

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI BELGELERİNE GÖRE RUS ELÇİSİ
TOLSTOY'UN FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail BÜLBÜL

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

Balıkesir 2007

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI BELGELERİNE GÖRE RUS ELÇİSİ
TOLSTOY'UN FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

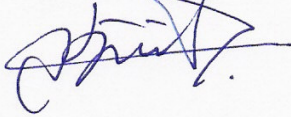
**İsmail BÜLBÜL
200312517006**

Balıkesir 2007

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.....Tarih..... Ana Bilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday ...İsmail Bülbul....., 28/06/2007 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda sunulan.....Osmanlı Belgesine..... ..Göre Rus Etkisi Tolstoy'un Faaliyetleri..... başlıklı tezin.....uyg...... olduğuna oy..birliği..... ile karar verilmiştir.

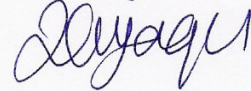
ÜYE

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

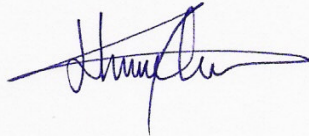
ÜYE

Yard. Doc. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

ÜYE

Yard. Doc. Dr. Hayri CAPRAZ

ÜYE (Yedek)

Yard. Doc. Dr. Abdülmecit MUTAF

ÜYE (Yedek)

Yard. Doc. Dr. Ahmet AKSİN

ÖZET

Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri

İsmail BÜLBÜL

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

Haziran 2007, 100 sayfa

Bu çalışmanın amacı XVIII. yüzyılın başındaki Osmanlı-Rus ilişkileri bağlamında dönemin Rus elçisi olan Pyotr Andreyevich Tolstoy'un bu ilişkilerdeki rolünü, Osmanlı Devletindeki faaliyetlerini ve bu süre içerisinde faaliyetlerin Osmanlı-Rus ilişkilerine olan etkilerini ortaya koymaktır. Bu nedenle çalışma P. A. Tolstoy'un elçilik maiyeti ile birlikte İstanbul'da bulunduğu 1702–1714 yılları arasındaki zamanı kapsamaktadır.

Giriş bölümünde başlangıcından XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı-Rus ilişkileri ele alınmakta olup birinci bölümden itibaren Tolstoy'un Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki siyasi ilişkilerine dair faaliyetlerine geçilmektedir. İkinci bölüm, Hristiyanların kutsal mekânlarının Osmanlı topraklarında olması hasebiyle dini alandaki faaliyetlerine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm bu dönemdeki Osmanlı-Rus ticaretinin mahiyetini ve Rus tüccarların Osmanlı topraklarında karşılaştıkları problemlere dair verileri değerlendirmeye yöneliktir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise Tolstoy'un elçiliği sırasındaki gündelik yaşantısına değinilmiştir. Bütün bu araştırmalar sonucunda P. A. Tolstoy'un Osmanlı-Rus ilişkilerinde siyasi alanda oldukça etkili olduğu, dini ve ticari alanlarda ise kısmen başarı sağladığı sonucuna varılmıştır. Bir elçi olarak P. A. Tolstoy, Osmanlı topraklarında görev yaptığı süre içinde diğer elçilerden farklı bir muamele ile karşılaşmamış ve farklı bir uygulamaya tabi tutulmamıştır.

Çalışmamızı ortaya koyarken temel kaynağımız Osmanlı arşiv belgeleridir. Belgelerin yanında dönemin kronikleri de ayrı bir yere sahiptir. Tabii ki Osmanlı-Rus ilişkilerine dair telif eserler de çalışmamızda kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tolstoy, elçi, Çar Petro, Osmanlı-Rus ilişkileri

ABSTRACT

The Russian Ambassador Tostoy's Activities According to Ottoman Documents

İsmail BÜLBÜL

Master Thesis, The History Department

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

June 2007, 100 pages

The purpose of this study is to examine the role of Pyotr Andreyevich Tolstoy who was the ambassador of Russia at that time in relation to the Ottoman Empire and Russia, his activities in the Ottoman Empire and the effects of his activities to the relations of the Ottoman Empire and Russia in this period in the context of relation of the Ottoman Empire and Russia in the early 18th century. For this reason, the study includes the years between 1702 and 1714 that Tolstoy was staying in Istanbul with the attendants of the embassy.

The relation of the Ottoman and Russia is examined from the beginning of it until the 18th century in the introductory. As for the first chapter, Tolstoy's activities about political relations between the Ottoman Empire and Russia are focused on. The second chapter is about his activities related to religious matters because of the existence of holy Christian places in Ottoman country. The third chapter is aimed at realizing the true nature of the trade between Ottoman Empire and Russia and data concerning problems that Russian merchants encountered in Ottoman country in this period. Daily life of Tolstoy during his embassy is touched upon in the fourth chapter which is the last chapter. Eventually of all, this research concluded that P. A. Tolstoy was being rather effective in political relations of the Ottoman Empire and Russia but providing achievement partly in religious and merchant spaces. As a ambassador, Tolstoy didn't encounter any privileged procedure during his time in Ottoman country and he wasn't subjected to any different implementations.

While preparing this study, our main resource was the documentation of the Ottoman Archives. Additionally, the chronicles of that period also have an important role. Of course, compilation works regarding relations of the Ottoman Empire and Russia are also used in our study.

Keywords: Tolstoy, ambassador, Tsar Petro, the relation of the Ottoman Empire and Russia

ÖNSÖZ

XV. yüzyılın sonlarında başlayan Osmanlı-Rus ilişkileri XVIII. yüzyıla gelindiğinde farklı bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Devleti 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Rus Çarlığı'nın kendisine eşit bir ülke olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti bu Antlaşma ile Azak Kalesi'ni Ruslara bırakmış ve İstanbul'da bir daimi Rus elçisinin bulunmasını kabul etmiştir. Bu üç madde XVIII. yüzyılın başında Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrine yön vermiştir. Akdes Nimet Kurat, Prut Seferi ve Barışı adlı eserinde bu döneme değinmişse de hem Rus hem de Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip olan P. A. Tolstoy hakkında pek fazla bilgi vermemiştir.

Yakın bir tarihe kadar Osmanlı-Rus ilişkilerini konu alan çalışma sayısı oldukça azdı. Ancak 1990'lı yıllarda Osmanlı-Rus ilişkilerini inceleyen araştırmacı sayısında ciddi bir artış meydana geldi. Ne var ki bu araştırmacılar da yakın bir döneme eğildiler. XVIII. yüzyıl öncesi Osmanlı-Rus ilişkilerine değinen başlıca araştırmacılar Akdes Nimet Kurat, Halil İncalcık ve Tülay Duran'dır. Yapılan çalışmaların azlığı Osmanlı Arşiv ve kroniklerinin iki ülke arasındaki ilişkileri aydınlatacak zenginlikte olmamasından kaynaklanmaktadır. XVIII. yüzyıl itibariyle ilişkilerin yoğunlaşmasına paralel olarak Osmanlı arşivindeki belge sayısı da artmaya başlamıştır. Sonuç olarak yapılan araştırmacı ve çalışma sayısı da artmıştır. Osmanlı kaynaklarına göre XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkileri konusunda araştırma yapanların başlıcaları Akdes Nimet Kurat, İlber Ortaylı, İdris Bostan, Osman Köse, Seyit Sertçelik, Hayri Çapraz ve Zübeyde Güneş Yağcı'dır. Aynı konuya değinen başlıca yabancı araştırmacılar ise M. Nekrasov, A. P. Novoseltsev, Omeljan Pritsak; N. Mihajlovich, Rogozhın, Svetlana Oreshkova, B. H. Sumner, V. E. Şutoy, Nikolay G. Kireev'dir. Adı geçen araştırmacıların çalışmaları iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkileri içermektedir.

Osmanlı elçileri hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak Osmanlı Devletinde bulunan yabancı elçiler ile ilgili Karl Teply'nin "Dersaadet'te Avusturya Elçileri" adlı eseri dışında bir çalışmaya tesadüf edemedik. Emine İnanır'ın Slav Dilleri ve Edebiyatları Bilim Dalında Tolstoy'un 1697-1699 yıllarındaki Avrupa seyahatinde tuttuğu notları temel alarak yaptığı doktora tezi Türkiye'de Tolstoy'a hasredilmiş tek

çalışma idi. Emine İnanır tezinde Rusya ile Batı dünyası arasındaki kültürel etkileşimi ve Tolstoy'un seyahat notlarının edebi yönünü incelemiştir.

Bu çalışmada Osmanlı-Rus ilişkilerinin yeni bir sürece girdiği XVIII. yüzyıl başında İstanbul'a elçi olarak gönderilen P. A. Tolstoy'un Osmanlı belgelerine göre elçilik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Osmanlı-Rus ilişkilerindeki etkisi ele alınmıştır. Çalışma Osmanlı arşivinde bulunan 83/1 Numaralı Rusya Ahidname Defteri'nde yer alan hükümlere ve dönemin kroniklerinin verdiği bilgilere dayanmaktadır. Ancak bu veriler son derece yetersiz olduğundan yabancı dille yazılmış kaynaklar ile eksikliklerin giderilmesine çalışılmıştır.

Çalışmanın "Giriş" bölümünde XV-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı-Rus ilişkilerine değinilmiştir. "Tolstoy'un Siyasi Faaliyetleri" bölümünde Osmanlı-Rus ilişkileri ve Tolstoy'un siyasi faaliyetleri, "Tolstoy ve Dini Meseleler" bölümünde Rus hacılar ile İstanbul'da yaşayan Hristiyanların durumları, "Tolstoy'un Elçiliği Sırasında Osmanlı Rus Ticareti" bölümünde iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ile Tolstoy'un bu ticareti geliştirmeye yönelik etkinlikleri, "Tolstoy'un İstanbul Yaşantısı" bölümünde Tolstoy'un gündelik yaşantısı, karşılaştığı sıkıntılar ve bir elçi olarak kendisine tanınan haklar irdelenmiştir. "Sonuç"ta XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı-Rus ilişkilerinde Tolstoy'un önemli bir yere sahip olduğu ve ilişkilerin seyirindeki rolü vurgulanmıştır.

Ruşça bilmediğimiz için Rus kaynaklarından istifade edilememiş olması bir eksikliklerdir.

Çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI'ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Balıkesir 2007

İsmail BÜLBÜL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	14
TOLSTOY'UN SİYASİ FAALİYETLERİ	14
1.1 Karlofça Antlaşması ve Rusya	14
1.2 Rusya ile İstanbul Antlaşması	17
1.3 Ukraintsev'in İstanbul'a Gelişi ve İstanbul Antlaşması'nın İmzalanması	19
1.4 Tolstoy'un Elçi Olarak Atanması	22
1.5 Huzura Kabulü	24
1.6 Tolstoy Göreve Başladığında Siyasi Ortam	27
1.7 İstanbul Antlaşmasının Uygulanması	29
1.8 Prut Savaşı Öncesi Tolstoy'un Siyasi Faaliyetleri	34
1.9 Prut Savaşı ve Sonrasında Tolstoy	46
II. BÖLÜM	52
TOLSTOY VE DİNİ MESELELER	52
2.1 Tolstoy'un Elçiliği Sırasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Rus Hacıları ve Ziyaretgâhları	53
2.2 Rus Hacılarının Karşılaştığı Sorunlar	58
2.3 Tolstoy'un Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Hristiyanlarla İlişkileri	59
III. BÖLÜM	64
TOLSTOY'UN ELÇİĞİ SIRASINDA OSMANLI-RUS TİCARETİ	64
IV. BÖLÜM	73
BİR ELÇİNİN GÜNDELİK YAŞAMI	73
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	84
EKLER	92
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

AE.	Ali Emiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Bk.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
CH.	Cevdet Hariciye
Çev.	Çeviren
dn.	Dipnot
Drl.	Derleyen
Gös. Yer	Gösterilen Yer
Haz.	Hazırlayan
İA.	İslam Ansiklopedisi
İE. HR.	İbnülemin Hariciye
İ.Ü.E.F.T.E.D	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
Karş.	Karşılaştırınız
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr.	Neşriyat
No.	Numero
Nr.	Numara
pp.	Sayfalar
S.	Sayı
s.	Sayfa
T.D.V.İ.A	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Tarih yok
v.d.	ve diğeri
Yay.	Yayınları

y.y.

Yayın yeri yok

EKLER LİSTESİ

- Ek: 1 XVIII. Yüzyılın Başlarında Karadeniz'in Kuzeyini Gösteren Harita
- Ek: 2 XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti İle Rusya Arasındaki Ticaret Yolları'nı Gösteren Harita
- Ek: 3 1701 Yılında Baltık Ülkeleri'nin Sınırlarını Gösteren Harita
- Ek: 4 Bender Şehri'nin Bir Gravürü
- Ek: 5 Ukrayna Hetmanı İvan Mazeppa Adına Basılan Para
- Ek: 6 Kudüs'de Bulunan Laura of The Reverend Saba The Blessed Kilisesi
- Ek: 7 Kasım 1706'da Tolstoy İçin Yapılan Bir Aylık Masrafı Gösteren Makbuz
- Ek: 8 Tolstoy Ailesinin Ünlü İsimleri

GİRİŞ

XV. yüzyılın başında Doğu Avrupa'daki en önemli devletler Litvanya-Lehistan, Moskova Knezliği ve Altın Orda Hanlığı idi. Bunlardan Moskova Knezliği bu yüzyılda siyasi bütünlüğünü sağlamayı başarmış, kültürel ve ekonomik açıdan büyük bir gelişme göstermiştir¹. Moskova Knezliği'nin bu yüzyıla kadar bağlı olduğu Altın Orda Hanlığı ise Canibek Han'ın (1342–1357) ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgaları nedeniyle eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Altın Orda Hanlığı'nın zayıflamasıyla Hanlığın güneyinde Kırım Yarımadası'nda, I. Hacı Giray'ın² önderliğinde Kırım Hanlığı kurulmuştur³. Eski Altın Orda topraklarında yükselen Moskova Knezliği ve bu topraklarda kurulmuş olan Kırım Hanlığı, Altın Orda Hanlığına karşı birleşmişlerdir. Altın Orda Hanlığı bu ittifaka karşı Lehistan-Litvanya ile anlaşmıştır⁴. Osmanlı Devleti, bu mücadeleye Kırım Hanı I. Mengli Giray'ın (1469 ve 1478–1514) 1478'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesiyle dâhil olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyindeki gelişmelere doğrudan müdahil olmamıştır. Vassalı olan Kırım Hanlığı vasıtasıyla nüfuz mücadelesinin içerisinde yer almış ve böylece Kırım Hanlığı'nın müttefiki olan Moskova Knezliği ile o da müttefik olmuştur⁵. Bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti, Moskova Knezliği ile ilişkilerini ilk önce Kırım Hanlığı'nın aracılığı ile yürütmüştür.

¹ A. Yu. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, T.T.K. Yay., Ankara: 2000, s. 206.

² Cengiz Han soyundan gelen Hacı Giray Kırım Hanlığı'nın kurucusu sayılır. Hacı Giray Kırım Hanlığı'nı kurduktan sonra Altın Orda Hanlığına karşı mücadele etmiştir. Hacı Giray, Lehistan Kralı IV. Kazimir'e karşı Moskova Knezi III. İvan'ı desteklemiştir. Sert bir karaktere sahip olan Hacı Giray 1466'da ölmüştür. Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi, Ankara: 1992, s. 207-211; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 213-214.

³ Kırım Hanlığı'nın kuruluşuna ilişkin farklı tarihler bulunmaktadır. Yücel Öztürk *Kırım Hanlığı* adlı makalesinde bu konuyu tartışmıştır. Öztürk, tartışma sonucunda Kırım Hanlığı'nın 1426 yılında kurulduğu sonucuna varmıştır. Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", **Türkler**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 482-483; A. Yu. Yakubovskiy, Hanlığın kuruluş tarihi olarak 1449 tarihini vermiştir. Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 213. Akdes Nimet Kurat ise Hacı Giray'ın tahta geçiş yılının kesin olarak bilinmediğini, ancak 1441-1442 yıllarına ait sikkelerde Hacı Giray'ın adının zikredildiğini yazmaktadır. Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 209.

⁴ Akdes Nimet Kurat *Türk Kavimleri ve Devletleri* adlı çalışmasında Altın Orda ile Lehistan-Litvanya arasındaki yakınlaşmanın Altın Orda Hanı Toktamış (1377–1395) zamanında başladığını yazmaktadır. Toktamış, Moskova Knezliğinin Altın Orda Hanlığı'nı tehdit eden hızlı yükselişi karşısında Lehistan-Litvanya Devleti ile Ruslara karşı bir cephe oluşturmanın yollarını aramıştır. Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 137.

⁵ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara: 1999, s. 110, 112, 113; Halil İnalçık, "Türk-Rus İlişkileri 1492-1700", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, T.T.K., Ankara: 1999, s. 25; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 215-217; Öztürk, **a.g.m.**, s. 486.

Osmanlı-Rus diplomatik ilişkileri ise yine Kırım Hanlığı vasıtasıyla başlamıştır: Moskova Knezi III. İvan'ın⁶ (1462–1505) Macar Kralına gönderdiği Fedor Kuritsin adlı elçi, Belgrad'da Osmanlı yetkilileri tarafından durdurulduğunda Kırım Hanı Mengli Giray'ın arabuluculuğu sayesinde serbest bırakılmıştır. Hatta Kuritsin, Belgrad'da bulunduğu sırada Osmanlı yerel yöneticileri Moskova Knezi'nin padişahla ilişki kurmasını tavsiye etmişlerdir. Elçi, Moskova'ya döndüğünde bu durumu III. İvan'a iletmiştir. Bunun üzerine III. İvan Kırım Hanı'na bir mektup yazarak Osmanlı padişahı ile münasebet kurmak istediğini bildirmiştir. Kırım Hanı da bir mektupla İstanbul'a durumu arz etmiştir. İstanbul'dan olumlu cevap gelmesi üzerine III. İvan Azak ve Kefe'deki Rus tüccarlarının problemlerine değinen ve ilişkilerin geliştirilmesini isteyen bir mektubu⁷ II. Bayezid'e göndermiştir. Bayezid'in Rus tüccarların karşılaştığı sorunların bir an önce giderileceğini bildiren mektubu III. İvan'a ulaşınca Michael Pleşçeyev isimli elçi İstanbul'a gitmek üzere Moskova'dan hareket etmiştir⁸.

Michael Pleşçeyev Moskova'dan ayrılmadan önce hükümeti tarafından kendisine bazı talimatlar verilmiştir. Buna göre İstanbul'da kimseyi kendi önüne geçirtmeyecek ve padişahтан başka kimseye hitap etmeyecektir⁹. Ancak Pleşçeyev, kendisine verilen bu talimatların ötesinde hareket ederek, III. İvan'ın II. Bayezid (1481–1512) ile eşit olduğunu vurgulayacak şekilde davranmıştır¹⁰. Bu durum İstanbul'da

⁶ Çarların isimlerinin yazılışı kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Bütünlük sağlaması açısından Akdes Nimet Kurat'ın *Rusya Tarihi* adlı eserindeki yazılış esas alınmıştır.

⁷ Pleşçeyev'in getirdiği 31 Ağustos 1492 tarihli bu mektup özellikle Osmanlı topraklarında ticaret yapmaya çalışan Rus tüccarlarının problemleri ile ilgilidir. Buna göre bazı Rus tüccarları angarya işlerde çalıştırılmakta, ellerindeki mallar zorla yarı fiyatına satın alınmakta ve ölen tüccarların mallarına el konulmaktadır. Ancak Azak ve Kefe'de zorluk çekenler sadece Rus tüccarları değildir. M. Nekrasov, *XVI. Yüzyılda Rus-Osmanlı Ekonomik İlişkileri* adlı çalışmasında bu konuya değinerek bazı Rus tüccarların mallarını gümrükten kaçırmak için sakladıklarından ve bunun da Osmanlı yetkilileri için problem oluşturduğundan bahsetmektedir. M. Nekrasov, "XVI. Yüzyılda Rus-Osmanlı Ekonomik İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, T.T.K. Yay., Ankara: 1999, s. 93 dn. 7.

⁸ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 117–118.

⁹ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 118. Osmanlı Devleti'nde bütün elçiler saygı görmekle birlikte yapılan muamele elçinin rütbesine ve temsilcisi olduğu ülkeye göre değişmekteydi. Elçi huzura belirli kurallar yerine getirilerek alınır. Yine kabul esnasında uyması gereken bazı kurallar da vardı. Bunlardan biri de padişah ile doğrudan konuşmasının yasak olmasıdır. XVII. yüzyılın ortalarına kadar hiçbir elçi doğrudan padişah ile konuşamamıştır. Yabancı bir elçinin sarayda konuşabileceği en yüksek rütbeli kişi sadrazamdır. Midhat Sertoğlu, "Osmanlı Padişahlarının Elçi Kabul Töreni", **Hayat Tarihi Mecmuası**, 2/7, 1974, s. 13–17.

¹⁰ Halil İnalcık, "Türk-Rus İlişkileri...", s. 26. Ruslar III. İvan döneminde bağımsız bir devlet olmayı başarmışlardır. Bu nedenle İstanbul'a gönderilen elçinin bir tabiiyet alameti olarak algılanmamasını istemişlerdir. Ancak yine de Osmanlı Devleti Moskova Knezliği'ni kendisine tabi Kırım Hanlığı'na denk görmüştür. Oysa Moskova Knezi 1514'de Avusturya İmparatoruna kendisini Çar olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917'den Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Nobel

Ruslar için kötü bir izlenim bırakmış olmasına rağmen elçinin getirdiği mektuba olumlu cevap verilmiştir¹¹.

Halil İnalçık ilk mektubun gönderildiği 1492'den 1512 yılına kadar geçen süreyi “Osmanlı-Kırım-Rus ilişkilerinde Dostluk Dönemi” olarak değerlendirmektedir. Gerçekten de Ruslar ilk mektubun gelişinden itibaren Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Knezler Osmanlı Devleti'ni doğuda ve batıda bulunan düşmanlarına karşı güçlü bir müttefik olarak görmüşlerdir¹². Ayrıca Azak ve Kefe, Rus tüccarları için oldukça önemli şehirlerdir. Bu şehirler Rusya'dan güneye uzanan önemli şehirlerin çıkış noktaları ve Rus malları ile dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen malların mübadelesinin yapıldığı yerlerdendir.

Moskova Knezliği ile Kırım Hanlığı arasındaki dostluk uzun sürmemiştir. 1502'de Mengli Giray Han'ın Altın Orda Devleti'ni yıkmasıyla Moskova Knezliği büyük bir tehlikeden kurtulmuştur. Altın Orda Devleti yıkılınca Kazan, Kasım ve Astrahan Hanlıkları kurulmuştur. Ancak bu siyasi teşekküller Altın Orda kadar güçlü değildir. Bu yüzden Moskova Knezliği ile Kırım Hanlığı arasında Altın Orda sahasına hâkim olmak için bir mücadele başlamıştır. Mengli Giray 1505'de Lehistan ile anlaştıktan sonra Rusya içlerine akın düzenlemiştir¹³. Kırım Hanlığı ile Moskova Knezliği arasında yaşanan mücadele Osmanlı Devleti'nin kuzey siyasetinde bir değişikliğe neden olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyi için takip ettiği politikanın temeli Karadeniz'in güvenliğini tehdit edebilecek bir gücün varlığını engellemektir. Osmanlı Devleti, bunu, kuvvetler arasında denge politikası güderek

Yay., Ankara: 2004, s. 62. Buna karşılık Knezlerin Çar unvanını kullanması 1547'den sonradır. IV. İvan 1547'de Uspenski Katedralinde Metropolit Makarii'nin elinden *Çarlık Tacını* giymiştir. Acar, **a.g.e.**, s. 69; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 145; George Vernadsky, **A History of Russia**, Yale University Press, New Haven: 1968, s. 108-109.

¹¹ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 118.

¹² İnalçık, “Türk-Rus İlişkileri...”, s. 25.

¹³ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 222; Öztürk, **a.g.m.**, s. 487. Kırım Hanı Mengli Giray'ın Rusya içlerine düzenlediği akınlar onun ölümünden sonra yerine geçen Mehmed Giray Han (1515-1513) döneminde de devam etmiştir. Kırım Hanlarının Rusya'ya akınları 1700 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan İstanbul Antlaşmasına kadar sürmüştür. Bu Antlaşma ile Kırım akınları yasaklanmış, Osmanlı Devleti bu durumu kabul etmiştir. Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yay., İstanbul: 2007, s. 142. Finkel, Kırım Hanı'nın Antlaşmaya bir tepki olarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiğini yazmaktadır. **Gös. Yer**. Ancak Devlet Giray Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmamıştır. Bu ayaklanma Daltaban Mustafa Paşa'nın Rusya'ya karşı gizlice planladığı seferin bir sonucudur. Bk. I. Bölüm, s. 27, 29, 31.

sağlamaya çalışmıştır¹⁴. Bu politikanın bir sonucu olarak Karadeniz’in kuzeyindeki mücadelelerde bazen Kırım Hanlığı, bazen de Moskova Knezliği desteklenmiştir¹⁵.

Osmanlı Devleti’nin Moskova’ya gönderdiği ilk elçi Menkub Beyi Kemal Bey’dir (1514). Kemal Bey’in vazifesi padişahın mektubunu ve “*efendisinin dostâne hislerini*” Knez III. Vasili’ye iletmektir¹⁶. Omeljan Pritsak, *1491–1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri* isimli çalışmasında Kemal Bey’in yanında İskender Bey adında bir kişinin daha olduğunu yazmaktadır. İskender Bey 1521’de bir kez daha Rusya’ya gitmiştir. Onun vazifesi Don kıyısında bir Türk şehri kurmak ve ticari işler için uygun yer aramaktır¹⁷.

Moskova Knezi Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken Kırım Hanlığı ile mücadeleye devam etmeyi ihmal etmemiştir. Bu mücadelenin konusu Altın Orda mirasıdır. Her iki devlet de Altın Orda Devleti’nin yıkılması ile kurulan Kazan Hanlığı’na hâkim olmak istemektedirler. Nitekim Kırım Hanı Mehmed Giray Han, 1516’da Kazan tahtına kardeşi Sahib Giray’ı geçirince, Knez III. Vasili (1505–1533) buna tepki göstermiştir. Bir grup Kazanlıın Knez Vasili’ye başvurarak Sahip Giray’ı istemediklerini bildirmesi üzerine o da kendi taraftarı olan Şeyh Ali’yi Kazan tahtına oturtmuştur. Bundan sonra Mehmed Giray Han’ın Moskova üzerindeki baskılarının arttığını görüyoruz. III. Vasili bu baskıdan kurtulmanın çaresini Osmanlı Devleti’ne başvurmakta bulmuştur. Mehmed Giray Han I. Selim’den (1512–1520) çekindiği için istediği gibi hareket edememiştir. Ancak Han, Selim’in ölümü üzerine hemen Moskova’ya karşı harekete geçmiş, 1521’de müttefiki olduğu Lehistan ile III. Vasili’yi barış istemeye zorlamıştır. Yapılan anlaşmaya göre Vasili, Kırım’a her yıl vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır¹⁸.

¹⁴ İnalçık, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)” **Bellekten**, T.T.K. Yay., XII/46, (1948), s. 354.

¹⁵ I. Süleyman (1520–1566), 1521’de Mehmed Giray’ı Rusya’ya karşı ölçülü olması konusunda uyarmıştır. Öztürk, **a.g.m.**, s. 488.

¹⁶ Hammer, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Üçdal Neşr., İstanbul: t.y., s. 409. Akdes Nimet Kurat Rusya Tarihi adlı eserinde Rusya’ya giden ilk Osmanlı elçisinin Kefe’den hareket eden Alagöz adında biri olduğuna yazmaktadır. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 119.

¹⁷ Omeljan Pritsak, “1491-1532 yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, T.T.K., Ankara: 1999, s. 70.

¹⁸ Öztürk, **a.g.m.**, s. 487, 488. Tatarlar bu vergiye “*Tış*” diyorlardı. Ruslar için bu vergi kendilerini Kırım akınlarından koruyan bir araçtı. Ruslar yüzyılın sonuna doğru bu vergiyi aksatmaya başladılar. Düzenli olmasa da *ış* Büyük Petro dönemine kadar ödenmiştir. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 157–158.

Ancak XVI. yüzyılın ortaları, Moskova Knezliği ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin bir daha geri dönülemeyecek bir şekilde bozulduğu dönem olarak karşımıza çıkar. Artık Moskova Knezleri kendilerini Çar olarak görmenin haricinde yine Altın Orda mirası üzerinde doğrudan hak talep etmeye başlamışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti ile Moskova'nın çıkarlarının çatışması anlamına gelmektedir. Nitekim Çar IV. İvan (1533–1584) 1552'de Kazan'ı, 1554'te de Astrahan'ı ele geçirmiştir¹⁹. Bu ilhaklara tepki doğrudan Osmanlı Devleti'nden değil vassalı Kırım Hanı Devlet Giray'dan gelmiştir. Devlet Giray Han (1551–1577) Rusya'ya 1556, 1557, 1558 ve 1559 yıllarında dört sefer düzenlemiştir. Bütün bu olaylar cereyan ederken Rus Kazakları olarak adlandırdığımız Kazaklar,²⁰ Dimitraş liderliğinde Çerkeslerle de işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne ait Don nehri ağzında yer alan Azak Kalesi'ni kuşatmıştır. Dimitraş, Kefe Beyi'nin yardıma gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırmak mecburiyetinde kalmıştır. Azak'tan sonra Kefe'yi kuşattıysa da başarılı olamamıştır²¹. Osmanlı Devleti, Kazakların bu saldırılarından Rus Çarı'nı sorumlu tutmuştur. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'ni karşısına almak istemeyen Çar IV. İvan, İstanbul'a iki elçi göndererek Dimitraş ile hiçbir alakalarının olmadığını bildirmiştir²².

Karadeniz'in kuzeyinde yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiştir. Kazan ve Astrahan'ın Rusların eline geçmesi üzerine Don ile Volga arasında bir kanalın açılması planlanmış ve Astrahan üzerine sefere çıkılması gündeme gelmiştir. Aslında bu projenin gündeme gelmesinde İran ile yapılan mücadelelerde kesin bir sonuç elde edilememesi birincil etkidir. Kanal projesi hayata geçtiği takdirde Osmanlı Devleti kanal vasıtasıyla Hazar Denizi'ne kolaylıkla asker gönderebilecek ve İran'ı baskı altında tutabilecekti. Bu sefer ile Astrahan Osmanlı hâkimiyetine katılacak, Rus ilerleyişi durdurulacak, Orta Asya'dan Osmanlı topraklarına gelen önemli bir ticaret yolu denetim altına alınacaktı. Bunun yanında Orta Asyalı hacıların hac yolculuklarını güven içerisinde yapmaları sağlanacaktı²³.

¹⁹ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...**, s. 237.

²⁰ Kazaklar, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan, etnik kökenleri tartışma konusu olan ve yaşadıkları yer ile isimlendirilen (Don Kazakları, Terek Kazakları gibi.) Hristiyan bir millettir.

²¹ Öztürk, **a.g.m.**, s. 490.

²² Ahmet Refik, "Açık Deniz Meselesi ve Azak Muhasarası", **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, XVI/17 (94), İstanbul: 1333, s. 263, 264, 265, 274.

²³ İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...", s. 359; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Kısım I, T.T.K., İstanbul: 2003, s. 35.

Astrahan Seferi'ne karşı çıkanların en başında Kırım Hanı Devlet Giray gelmektedir. Devlet Giray, seferin başarıya ulaşması halinde Osmanlı Devleti'nin Don-Volga Havzasına hâkim olacağına ve Kırım'ın bir Osmanlı eyaleti olabileceğini, yani Kırım Hanlığı'nın özerk statüsünün kaldırılabilceğini düşünmektedir. Bu yüzden Devlet Giray sefere sıcak bakmamış ve 1562, 1563, 1564, 1565 yıllarında ardı ardına Rusya'ya sefer düzenlemiştir. Devlet Giray, Rusların Don-Volga Havzasında ilerleyişinin durdurulması halinde Osmanlı Devleti'nin bu seferden vazgeçeceğini düşünmüştür²⁴. Fakat Osmanlı Devleti 1569 yılında harekete geçmiş ve Don ile Volga nehirleri arasında kanal açılması çalışmalarını başlatmıştır. Kırım Hanı'nın isteksiz tutumu başta olmak üzere diğer nedenlerden dolayı Astrahan Seferi olarak da adlandırılan Don-Volga Kanal Projesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır²⁵. Tabiidir ki Astrahan Seferi Rusları telaşa düşürmüştür. Hatta Çar IV. İvan İstanbul'a bir elçi göndermek suretiyle seferin yapılış gerekçesini öğrenmek istemiştir. Osmanlı yönetimi İstanbul'a gelen Rus elçisine kabul esnasında oldukça soğuk davranmıştır. Elçi kabul teşrifat kuralları içerisinde yer alan yemek ziyafeti Rus elçisine verilmemiştir²⁶.

Devlet Giray 1571'de Rusya içlerine bir sefer düzenlemiştir. Kırım atlıları Moskova önlerine kadar gelerek şehrin dış mahallelerini yakmışlardır. 120.000 kişinin katıldığı bu seferde Moskova'ya kadar olan saha yağmalanmıştır²⁷. Lamartin, *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde Moskova'nın şöhretini bu yangına borçlu olduğunu yazmaktadır. Çünkü bu yangından sonra şehir yeniden inşa edilmiştir²⁸. IV. İvan İstanbul'a gönderdiği bir elçi Kırım Hanı'ndan şikâyetçi olmuştur ve Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanı'na müdahale etmesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti müdahalede bulunmamıştır. Dahası 1591'de yapılan seferde Kırım kuvvetleri Osmanlı topçu birlikleri ile güçlendirilmiştir²⁹.

²⁴ Öztürk, **a.g.m.**, s. 490.

²⁵ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. III, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul: 2005, s. 219. Hammer, kanal açma işi sırasında işçilerin 15.000 Rus askeri tarafından saldırıya uğradığını ve ganimet elde ettiklerini yazıyor. Hammer, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Üçdal Neşr., İstanbul: t.y., s. 558 dn. 81.

²⁶ Hammer, **a.g.e.**, s. 559, 560.

²⁷ Öztürk, **a.g.m.**, s. 491.

²⁸ Lamartin, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Çev. Serhat Bayram, y.y.: 1991, s. 529.

²⁹ Öztürk, **a.g.m.**, s. 491, 493.

Rus elçileri İstanbul'a sadece Lehistan karşısında bir ittifak aramak, ticareti geliştirmek veya Kırım Hanlarının yaptıkları akınlardan şikâyetçi olmak amacıyla gelmemişlerdir. Bazı Rus elçileri diplomatik ve ticari işlerin yanı sıra Osmanlı tebaasından olan Ortodokslarla da ilgilenmişlerdir. Daha 1534'de IV. İvan'ın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçiden Osmanlı yönetimindeki Hristiyan tebaa ile ilişki kurmasını istemiştir. 1571'de gelen bir diğer Rus elçisi Ortodokslar için sadaka getirmiştir³⁰. 1584'de gelen Boris Blagov adlı elçi, Rusya'dan Kudüs'e gönderilen paraların nasıl harcandığını kontrol etmek için Osmanlı yetkililerinden izin istemiştir³¹. Hatta 1593'de gelen elçi camiye çevrilen kiliselere karşılık Hristiyanlara bir kilise yapılması için ricada bulunmuştur³².

Çarların Hristiyanlara yönelik talepleri kendilerini Ortodoksların koruyucusu ve efendisi olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum Moskova Knezi III. İvan'ın Bizans prensesi Sofya ile evlenmesinden sonra ortaya çıkmış ve bundan sonra Knezler kendilerini Bizans imparatorlarının halefi saymışlardır. Sofya ile birlikte Moskova'ya giden Rahip Filoley'in işleyip geliştirdiği ve III. Vasili'ye sunduğu fikre göre *“Roma ve İstanbul düşmüştür. Ayakta kalan son mukaddes yer Moskova'dır. Hristiyanlık inancına göre bir dördüncü Roma olamaz. Bundan dolayı dünya hâkimiyetinin yeni merkezi Moskova'dır.”*³³. Bu fikir ile Rus Knezleri hem Bizans'ın varisi hem de bütün Ortodoksların koruyucusu olmuşlardır. Rusların Osmanlı hakimiyetindeki Ortodokslara yönelik talepleri bu fikir üzerine inşa edilmiştir.

Kazaklar, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyindeki devletlerle, bilhassa Lehistan ile olan ilişkilerinde çeşitli sorunlara neden olmuşlardır. Nitekim Lehistan hâkimiyetindeki Kazaklar 1620'lerde İstanbul kıyılarına kadar gelerek bazı kasabaları yağmalamışlardır. Bunun üzerine II. Osman Lehistan'a savaş ilan etmiş ve Osmanlı kaynaklarında Hotin seferi olarak bilinen 1622 yılındaki seferi gerçekleştirmiştir. Ancak Kazak sorunu bu seferle çözülememiştir Yüzyılın ortalarına doğru Rus hâkimiyetine geçmeye başlayan Kazaklar, Osmanlı Devleti için sorun olmaya devam etmiştir. Nihayetinde Kazaklar 1637'de Azak'ı ele geçirmişler ve

³⁰ İnalçık, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...”, s. 396.

³¹ Hammer, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, Üçdal Neşr., İstanbul: t.y., s. 43. Ruslar ve II. Philipp, Sina'da bulunan din görevlileri için yılda 500 altın yardımda bulunuyorlardı. Jorga, **a.g.e.**, C. III, s. 235.

³² Hammer, **a.g.e.**, C. IV, s. 204.

³³ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 140; Acar, **a.g.e.**, s. 89-90.

Moskova'dan kaleyi elde tutmak için yardım istemişlerdir³⁴. Bu sırada Moskova'ya gitmek üzere yola çıkan Osmanlı Devleti elçisi Foma Kantakuzen Kazaklar tarafından yakalanarak öldürülmüştür³⁵. Osmanlı Devleti'nin Azak'a birlikler göndermesi üzerine Çar Michael'in (1613–1645) İstanbul'a gelen elçisi Kantakuzen'in ölümünden duydukları üzüntüyü dile getirmiş ve Kırım Hanlarının akınlarına son verilmesi durumunda Azak'ın geri verileceğini söylemiştir. Aynı yıl boyarlar yaptıkları bir toplantıda Azak meselesini tartışmışlardır. Sonuçta Kazaklar desteklenmekle beraber ülke ekonomisinin Osmanlı Devleti ile savaşamayacak bir durumda olmaması dikkate alınarak Kazaklardan Azak'ın boşaltılması istenmiştir³⁶. Kazaklar Ruslardan yardım alamayınca kaleyi boşlatmak zorunda kalmışlardır. 1642'de Azak'a gelen Osmanlı askeri burayı terk edilmiş olarak bulmuştur³⁷.

1645 yılında Osmanlı tahtında bulunan I. İbrahim (1640–1648) Çar Aleksey'e (1645–76) gönderdiği mektupta ondan Kazakların faaliyetlerini kontrol altına almasını istemiş ve eskiden olduğu gibi Kırım Hanlığı'na gönderilen verginin ödemesini talep etmiştir³⁸. Aleksey'in Kazaklar konusundaki istekleri yerine getirdiği pek söylenemez. Çünkü Kazaklar 1652'de Şile ve Terkos'u yağmalamışlardır³⁹. Rusya zaten Kazak problemi ortaya çıktığında Osmanlı Devleti'ne Kazakların kendi kontrolünde olmadığı iddiasını ileri sürmüş ve Kazakların yaptıklarından sorumlu olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1660'da Don nehri üzerinde bir dizi kale inşaatına başlamıştır⁴⁰.

Sultan İbrahim döneminin Osmanlı-Rus ilişkileri açısından en dikkate değer özelliği ticarete yaşanan canlılıktır. Bunun sebebi Sultan İbrahim'in kendisi yani 1647'den itibaren ortaya çıkan kürk merakıdır. Bu dönemde Sibiryaya sincabı, vaşak ve

³⁴ Hammer, **a.g.e.**, C. IV, s. 484; Yücel Öztürk, **Kazaklar**, Yeditepe Yay., İstanbul: 2004, s. 415; Öztürk, **a.g.m.**, s. 495.

³⁵ Nikolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. IV, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul: 2005, s. 26, 27; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 217, 218. Bu sırada Osmanlı Devleti İran ile savaşmaktaydı. Bundan dolayı Azak'a büyük bir kuvvet gönderilemedi. Ahmet Câvid Bey, **Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi**, Haz: Adnan Baycar, Yeditepe Yay., İstanbul: 2004, s. 125.

³⁶ Acar, **a.g.e.**, s. 108; George Vernadsky, A History of Russia adlı çalışmasında Çar Michael'in Kazaklar'a askeri yardımda bulunduğunu yazmaktadır. Vernadsky, **a.g.e.**, s. 125.

³⁷ Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 28; Öztürk, **a.g.e.**, s. 408-409.

³⁸ Hammer, **a.g.e.**, C. V, s. 352, 353.

³⁹ Mehmet Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, M.E.B. Yay., İstanbul: 1998, s. 38, 39.

⁴⁰ M. Cavid Baysun, "Azak", **İ.A.**, C. II, İstanbul: 1949, s. 88.

kakım kürkü en çok aranan lüks eşyalar arasında yer almışlardır. İstanbul'da baş gösteren bu kürk merakı en çok Rus tüccarların işine yaramıştır⁴¹.

Kırım Hanı Mehmed Giray, 1659'da düzenlediği sefer ile Rusları kesin bir yenilgiye uğratmıştır. Kroniklere göre Rusların bu savaşta esir olarak kaybı 50.000 kişidir⁴². Hayatını kaybedenler ise esirlerin sayısının iki katını geçmiştir⁴³. Sayılardaki mübalağa payı bir kenara bırakıldığında bile Kırım Hanı'nın büyük bir ganimet ile geri döndüğü yadsınamaz.

Çar Aleksey kendisine muhalif olan Patrik Nikon'u azletmek için 1655'te bir meclis toplamıştır⁴⁴. Bu meclise İstanbul Patriği Denis de davet edilmiştir. Ancak patrik, kendisinden önce patrik olan Parthenius'un⁴⁵ IV. Mehmed (1648–1687) tarafından idam edilmesinden dolayı padişahıtan çekinmiş ve Moskova'ya gitmemiştir. Yerine Antakya ve İskenderiye patriği ile Tur-u Sina metropolitini göndermeyi tercih etmiştir. Durumdan haberdar olan Sadrazam iki patriği ve metropoliti azletmiştir. Fakat 1666 yılında İstanbul'a gönderilen Rus elçisi bu din adamlarının görevlerine iade edilmesini sağlamıştır⁴⁶.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Ukrayna'da yaşanan olaylar Osmanlı Devleti ile Moskova Knezliği'ni karşı karşıya getirmiştir. Kazakların yaşadığı Ukrayna bu tarihlerde Lehistan-Rusya savaşına sahne olmaktadır. 1665 yılında Ukrayna'nın doğusunda bulunan Kazakların başına geçen Doroşenko'nun Osmanlı Devleti'ne müracaat etmesi bu savaşı sona erdirmiştir. Rusya ile Lehistan arasında Andrusovo Barışı imzalanmıştır. Bu anlaşmanın Türk-Rus ilişkileri açısından en önemli maddesi

⁴¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 232; Hammer, **a.g.e.**, C. IV, s. 418. Osmanlı Devletinde kürk ticareti için ayrıca Bk. Zeki Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti", **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002.

⁴² Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 137, 138.

⁴³ Hammer, **Osmanlı Tarihi**, C. VI, Üçdal Neşr., İstanbul: t.y., s. 73-79. Ahmed Cavid Bey'de bu olay şöyle tasvir edilir: "bir sa'at mıkdarı ceng olmadan küffâr firâra yüz tuttular. Kimi esîr-i der-zencîr, kimi tu'me-i şimşîr olup bir ferd halâs olmadı.". Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 137, 138.

⁴⁴ Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 156.

⁴⁵ Patrik Parthenius, Eflak ve Boğdan Voyvodalarını Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik eden mektuplar göndermiştir. Köprülü Mehmed Paşa (1656–1661), Patriğin Voyvodalara göndermiş olduğu mektupları elde etmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, Parthenius'u yanına çağırılmış ve mektupların yazılma gerekçesini sormuştur. Patriğin verdiği cevaptan tatmin olmamış ve Patriği Parmakkapı'da idam ettirmiştir. Hammer, **a.g.e.**, C. VI, s. 22-24; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, 374.

⁴⁶ Hammer, **a.g.e.**, C. VI, s. 164, 165.

Osmanlı Devleti'nin Lehistan üzerine sefer düzenlemesi durumunda Rusların yardım edeceğine dair vaatte buldukları hükümdür⁴⁷.

Kırım Hanı Adil Giray'ın (1666–1671) Potkalı Kazaklarına tayin ettiği Hanenko, Hetman Doroşenko üzerine harekete geçince Lehistan durumdan istifade ederek Doroşenko'nun bazı palangalarını ele geçirmiştir⁴⁸. Osmanlı Devleti Adil Giray'ı azletmiş ve Lehistan'ı uyarmıştır. Ancak Leh Kralı uyarılara kulak asmamıştır. Bunun üzerine 1671 de Lehistan üzerine sefer düzenlenmiştir. Lehistan-Osmanlı mücadelesi Bucaş anlaşması ile sona ermiştir. Leh kralı bu anlaşma ile Osmanlı devletine vergi ödemeyi taahhüt etmiştir. Fakat Lehistan ricali bunu onaylamamıştır. Leh orduları tekrar harekete geçmiştir⁴⁹. Tam bu sırada Moskova Knezi Fyodor'un (1676–1682) Osmanlı Devletini Lehistan'a karşı sefer açmaması için gönderdiği tehditkâr mektubu İstanbul'a ulaşmıştır. Osmanlı Devleti Lehistan üzerine tekrar sefer düzenlemiştir. Lehliler bu savaş sırasında bir ara Hotin'i ele geçirmişlerse de Osmanlı kuvvetleri 1674'te kaleyi geri almıştır. Bu arada Doroşenko'nun bazı palangalarının Lehlilerce ele geçirildiği haberi Osmanlı ordugâhına ulaşınca ordu Ukrayna içlerine hareket etmiştir. Lehistan ise barış istemek zorunda kalmıştır. Bucaş Anlaşması vergi konusundaki maddesi kaldırılmak suretiyle aynen kabul edilmiştir⁵⁰.

Osmanlı-Lehistan savaşı sona ermesine rağmen Ruslarla mücadele devam ediyordu. Ruslar Çehrin Kalesi'ni kuşattıklarında, Doroşenko, Rus kuvvetleri karşısında dayanamamış ve kaleyi teslim etmiştir⁵¹. 1677'de Çehrin'i kuşatan Osmanlı ordusu bir başarı sağlayamamıştır. Osmanlı Devleti için başarısızlığın bilânçosu ağır olmuştur. Serasker İbrahim Paşa hapse atılmıştır. IV. Mehmet ilk defa kendi hazinesinden savaş için para almıştır. Fakat daha ilginç Rusların Ukrayna ve Azak'ı istemeleridir⁵².

⁴⁷ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 231–233, 236.

⁴⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK., Yay., Ankara: 1995, s. 19.

⁴⁹ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. I, E Yay., İstanbul 2004, s. 264.

⁵⁰ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 427.

⁵¹ C. Bickford O'Brien, "Russia and Turkey, 1677–1681: The Treaty of Bakhchisarais", **Russian Review**, Vol. 12, No. 4, (Oct., 1953), s. 263-265; Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 139; Dimitri Kantemir *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü* adlı eserinde Kazakların Rusya tarafına geçmesinin ana sebebi olarak Doroşenko'nun Leh seferine katılma isteğinin reddedilmesi yazmaktadır. Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, C. II, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: 2002, s. 588, 589.

⁵² Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 159, 160.

Osmanlı Devleti 1678’de Rusya’ya savaş ilan etmiştir. Osmanlı kuvvetleri Çehrin’i tekrar kuşatmış ve 12 Ağustos 1678’de kaleyi ele geçirmişlerdir. Ruslar kendilerini savunmaya geçmişlerdir. Bazı ufak çaplı çarpışmalar yaşanmışsa da Osmanlı ordusundaki yiyecek sıkıntısı Ruslarla daha fazla mücadeleye izin vermemiştir. Çehrin merkeze uzaklığı ve elde tutulmasının güçlüğünden dolayı yıkılmıştır⁵³. 1679’da Kırım-Rus ve Osmanlı temsilcileri Bahçesaray’da bir araya gelmişlerdir. Bahçesaray’da yapılan görüşmeler iki yıl sürmüştür. İmzalanan Bahçesaray Antlaşması’nın en önemli sonuçlarından biri şüphesiz Osmanlı Devleti’nin ilk defa Ruslara Kudüs’teki Ortodoks Kilisesi’ni himaye etme hakkını tanınmasıdır⁵⁴.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa’nın Viyana üzerine düzenlediği seferin başarısızlıkla sonuçlanması Avrupa’daki güçlü ve yenilmez Osmanlı imajında değişikliğe neden olmuştur. Bu yenilgi Türklerin Avrupa’dan atılabileceği kanaatini doğurmuş ve 1681’de Papa XI. Innocent’in desteğiyle bir araya gelen Venedik, Lehistan ve Avusturya, temelinde bu düşüncenin yer aldığı “Kutsal İttifak”ı kurmuşlardır⁵⁵. Daha sonra bu ittifaka Rus Çarlığı’nın da katılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Lehistan, 1686’da Moskova’ya elçi göndererek Rusya’yı ittifaka katılmaya ikna etmiştir⁵⁶.

Avusturya Budin’e, Venedik Dalmaçya boylarına ve Bosna’ya, Lehistan Kamanice’ye saldırmıştır. 1686’da Uyvar Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. 1687’de Venedik Mora’yı ve Avusturya Macar topraklarının tamamını ele geçirmiştir⁵⁷. Aynı yıl Ruslar Kırım’a bir sefer düzenlemişlerdir. Avusturya cephesinde bulunan Selim Giray (1670–1777 / 1684–1691 / 1692–1698 / 1702–1704) Rusların Kırım’a sefer düzenlediklerini öğrenince Ruslar üzerine harekete geçmiştir⁵⁸. Kırım Hanı ile Rus

⁵³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 432.

⁵⁴ Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 162; O’Brian, **a.g.m.**, s. 264-266.

⁵⁵ Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, İstanbul: 2000, s. 19-20; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 460. Jorga bu birlikteliğin haçlı zihniyeti ile değil ülkelerin kendi çıkarlarını koruma maksadıyla oluşturulduğunu yazmaktadır. Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 177.

⁵⁶ Kurat, **Rusya Tarihi**, 237; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, Kısım I, s. 580. Ruslar, Osmanlı Devleti’ne karşı 1677’de Avusturya ve Lehistan’ın desteğini aramışlar, ancak bir sonuç elde edememişlerdir. Rus Çarı III. Feodor, 1681 yılında Osmanlı Devleti ile barış yapmak zorunda kalmıştır. Acar, **a.g.e.**, s. 120. Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak üyeleri ile savaşmaya başladığında Rusları bu ittifakın dışında tutabilmek için Rusya’ya karşı ılımlı bir politika takip etmiştir. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 580. Osmanlı Devleti’nin takip ettiği ılımlı politika ve 1681’de imzalanan İstanbul Antlaşması, Rusların ittifaka girişini geciktiren etkenler arasında önemli bir yere sahip olmalıdır.

⁵⁷ Shaw, **a.g.e.**, s. 268-271.

⁵⁸ Öztürk, **a.g.m.**, s. 499.

kuvvetleri arasındaki mücadelenin kesin bir galibi olmamakla beraber Ruslar uzun süre Kırım'a saldırmaya cesaret edememişlerdir⁵⁹.

Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarının bir kısmını kaybetmiştir. Bu yüzden II. Süleyman (1687–1691) ve devlet ricali, Hollanda elçisinin aracılığıyla Avusturya İmparatoru Leopold ile barış arayışına girişmişlerdir. II. Süleyman tahta geçişini bildirmek amacıyla Zülfikar Efendi'yi Temmuz 1688'de Viyana'ya göndermiştir. Zülfikar Efendi'nin asli görevi Avusturya ile barış için uygun bir zemin hazırlamaktır. Ne yazık ki Zülfikar Efendi'nin çabaları Fransa'nın girişimiyle engellenmiştir⁶⁰.

II. Süleyman 25 Ekim 1689'da Sadrazamlık makamına Fazıl Mustafa Paşa'yı⁶¹ getirmiştir. Fazıl Mustafa Paşa, elden çıkan toprakların bir kısmını kısa sürede geri almayı başarmıştır. Ancak 19 Ağustos 1691'de Slankamen'de yapılan savaşta Fazıl Mustafa Paşa hayatını kaybedince Osmanlı Devleti'nin ilerleyişi de durmuştur. Osmanlı Devleti tekrar barış arayışı içerisine girmiştir. II Ahmed (1691–1695) döneminde süren bu barış arayışı ve yenilgiler, II. Mustafa'nın (1695–1703) tahta geçişiyle son bulmuştur⁶². Osmanlı Devleti, II. Mustafa'nın saltanatının ilk iki yılında Kutsal İttifak üyeleri karşısında üstünlük sağlamışsa da 1697'de Zenta yakınlarında Osmanlı ordusu Avusturya kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır. II. Mustafa Zenta mağlubiyeti karşısında barış istemek zorunda kalmıştır⁶³.

Osmanlı Devleti, 1695–1697 yıllarında Avusturya, Venedik ve Lehistan'a karşı tartışılmaz bir üstünlük sağlamıştır. Savaşa en son katılan Rusya ise müttefiklerinin

⁵⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 581.

⁶⁰ Finkel, **a.g.e.**, s. 269, 270, 272; Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 200, 203, 204. Fransa, Avusturya ile mücadele halinde olduğu için Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında savaşın devam etmesi taraftarıydı. Hollanda ve İngiltere ise Fransa'ya karşı Avusturya'yı müttefik olarak görüyor ve Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaşını sona erdirmeye çalışıyorlardı. Finkel, **a.g.e.**, s. 270, 272.

⁶¹ Fazıl Mustafa Paşa 1637 doğmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğludur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Kısım II, T.T.K., Ankara: 1995, s. 431 v.d.

⁶² Finkel, **a.g.e.**, s. 274-284.

⁶³ II. Mustafa tahta geçer geçmez Kutsal İttifak üyeleri ile savaşacağını ilan etmiştir. O, 1697 yılına kadar Kutsal İttifak üyelerini defalarca yenilgiye uğratmıştır. Avusturya 27 Ağustos 1696'da Osmanlı ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğratılınca barış teklifinde bulunmuştur. II. Mustafa bu barış teklifini kabul etmemiş 1697'de Avusturya üzerine tekrar sefere çıkmıştır. Osmanlı ordusu Zenta yakınlarında Tisza nehrini geçmeye çalışırken 13 Eylül 1697'de Avusturya kuvvetleri tarafından baskına uğramış ve çok sayıda kayıp vermiştir. Bundan sonra Bosna içlerine giren Avusturyalılar Daltaban Mustafa Paşa tarafından geri püskürtülmüşse de Zenta'daki ağır kayıp, Osmanlı Devletini barış istemeye zorlamıştır. Cengiz Orhonlu, "II. Mustafa", **İA. MEB**, C. VIII, İstanbul: 1979, s. 695-697; Mücteba İlgürel, "Zenta", **İA**, C. XIII, MEB., İstanbul 1986, s. 537.

aksine 1696'da Osmanlı Devleti için son derece önemli olan Azak Kalesi'ni ele geçirmeyi başarmıştır. Azak Kalesi 1695'te Çar Petro tarafından kuşatılmış, ancak deniz kuvvetlerinden yoksun Rus ordusu başarılı olamamıştır. Buna karşılık kalede önemli bir tahribat yapmıştır. Çar Petro (1696–1725), Voronej'de inşa ettirdiği donanması ile 1696'da Azak Kalesi'ni tekrar kuşatmıştır. Kaledeki Osmanlı yetkilileri ikinci bir kuşatma ihtimali üzerinde durmadıkları için gerekli önlemleri almamışlardır. Bu ihmalkârlık Rusların kaleyi ele geçirmesine neden olmuştur⁶⁴.

⁶⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s. 602-603; Kantemir, **a.g.e.**, s. 790, 796, 798; Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 229-230; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 252-253; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 583.

I. BÖLÜM

TOLSTOY'UN SİYASİ FAALİYETLERİ

1.1 Karlofça Antlaşması ve Rusya

Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'daki başarısızlığı Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur. Bu başarısızlık Venedik, Avusturya, Lehistan ve Rusya'yı aynı cephede birleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin müttefik devletlerle savaşı on altı yıl sürmüştür. Savaş İngiltere ve Hollanda elçilerinin aracılığı ile başlayan ve uzun bir tartışma sürecinin sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması ile sona ermiştir⁶⁵.

Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu tarihe kadar yapılan görüşmeleri seyfiyeden⁶⁶ kişiler yürütmüştür. Karlofça'da bir ilk yaşanmış, görüşmelere kalemiye sınıfından Reisülküttâb⁶⁷ Rami Mehmed Paşa⁶⁸ memur edilmiştir. Karlofça Antlaşmasını önemli kılan bir diğer neden Osmanlı

⁶⁵ Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması ile Temeşvar dışındaki bütün Macaristan ve Erdel'i Avusturya'ya; Ukrayna ve Podolya'yı Lehistan'a; Mora ve Dalmaçya kıyılarını Venediklilere bırakmıştır. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 585-595; Rifa'at A. Abou-El-Haj, "Otoman Diplomacy Karlowitz", **Journal of American Oriental Society**, Vol. 87, No. 4. (Oct-Dec., 1967); Abdülkadir Özcan, "Karlofça", **T.D.V.İ.A.**, İstanbul: 2001; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s. 653-673.

⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde askeri zümreye verilen addır.

⁶⁷ Reisülküttâplık müessesesi II. Bayezid döneminde var olan bir yapıydı. Reisülküttâp, XVI. yüzyılda Nişancıya bağlı bir grup kâtibin yöneticisi iken XVII. yüzyılda Babıali'nin kurulması ile önem kazanmış ve bürokrasinin merkezi olmuştur. Mali konular dışında devletin bütün yazışmaları Reisülküttâp ve ona bağlı kâtipler tarafından yürütülmüştür. Reisülküttâplar gizlilik arz eden belgeleri bizzat kaleme almışlardır. Bu durum reisülküttâplık makamının önemini bir kat daha arttırmıştır. Reisülküttâplar, gayrimüslimlerin ve Osmanlı Devletinde bulunan yabancıların (Müstemin) hukuki meseleleriyle ilgilenmesinden dolayı elçiler ile sıkı bir temas halinde olmuştur. Bu yüzden Avrupa diplomasisini yakından tanıma fırsatını elde etmişlerdir. Recep Ahışalı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul: 2001, s. 2-4, 9-11, 24-25, 70, 180, 181, 191, 204; Halil İnalçık, "Reis-ül-küttâb", **İA.**, C. IX, MEB., İstanbul: 1964, s. 675-676. Osmanlı Devleti'nde sorunların savaşa değil diplomasi ile halledilebileceği düşüncesi hakim olmaya başladıktan sonra diplomasi bilen birisi olarak görüşmeleri yürütmek üzere reisülküttâplar görev almaya başlamışlardır. Finkel, **a.g.e.**, s. 296. Bu konuda bir ilk olan Rami Mehmed Paşa'nın Karlofça görüşmelerini yürütmek üzere tayin edilmesi, görevi gereği Avrupa diplomasisini çok iyi bildiğinin düşünülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

⁶⁸ Rami Mehmed Paşa zeki, bilgili, ikna kabiliyeti kuvvetli ve hazır cevaplılığı ile tanınmış bir kişidir. 1694'te Reisülküttâplık makamına getirilmiş, iki yıl bu makamda kaldıktan sonra 1696'da azledilmiştir. 1697'de tekrar reisülküttâp olarak atanmıştır. O, 24 Ocak 1703'te sadrazamlık makamına getirilmiş yaklaşık yedi ay bu görevde kaldıktan sonra 22 Ağustos 1703'te azledilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, II. Kısım, TTK., Yay., Ankara: 1995, s 263, 264.

Devleti'nin bu antlaşma ile Avrupa diplomasisini benimsemesidir⁶⁹. Osmanlı resmi ideolojisinde Hristiyan dünyasına *darü'l harb* yani savaş ülkesi denilmektedir. Osmanlı Devletinin gayrimüslimler ile sürekli savaş halinde olması resmi ideolojinin bir gereğidir. Ancak Karlofça'da Venedik ve Lehistan ile imzalanan antlaşmalara süre tahdidi konulmamıştır. Resmi ideoloji ile çatışan bu durum Osmanlı Devletinin yeni oluşmaya başlayan uluslararası hukukun ilkelerini benimsediğini göstermektedir⁷⁰.

Osmanlı Devleti ve Kutsal İttifak üyeleri arasındaki görüşmeler İngiltere ve Hollanda elçilerinin aracılığıyla başlamıştır. Müttefik devletlerin temsilcileri, İngiltere ve Hollanda devletlerinin elçileri ve Osmanlı Devleti adına İskerletzade Alexander Mavrokordato ile Kırım Hanı'nın katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda alâ hâlihi (iki tarafın ele geçirdikleri yerlerin kendilerinde kalması) prensibi kabul edilmiştir. Bu ön görüşmede Avusturya Erdel'in kendisine verilmesi konusunda ısrar etmiştir. Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa⁷¹ bazı şartların yerine getirilmesi halinde Erdel'in Avusturya'ya bırakılmasını kabul etmiştir. 17 Ocak 1698'de Edirne Mukavelenamesi olarak bilinen bir protokole imzalanmıştır. Bundan sonra en çok tartışılan konu görüşmelerin yapılacağı yer olmuştur. Avusturya, görüşmelerin Viyana veya Debreczin'de, Osmanlı Devleti ise Slankamen'de yapılmasını istemiştir. Uzun süren tartışmalar sonucu Osmanlı-Avusturya sınırında bulunan Karlofça kasabasında yapılmasına karar verilmiştir⁷².

Görüşmelerde Avusturya'yı C. d'Oettingen, C. de Schick, C. Marsigli ile Til, Talman; Lehistan'ı P. de Posnanie Kojeskie Malacowsky; Venedik'i Ch. Carlo Ruzzini; Osmanlı Devleti'ni Reisülküttap Rami Mehmed Paşa ile Divan Tercümanı İskerletzade Alexander Mavrokordato temsil etmiştir. Karlofça görüşmeleri birçok devletin

⁶⁹ Virginia Aksan, **Ahmed Resmi Efendi (1700–1783)**, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 1997, s. 7; Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara: 1987, s. 79.

⁷⁰ Finkel, **a.g.e.**, s. 287.

⁷¹ Amcazade Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Amcazade Hüseyin Paşa 17 Eylül 1697'de sadrazamlık makamına getirilmiştir. Karlofça görüşmeleri onun zamanında yapılmıştır. Karlofça Antlaşmasının imzalanmasından sonra her alanda ıslahat yapmıştır. Feyzullah Efendi'nin devlet işlerine müdahalesinden bıkmış ve 8 Ağustos 1702'de sadrazamlık makamından kendi isteği ile ayrılmıştır. On beş gün sonra yani 23 Ağustos 1702'de Silivri'deki çiftliğinde ölmüştür. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, II. Kısım, s. 444-448. Süleyman Hilmi Özkan *Amcazade Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)* (Isparta: 2006) adlı doktora tezi ile Amcazade Hüseyin Paşa'nın Osmanlı tarihindeki yeri ve önemini ortaya koymaya çalışmıştır.

⁷² İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", **İA.**, C. VI, MEB., İstanbul: 1977, s. 346-347; Finkel, **a.g.e.**, s. 285.

katılımıyla gerçekleşmiştir. Ancak Osmanlı Devleti her devlet ile ayrı ayrı görüşmüş ve antlaşma imzalamıştır⁷³.

Görüşmeler süresince daha önce kabul edilen *alâ hâlihi* prensibi zaman zaman çıkarlar doğrultusunda ihlal edilmiştir. Osmanlı Devleti, Lehistan ile yapılan görüşmelerde bu prensibe aykırı olarak Lehlilerin Eflâk'a müdahale etmemesi koşulunda Podolya'dan vazgeçmiştir⁷⁴. Avusturya ile imzalanan antlaşma da ise bazı stratejik noktalar Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır⁷⁵. Rusya ise savaşta elde edemediği Kerç Kalesi'nin kendisine verilmesini istemiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir antlaşmaya varılamamıştır. Sadece beş maddeden oluşan bir mütareke imzalanarak görüşmeler daha sonraya bırakılmıştır⁷⁶.

Çar Petro Kerç Kalesini elde edemediği için Osmanlı Devleti ile barış yapma taraftarı değildir. Ancak müttefiklerinin savaşmak istemeyişi Petro'yu Osmanlı Devleti ile barış yapmaya zorlamıştır. Petro, Rusya'nın tek başına Osmanlı Devleti ile mücadele edemeyeceğini bildiği için 1697 baharında Avrupa'ya, kendisine müttefik aramaya gitmiştir. Petro İngiltere, Hollanda ve Avusturya'ya müracaat etmiş, fakat bir sonuç alamamıştır⁷⁷. Çünkü Avrupa yeni bir savaş ile karşı karşıya kalmıştır. İspanya tahtında baş gösteren veraset sorunu İspanya Kralı ile akraba olan Avusturya ve Fransa'yı meselenin içine dâhil etmiştir. Avrupa'nın diğer devletleri bu iki devletin etrafında toplanmışlardır. Sonuçta Fransa'ya karşı Avusturya, Hollanda, İngiltere ve Venedik bloğu oluşmuştur⁷⁸.

İspanya'da veraset sorunu olmasaydı Petro yine Avrupa'dan yardım göremeyecekti. Çünkü İngiltere ve Hollanda doğudaki ticari çıkarları doğrultusunda

⁷³ Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s. 347, 348.

⁷⁴ Finkel, **a.g.e.**, s. 285.

⁷⁵ Parmaksızoğlu, **a.g.m.**, s. 348

⁷⁶ Abou-El-Haj, **a.g.m.**, s. 508-509; Akdes Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı**, TTK. Yay., Ankara: 1951, s. 38, 39.

⁷⁷ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 253.

⁷⁸ Avusturya ve Venedik'in Osmanlı Devleti ile bir an önce uzlaşmaya varmak istemesinin sebebi o sıralar İspanya tahtında baş gösteren veraset sorunudur. İspanya Kralı II. Carlos'un erkek evladı olmadığı için tahta, akrabası olan Fransa Kralı XIV. Louis'in torunu Philip'in geçmesine karar verilmiştir. Avusturya, İngiltere ve Hollanda buna karşı çıkmıştır. Dünyanın en büyük sömürge devletlerinden biri olan İspanya'ya hükmetme sevdası Avrupa'yı İspanya Veraset Savaşları olarak bilinen (1702-1714) bir savaşın eşiğine getirmiştir. Elif Hatun Kılıçbeyli "Avrupa'da İmparatorluklar ve Paylaşım Sorunları-XIV. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl Aralığı", www.stm.unipi.it/programmasocrates/cliophnet/Meeting/turkish/AVRUPAcenk.doc.

Osmanlı Devleti'ni savaşlardan uzak tutmaya çalışıyordu. Fransa, Osmanlı Devleti'nin doğal müttefikiydi. Dolayısıyla Rusya'ya yardım edemezdi. Avusturya ise Osmanlı Devleti ile savaşmaktan yorgun dūřmüřtü. Avusturya, Zenta'da Osmanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştı, ancak gücünün önemli bir kısmını de tüketmiřti⁷⁹.

Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması ile Balkanlardaki topraklarının bir kısmını kaybetmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti, görüşmelerde Rami Mehmed Paşa sayesinde en az zararlı çıkmayı başarmıştır. Rami Mehmed Paşa'nın bu başarısı bundan sonraki görüşmelerde Reisülküttapların temsilci olarak seçilmesinin yolunu açacaktır⁸⁰.

1.2 Rusya ile İstanbul Antlaşması

Karlofça'da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir antlaşma imzalanamamış, beş maddeden oluşan iki yıllık bir mütareke yapılmıřtır⁸¹.

Petro, Karlofça'da daha sonraya bırakılan barış görüşmelerini yürütmesi için Ukraintsev'i İstanbul'a göndermiştir. Ukraintsev, İstanbul'a Voronej'de inşa edilen Kryepost (Kale) adlı bir savaş gemisiyle gelmiştir. 46 topu bulunan Kryepost İstanbul önlerinde görüldüğünde halk, şaşkınlık içerisinde kalmıştır. Çünkü bu gemi Rusya'nın sığ sularında yapılabilecek büyüklükte bir gemi deęildir⁸².

ar Petro, Osmanlı Devleti ile tek başına savaşmayı göze alamamış olmasına rağmen Osmanlı Devleti'ne Rusya'nın büyüklüğünü göstermeyi de ihmal etmemiştir. Kryepost gibi bir savaş gemisi bu amaç için İstanbul'a gönderilmiştir. Bu vesile ile Rus bayrağı taşıyan bir savaş gemisi Osmanlı Devleti'nin "haremi" olan Karadeniz sularında ilerlemiş ve Padişah'ın sarayının önünde demirleyerek toplarını saraya doğru

⁷⁹ Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 225, 226.

⁸⁰ Ahışhalı, **a.g.e.**, s. 215; Bekir Sıtkı Baykal, "Rami Mehmed Paşa", **İA.**, C. IX, İstanbul: 1964, s. 623; İnalçık, "Reis-ül-küttâb", s. 682.

⁸¹ Raşid, *Tarih-i Raşid'de* üç senelik bir mütareke imzalandığını yazmaktadır. Raşid, **Tarih-i Raşid**, C. II, İstanbul: 1282, s. 449. Cemal Tukin Boğazlar Meselesi adlı çalışmasında Raşid'in ifadesinin arşiv belgeleri ile çeliştiğini söylemektedir. Cemal Tukin, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul: 1947, s. 22 dn. 2.

⁸² Silahdar Fındıklılı Mehmet Aęa, **Nusretname**, C. II, Sadeleřtiren: İsmet Parmaksızoğlu, MEB. Yay., İstanbul: 1966, s. 25; Robert K. Massie, **Peter The Great His Life and World**, London: 1990, s. 283, 284. Krypost, Kerç Boğazı'nda görüldüğünde şaşkınlığa neden olmuştu. Bir müddet burada bekletilmiş ve daha sonra geçişine izin verilmiştir. Osmanlı Devleti Karadeniz'deki hâkimiyetine gölge dūřürebilecek bir davranışa neden izin vermiştir? Bizce bu sorunun iki farklı yanıtı olabilir. Birincisi Osmanlı Devleti elçiyi getiren geminin savaş gemisi olabileceği ihtimalini göz ardı etmesi olmalıdır. Bir diğer ihtimal, Osmanlı Devleti barış için bu konuda esnek davranmış olabilir.

çevirmiştir. Tabii ki, Rusların Karadeniz üzerindeki emelleri bilindiği için bu konu İstanbul'da tedirginliğe neden olmuştur. Dimitri Kantemir⁸³ *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü Tarihi* adlı eserinde II. Mustafa'nın şu sözleriyle yaşanan tedirginliği gözler önüne sermektedir:⁸⁴

“Bu düşman acayip planlarına gem vuramıyor; zira bundan önceki eylemlerine bakarak, kendisini bir Büyük İskender gibi görerek, bütün dünyaya egemen olmak istediğini görmekteyim. Bundan dolayı bu kafir, bize zarar verecek duruma gelmeden önce cezalandırılmalıdır. Zira girişimlerini önemsemeyecek olursak, başka uluslarla savaş halinde olduğumuz zaman, bize büyük güçlükler çıkarabilir.”

Padişah'ın sözlerine karşılık Sadrazam Numan Paşa *“Gerçekten bize tehlike yaratacak kadar güçlendiğini, fakat onunla bir barış anlaşması aktetmiş olduğumuzdan, haklı bir sebep olmadan barışı bozamayacağımızı, fakat Çarın büyük elçisini çağdırtacağını ve efendisinin amacının ne olduğunu soracağını; bununla beraber Ruslar, mütarekenin sona ermesinden önce Türklere saldırdıkları takdirde, o zaman Allah'ın kuşkusuz Müslümanların haklı davalarına yardım edeceği”* yanıtını verir⁸⁵.

Öncelikle Kantemir'in ifadelerini teyit eden bir başka kaynağın olmadığını ve o dönemde Numan Paşa'nın⁸⁶ Sadrazamlık makamında bulunmadığını söylemek gerekir. Elçi Ukraintsev, İstanbul'a geldiğinde sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'dır ve Eylül 1702 yılına kadar bu görevde kalmıştır⁸⁷. Numan Paşa ise çok daha sonraki tarihlerde,

⁸³ Dimitri Kantemir 1673 yılında Yaş şehrinde doğdu. Babası Boğdan Voyvodası Konstantin'dir. 1687'de İstanbul'a gelmiştir. 1693'te Konstantin'in ölümü üzerine Boğdan Voyvodalığı'na getirilmiştir. Ancak Brankova'nın faaliyetleri sonucunda bu makamda yirmi gün kalabilmiştir. 1697'de Sırbistan Seferi'ne katılmıştır. Prut Savaşı öncesinde Boğdan Voyvodalığına atanmıştır. 1711 Prut Seferi'nde Rusya'nın tarafına geçmiştir. Çar Petro'nun yenilgiye uğraması üzerine Rusya'ya iltica etmiştir. Bir müddet Moskova'da oturduktan sonra Ukrayna'daki Harkov'a yerleşmiştir. 1722'de Çar'ın emriyle İran Seferi'ne katılmıştır. 21 Ağustos 1723'te Harkov'da ölmüştür. Kantemir, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde hem Patrikhanedeki akademiye hem de Enderun'a devam etmiştir. Yunanca, Latince, Slavca, Arapça ve Farsça'yı öğrenmiş, müzik eğitimi almıştır. Alim, sanatkar, tarihçi, ilahiyatçı, mimar, coğrafyacı ve dil bilgini olarak tanına Kantemir, Batı kültürü ile Doğu kültürünü uzlaştırmayı başaran ender kişilerdendir. Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, C. I, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: 2002, s. 19–22, 24; Mihai Maxim, “Dimitri Kantemir”, <http://www.ottomanhistorians.com/database/pdf/cantemir.pdf>, s. 1, 2; Victor Tvircun, “Dimitri Kantemir”, **Türk Dünyası Tarih**, S. 203, İstanbul: 2003, s. 50–53.

⁸⁴ Dimitri Kantemir, **a.g.e.**, C. II, s. 858.

⁸⁵ Kantemir, **a.g.e.**, C. II, s. 858.

⁸⁶ Numan Paşa Sadrazamlık makamına 15 Haziran 1710'da getirilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, I. Kısım, TTK. Yay., Ankara: 1995, s. 70; Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, **Uşşâkîzâde Târîhi**, C. II, Haz. Raşid Gündoğdu, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul: 2005, s. 1019.

⁸⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 16.

1710 yılında Sadrazamlığa getirilmiştir. Gençliğini İstanbul'da geçiren ve hatta Enderun'da eğitim almış olan Kantemir'in evine İstanbul'da bulunduğu süreç zarfında Osmanlı üst düzey yöneticilerinden pek çoğu gidip gelmektedir. Bunlar arasında Rami Mehmed Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Kırım Hanı Devlet Giray, Firari Hasan Paşa ve Levni gibi isimleri sayabiliriz. Osmanlı yöneticileri ile bu kadar içli dışlı olan birisinin sadrazamlık makamında hangi şahsın bulunduğunu bilmemesi oldukça ilginçtir. Romanyalı tarihçi Mihai Maxim, *Dimitri Kantemir* adlı makalesinde Kantemir'in Prut Savaşı'ndan sonra aceleyle Rusya'ya gittiğini ve bu yüzden yazmaya başladığı tarih kitabının asıl metnini yanına almadığını, dolayısıyla eserini hafızasına ve notlarına dayanarak yeniden yazmış olabileceğini düşünmektedir⁸⁸. Mihai Maxim'in bu görüşü dikkate alınmalıdır. Nitekim Kantemir, Rusya Prut savaşında yenildikten sonra Çar Petro ile yaptığı anlaşma gereği ailesi ve maiyeti ile birlikte Rusya'ya sığınmıştır⁸⁹. Rusya'ya iltica ettikten sonra ilimle iştiğal etmeye başlamış ve Osmanlı Tarihini burada yazmıştır.

Kantemir'in tarihinde geçen bu ifadeler, İstanbul'da Rusya'ya karşı derhal savaş ilan edilmesini isteyen bir grup ile barışın devam ettirilmesinin daha iyi olacağını savunan bir grubun varlığını ortaya koymaktadır⁹⁰. Gerçekten de 1711 yılında yapılan Prut Savaşına kadar geçen süre içerisinde bu iki grubun mevcudiyetini görmek mümkündür.

1.3 Ukraintsev'in İstanbul'a Gelişi ve İstanbul Antlaşması'nın İmzalanması

Rus elçisi Ukraintsev Azak'tan gemi ile yola çıkmış ve 1700 yılının ilk aylarında İstanbul'a gelmiştir. Ukraintsev, İstanbul'da Kumkapı'daki Maktul Kincı Ali Paşa konağına⁹¹ yerleştirilmiştir. Elçi, birkaç gün dinlendikten sonra iki ülkenin temsilcileri arasında görüşmeler başlamıştır. Görüşmelerde Rusya'yı Ukraintsev ve katibi Çerodeyev, Osmanlı Devleti'ni ise Karlofça'da olduğu gibi Rami Mehmed Efendi ve Divan Tercümanı İskerletzade Alexander (Aleksandros Mavrokordatos) temsil

⁸⁸ Maxim, **a.g.m.** s. 3-5; Tvircun, **a.g.m.**, s. 50-56.

⁸⁹ Dimitri Kantemir Prut Seferi öncesi Çar Petro ile yaptığı antlaşmanın (Yaroslav Antlaşması)on dördüncü maddesine göre Petro yenilgiye uğrarsa Kantemir Rusya'ya iltica edecek ve masrafları Çarın hazinesinden karşılanacaktı. Kurat, **Prut Seferi**, s. 335-336.

⁹⁰ Karş. **Uşşâkîzâde Tarihi**, s. 610.

⁹¹ **Tarih-i Raşid**, C. II, s. 486; Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 164, 165; **Nusretname**, s. 25; **Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK. Yay., Ankara: 2000, s. 144.

etmiştir⁹². Ukraintsev Osmanlı Devleti'nden başlangıçta Gazi ve Şahin Kerman'ın terk edilmesini, esirlerin haptisten çıkarılmasını, Rus vatandaşları için ibadet serbestliği ve Rus hacılarının güvenliğinin sağlanmasını talep etmiştir. Rami Mehmed Efendi ise Rusya tarafından ele geçirilen kalelerin Osmanlı Devleti'ne iadesinde ısrar etmiştir. Bu yüzden görüşmeler bir hayli uzun sürmüştür⁹³. V. E. Şutoy, *Osmanlı Devleti'nin 1700–1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu* adlı makalesinde barış görüşmelerinin uzamasında İngiltere ve Hollanda'nın payı olduğunu yazmaktadır. Tabii ki bu iki devlet, doğudaki ticari çıkarlarına herhangi bir zarar gelmesini önlemek istemektedirler. Osmanlı Devleti'nin bir ülke ile savaşması, Hollanda ve İngiltere'nin ticari faaliyetlerini sekteye uğratacağından bu iki devlet Osmanlı Devleti'ni savaştan uzak tutmaya çalışmıştır⁹⁴. Barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin tatmin edici bir sonuç alamaması durumunda savaş tehlikesi baş göstereceğinden İngiltere ve Hollanda Rusya'nın çıkarlarına ters düşecek davranışlarda bulunmuş olabilir. Bu ihtimal göz önüne alındığında Şutoy'un yargısına bir açıklama getirilebilir.

Ukraintsev, misafir olduğu konakta göz hapsinde bulunmasına rağmen⁹⁵ Sırlı tüccar Sava Raguzinski ile ilişki kurmayı başarmıştır. O, Osmanlı Devleti'nin iç durumunu ve diplomatik faaliyetlerini, İstanbul'da bulunan diğer elçilerin asıl maksatlarını hep bu Sırlı tüccarın sayesinde öğrenebilmiştir. Hatta Ukraintsev'e, Lehistan'ın Rusya aleyhine oluşturduğu ittifakı da Raguzinski'nin oğlu bildirmiştir⁹⁶.

Uzun süren görüşmeler sonucunda 14 Temmuz tarihinde on dört maddeden oluşan bir antlaşma -İstanbul Antlaşması- imzalanabilmiştir. Prut Savaşına kadar Osmanlı-Rus ilişkileri bu antlaşmaya göre düzenlenmiştir. Ancak antlaşmada ticari konulara ve sınır tespitine yer verilmemiştir. Bu konuların görüşülmesi daha sonraya bırakılmıştır. Yani İstanbul Antlaşması ile sadece dini ve siyasi konular düzenlenmiştir.

Azak Kalesi'nin hukuki durumuna dair verilen karar antlaşmanın en önemli maddesini oluşturmaktadır. Çünkü bu madde ile Osmanlı Devleti Azak'ı Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Azak, canlı bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra stratejik

⁹² **Tarih-i Raşid**, C. II, s. 494.

⁹³ Hammer, **Osmanlı Tarihi**, C. VII, Çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşr., İstanbul: 1994, s. 30.

⁹⁴ V. E. Şutoy, "Osmanlı Devletinin 1700–1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", Çev. Ö. Cenap Eren, **Belleten**, LIII/207–208, TTK. Yay., Ankara: 1989, s. 903, 904; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 58.

⁹⁵ Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 30.

⁹⁶ Şutoy, **a.g.m.**, s. 904, 905.

bir öneme de sahiptir. Yani Azak, Osmanlı Devleti'nin kolay kolay vazgeçebileceği bir kale değildir. Ancak uzun süren savaşların getirmiş olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu barış ortamı için Azak'tan vazgeçmesine neden olmuştur⁹⁷. Hâlbuki o sıralarda Petro, elde ettiği kazanımlarının birçoğundan vazgeçmeye hazırdır. Çünkü o sıralarda Danimarka ve Lehistan, İsveç ile savaşmaktadır. Rusya ise Danimarka ve Lehistan'ın müttefikidir. Fakat Petro, Osmanlı Devleti ile uzlaşmaya varılmadığı için İsveç'e savaş ilan edememiştir⁹⁸.

Osmanlı Devleti İstanbul Antlaşması ile Rus Knezini “Çar” olarak tanımayı kabul etmiştir. Unvanlar uluslar arası diplomaside o ülkenin yerini göstermesi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Hatta iki ülkenin birbirlerine üstünlük sağlamak için kullandıkları bir araçtır. Mesela Kırım Hanları ve Moskova Knezleri Altın Orda toprakları için yaptıkları mücadelelerde bu devletin yöneticilerinin kullandıkları unvanları almışlardır⁹⁹. Çar kelimesinin önemi ise “Kaiser” unvanı gibi İmparatora eşit bir statüyü vurgulamasından ileri gelmektedir¹⁰⁰. Böylece Osmanlı Devleti Rusya'yı Avrupa devletleri muvazenesinde kendisine eşit bir devlet olarak kabul ettiğini Rusya'nın yöneticilerini Çar olarak tanımakla da göstermiştir.

Elçi Ukraintsev, barış görüşmeleri bittikten sonra 11 Ağustos 1700'de geldiği gibi deniz yoluyla değil kara yoluyla Moskova'ya dönmüştür¹⁰¹. Kısa bir süre sonra Dük Golicyn adında bir başka Rus elçisi bu defa kara yoluyla önce Edirne'ye daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Golicyn İstanbul Antlaşmasının Çar tarafından tasdik edilen suretini getirmiştir. Osmanlı Devleti elçi kabul merasimi gereği Golicyn de bir

⁹⁷ Hammer'e göre Osmanlı Devleti, Kırım Hanı'nın Azak'ın etrafında yüz bin kişilik bir Rus ordusunun toplandığı haberini vermesi üzerine barış imzalamıştır. Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 30.

⁹⁸ Kurat, **Prut Seferi ...**, s. 45; B. H. Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., İstanbul: 1993, s. 15.

⁹⁹ Mesela Uluğ Han ünvanı hem Kırım Hanları hem de Moskova Çarları tarafından kullanılmıştır. Halil İnalçık, “Power Relationships Between Russia, The Crimea and The Otoman Empire as Reflected in Titulature”, **Passé Turco-Tatar, Présent Sovietique, Études Offertes Alexandre S. Veinstein and S.E. Wimbush**, Paris and Leuven: Pecters, 1986, s. 382, 384, 386.

¹⁰⁰ Ali İbrahim Savaş, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 1999, s. 645. Kanuni Sultan Süleyman 1557 yılında Rusya'ya gönderdiği bir mektubunda Rus Knezine Çar unvanı ile hitap edilmiştir. İsmet Binark, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, TTK. Yay., Ankara: 1999, s. 198. Halil İnalçık, *Power Relationships Between Russia...* adlı çalışmasında Çar unvanının Kanuni döneminde İmparatora eşit bir anlamda kullanılmadığı düşüncesindedir. İnalçık, “Power Relationships Between Russia...”, s. 383.

¹⁰¹ **Zübde-i Vekayiât**, s. 683; **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 144.

merasimle huzura kabul edilmiş ve başta padişah olmak üzere saray ileri gelenlerine getirmiş olduğu hediyeleri sunmuştur¹⁰². Golicyn, bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Küçükçekmece-Büyükçekmece-Silivri-Saray-Vize-Pınarhisar-Kırkkilise-Aydos-Nadir Derbendi-Prevadi üzerinden Rusya'ya geri dönmüştür¹⁰³.

1.4 Tolstoy'un Elçi Olarak Atanması

İstanbul'da ilk daimi elçilik, şehrin II. Mehmet tarafından fethinden kısa bir süre sonra Venedik tarafından kurulmuştur¹⁰⁴. Venedik'i diğer Avrupa ülkeleri takip etmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde daimi elçi bulundurması ise çok sonraları gerçekleşen bir olaydır. Esas itibariyle Rusya da tıpkı Osmanlı Devleti gibi yabancı bir ülkede elçi bulundurma gereğini hissetmemiştir¹⁰⁵. Bu konu Rusların kapalı bir toplumsal yapıya sahip olmasıyla ve Rusya'nın coğrafi konumuyla ilgili olmalıdır. Rusya, coğrafi konumundan dolayı Batı ile sıkı bir temas içerisine girememiştir. Siyasi durumu da böyle bir temasın gerçekleşmesini engellemiştir. Hatta Çarlar ne zaman Batı ile temas etmek isteseler, politik oyunlarla bu teşebbüsler engellenmiştir¹⁰⁶. Petro bütün bu oyunları bertaraf ederek Rusya'nın hem Batı hem de İslam dünyası ile olan ilişkilerini geliştirmiş, Rusya'yı her alanda çağdaşları seviyesine getirmeye çalışmıştır¹⁰⁷. Onun

¹⁰² Nusretname, s. 80, 83.

¹⁰³ BOA., CH., Nr: 7220, Hicri 1112 (1700-1701).

¹⁰⁴ Ercümeni Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Fâaliyetleri (1793-1821)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara: 1968, s. 10 dn. 5.

¹⁰⁵ Rogozhin N. Mihajlovich, "Rus Diplomatlarının Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar)", **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yay. Ankara: 1999, s. 527.

¹⁰⁶ Rusya'da Batılılaşma III. İvan ile başlayan bir olgudur. 1553 yılında üç İngiliz gemisi Rusya'ya gelmiştir. 1555, 1556 ve 1575 yıllarında bağlantılar sürmüştür. Joh. Keuning, "Jenkinson's Map of Russia", **İmago Mundi**, Vol. 13. (1956), s. 172. Ancak bazı tutucu boyarlar ve din adamları Batılılaşma yolunda atılan adımlara engel olmuşlardır. Tatiana V. Chumakova, "Britain and Russian Culture in the Middle Ages", **Almanac 15**, Scotland and Russia in the Enlightenment, St. Petersburg: 2001, s. 38-46. Mehmet Halil Leylak, **I. Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1990, s. 13, 14, 15; Denis J. B. Shaw, "Mapmaking, Science and State Building in Russia Before Peter The Great", **Journal of Historical Geography** (31) (2005), s. 423. Batılılaşma yolundaki bir diğer engel ise Avrupa'nın Ruslara yaklaşımıdır. Avrupa'da Ruslar, uzun süre korkunç varlıklar olarak görülmüşlerdir. İber Ortaylı, "18. yy Türk-Rus İlişkileri", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara: 2004, s. 378. Ayrıca bunda bir başka faktör Rusların yaşam tarzlarıdır. Petro bile reformlarını gerçekleştirirken milleti için "bir alay hayvan sürüsü" demekten çekinmemiştir; Samiha Ayverdi, **Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri**, Ötüken Yay., İstanbul: 2004, s.194. Avrupa'nın Ruslara yaklaşımını yine en iyi Petro'nun sözleri ile özetleyebiliriz. O, Avrupa seyahatinde Avusturya'da gördüğü muamele için "köpek kadar bile değer vermemişlerdi" demiştir. Sumner, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁰⁷ Petro'nun uygulamaya koyduğu yenilikler askeri, idari, sosyal ve ekonomik alanda olmak üzere oldukça geniş bir sahayı kapsamaktadır. Reformlar uygulamaya konulurken bir sistem içerisinde hareket edilmemiştir. Dolayısıyla toplum ve devlet nazarında kalıcı bir etki yapmamıştır. Buna rağmen Petro'nun

uygulamaya koyduğu yeniliklerden birisi de daimi elçiliğin tesisi olmuştur. Petro bu anlamda Avrupa'nın bazı ülkelerine ve Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a daimi elçi göndermiştir¹⁰⁸.

İstanbul birçok daimi elçinin ve farklı milletlerin yaşadığı, yabancı diplomatların sık sık ziyaret ettiği, neredeyse dünya siyasetinin merkezi konumunda olan bir şehirdir. Ancak Petro için İstanbul'u önemli kılan sebep tamamen farklıdır. Onun için İstanbul, Rusya'nın en güçlü sınır komşularından biri olan Osmanlı Devleti'nin başkentidir ve Rusya için ele geçirilmesi gereken hedeftir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin takip ettiği siyasetin yakından izlenmesi, Rusya aleyhine olan faaliyetlerin engellenmesi ve hatta mümkünse Osmanlı yönetiminde yaşayan Ortodoks Hristiyanlarla bir şekilde münasebet tesis edilmesi gerekmektedir. Bunun da ancak bir daimi elçi ile gerçekleştirilmesi mümkündür.

Sonuçta Osmanlı Devleti, İstanbul Antlaşması ile daimi bir Rus elçisinin İstanbul'da bulunmasını kabul etmiştir. Müzakere sürecinde Rusya'nın elçi bulundurma isteği uzun uzadıya tartışılmamış olmasına rağmen Osmanlı yöneticileri İstanbul'da daimi bir Rus elçisinin bulunmasına karşı çıkmışlardır. Çünkü Osmanlı yöneticilerine göre İstanbul'da elçinin haklarını savunabileceği ne bir Rus tebaası¹⁰⁹ vardır, ne de iki ülke arasındaki ticari işlerin düzenlenmesini gerektirecek bir yoğunluk bulunmaktadır. Bu yüzden Osmanlı yöneticileri ilk Rus elçisine hep kuşku ile bakmışlardır¹¹⁰.

Petro, elçilik görevi için soylu, ancak varlıklı olmayan Pyotr Andreyevich Tolstoy'u seçmiştir. Tolstoy bir zamanlar Petro'ya karşı Sofya'yı desteklemiş, Sofya iktidardan uzaklaştırılınca da Archangel yakınlarındaki Ustig'e sürgüne gönderilmiştir. Petro ile de burada tanışmış¹¹¹ ve "*dinamik ve kıvrak zekasıyla*" onu etkilemeyi başarmıştır. Petro'nun emriyle önce Azak seferine (1695–96) katılmış, sonra gemicilik

reformları Rusya'yı oldukça ileri bir seviyeye götürmüştür. Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494–1789**, Çev. Ertürk Demirel, Dost Kitabevi, Ankara: 2004, s. 208–216.

¹⁰⁸ G. F. Dolgorukiy Polonya'ya, A. A. Matveev Hollanda'ya, P. Golicyn Viyana'ya ve A. Izmaylov Danimarka'ya elçi olarak gönderilmiştir. Şutoy, **a.g.m.**, s. 906, 908; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 58.

¹⁰⁹ Lady Montagu'nun 1718 tarihli bir mektubunda Beyoğlu'nda hizmetini gören Rus kızlarından ve Rus sütannelerinden bahsedilmektedir. Lady Montagu, **Türkiye Mektupları**, Çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Eser, t.y., s. 121; Ayrıca Akdeniz dünyasında pek çok gemide Rus kürekçilere rastlanmaktaydı. Massie, **a.g.e.**, s. 85. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devletinde az da olsa bir Rus zümresinden bahsedilebilir. Ancak bunların köle statüsünde olduğunu da söylemek gerekir.

¹¹⁰ Massie, **a.g.e.**, s. 541.

¹¹¹ Massie, **a.g.e.**, s. 541.

eğitimi almak için Venedik'e gitmiştir (1697–98)¹¹². Bu seyahat Tolstoy'un bilgi ve deneyimlerini arttırırken Latinceyi çeviri yapabilecek derecede öğrenmesini sağlamıştır. Ayrıca bu seyahat sayesinde batı kültürünü tanıma imkânına sahip olmuştur¹¹³.

Rus tarihçileri Tolstoy'u “çok yönlü, gerektiğinde sokulgan ve peşin fikirli davranan, gerektiğinde kibar ve sakin, aynı zamanda sert ve iradeli, azimli ve acımasız” bir kişi olarak tanımlamaktadır¹¹⁴. Onun bu karakteri İstanbul'da bütün olumsuzluklara rağmen başarılı bir diplomat olmasının sırrını da açığa çıkartmaktadır.

Tolstoy, Moskova'dan ayrılmadan önce Çar tarafından hazırlanmış bir talimatname almıştır: Tolstoy'dan Osmanlı Devleti'nin genel durumu, idare şekli, yabancı devletlerle ilişkileri, ordu ve donanması, ticari faaliyetleri, Karadeniz'deki kaleleri ve limanları hakkında bilgi toplaması istenmiştir. Buna ilaveten Tolstoy Rusya yararına çalışabilecek kişilerle bağlantı kuracaktır¹¹⁵. Kendisine verilen emirler doğrultusunda faaliyetlerine başlayan Tolstoy on iki yıllık elçilik görevi sona erdiğinde Kudüs Patriği Dositheus aracılığı ile kurduğu bir casusluk ağı, binlerce sayfadan oluşan ayrıntılı raporları ve Karadeniz liman ve tersanelerini anlatan bir çalışması bulunuyordu¹¹⁶.

1.5 Huzura Kabulü

Osmanlı Devleti'nde daimi elçilerin görevi padişaha itimat mektubunu sunmasıyla başlardı. Elçi göreve başlayacağı ana kadar misafir addedilir, itimat mektubunu sunduktan sonra misafirliği biterdi. Misafirliği boyunca elçinin bütün masrafları devlet tarafından karşılanır ve yapılan masraflar defterlere kaydedilirdi¹¹⁷.

¹¹² Petro denizcilik eğitimi almaları için pek çok soyluyu Avrupa'ya göndermiştir. Bunlardan biri de Tolstoy'dur. Tolstoy seyahate çıktığında elli iki yaşındadır. Seyahati boyunca masraflarını kendi gelirleriyle karşılamıştır. Avrupa'ya giden bu soyluları Rusya'da en çok merak edenler eşleri olmuştur. Zira onlar Batı kültürünün kocalarını yozlaştıracağına ve batılı kadınlarının eşlerinin ayartacağı düşüncesindedirler. Massie, **a.g.e.**, s. 150.

¹¹³ Emine İnanır, **P.A. Tolstoy'un Avrupa Gezi Notları'nda (1697–1699) 'Ben' ve 'Öteki' Konusu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2001, s. 53-56.

¹¹⁴ İnanır, **a.g.t.**, s. 57.

¹¹⁵ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 81, 82.

¹¹⁶ İnanır, **a.g.t.**, s. 10; Svetlana Oreshkova, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Üzerine Olan On Sekizinci Asır Başı Rus Diplomatik Kaynağı”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, C. III, Kısım III, TTK. Yay., Ankara: 4-8 Ekim 1999.

¹¹⁷ Elçiler için yapılan harcamalar defterlere kaydedilirdi. Bu defterler çoğu zaman bir varaktan oluşmaktadır. Defterlerin (a) kısmında ihtiyaç duyulan besin maddeleri ve diğer malzemeler ile bunların fiyatları yer almaktadır. (b) kısmında ise elçinin sınıra kadar götürülüp burada protokol kurallarına göre

Nitekim Tolstoy'un 8 Nisan 1702 tarihinde yola çıktığını bildiren bir mektupta masraflarının karşılanması için ricada bulunulmaktaydı¹¹⁸. Tolstoy için yapılan harcamalara dair Osmanlı arşivinde bir belgeye rastlayamamış olsak da kronikler onun masraflarının devletçe karşılandığını kaydetmektedir¹¹⁹.

İstanbul'a gelen bir elçi daha şehre girmeden karşılanır ve kendisi ile maiyetine yemek verilirdi. Nitekim Tolstoy da Edirne'ye yakın bir yerde karşılanmış, önceden tespit edilen bir yerde kendisine yemek ziyafeti verilmiştir. Daha sonra Tolstoy, yanında silahdar ağaları, çavuşbaşı ağa ve divançavuşları ile birlikte Edirne'ye doğru hareket etmiştir¹²⁰.

Bir elçi, padişahın bulunduğu şehre girerken resmi tören başlardı. Bu tören tabii ki Osmanlı Devleti'nin geleneklerine göre yapılırdı. Bazen elçiler, törende kendi geleneklerinin de uygulanmasını isterlerdi. Tolstoy, II. Mustafa'nın bulunduğu Edirne şehrine yaklaştığında böyle bir talepte bulunmuştu. Osmanlı Vakanüvislerinden Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname adlı eserinde olayı şu sözlerle anlatmaktadır: “Rusya elçisi şehre yaklaşmışsa da uydurma törenlerini yerine getirmek için o gün Edirne'ye girmemiş...”¹²¹. Mehmed Ağa, Tolstoy'un talebi için neden *uydurma* kelimesini kullanmıştır? Bu kelimeyi, Rusya'nın, Osmanlı Devleti karşısında önemli başarılar elde etmesinden doğan bir kızgınlığın ifadesi olarak algılamak mümkün müdür? Ya da bu kelimeyi Osmanlı Devlet adamlarının *ötekine* bakışı olarak değerlendirebilir miyiz? Mehmed Ağa diğer elçilerin taleplerine bu şekilde mi yaklaşmıştır? Bu sorulara kesin bir cevap vermek şimdilik mümkün görünmese de varılacak hüküm, *uydurma* kelimesinin cümle içerisinde Rusya'yı aşağılayan bir sıfat olarak kullanılmış olmasıdır.

görevli kişilere teslim edildiği anlatılmakta ve yapılan harcamaların toplamı verilmektedir. Golicyn'e ait olması muhtemel iki masraf defteri elimizde mevcuttur. Bu defterlerden birinde Rus elçisinin Tekfur Köyü (Boğdan) sınırında teslim edildiği yazmaktadır. Bu deftere göre elçi için yapılan toplam masraf 12832 akçedir. BOA, **İE. HR.**, Nr: 650, 8 Cemazeyilevvel 1114 (30 Eylül 1702). Diğer masraf defterinde ise Rus elçisinin Silistre'ye bağlı Hacıoğlupazarı denilen kasaba'da konaklayacağı bildirilmektedir. Bu defterde elçi için yapılan toplam masraf 19576 akçe olarak belirtilmiştir. BOA, **CH.**, Nr: 4810, 17 Rebiülahir 1114 (10 Eylül 1702).

¹¹⁸ BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 5, s. 685–88, Rus Çarı Petro tarafından Sadrazama (Amcazade Hüseyin Paşa) yazılan mektup, Evâsıt Zi-l-ka'de 1113 (Nisan 1702) .

¹¹⁹ **Nusretname**, s. 118.

¹²⁰ **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 145.

¹²¹ **Nusretname**, s. 118.

Tolstoy, Edirne'ye akşam ile yatsı arasında girmiştir. Daha sonra şehir içinden geçerek kalacağı Sultan Bayezit Camii yakınındaki konağına gelmiştir¹²². Burada birkaç gün bekledikten sonra 26 Ekim 1702 Perşembe günü Vezir-i azam Daltaban Mustafa Paşa tarafından kabul edilmiştir. Kabul şu şekilde gerçekleşmiştir: Önce çavuşlar emini yirmi kadar adamıyla Tolstoy'u kaldığı yerden alarak kabulün yapılacağı yere getirdiler. Bu sırada sadrazam kethüdası, reis efendi, çavuşbaşı ve diğer divan görevlileri orada hazır bulunmaktaydı. Tolstoy'un gelişinden sonra Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa kafesli odadan çıkarak kabul odasına girdi. Mustafa Paşa'nın odaya girişini çavuşlar alkış tutarak içeride bulunanlara bildirdi. Tolstoy Sadrazam için yazılan mektubu sunduktan sonra kahve ve şerbet içildi, Tolstoy ile birlikte yirmi adamına da hilatler giydirildi¹²³. Bu kabul şekli Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin tamamı için geçerlidir. Ancak elçinin temsil ettiği ülke, mensup olduğu din, rütbesi kabulün şeklinde bazı değişikliklere neden olmaktadır. Mesela gelen elçi Müslüman bir ülkeyi temsil ediyorsa daha fazla saygı görürdü. Müslüman elçi huzura kabul edildiğinde Sadrazam dâhil bütün devlet ileri gelenleri ayağa kalkardı. Elçi Hristiyan ise ayağa kalkılmazdı¹²⁴.

Tolstoy'un II. Mustafa tarafından kabulü ise 21 Kasım 1702 Salı günü gerçekleşmiştir. Tolstoy ve adamlarına önce yemek verilmiş ve ardından hilatler giydirilmiştir. Daha sonra Tolstoy, altı adamı ile birlikte II. Mustafa'nın huzuruna kabul edilmiştir¹²⁵. O dönemde elçilerin padişaha hediye sunmaları gelenektir¹²⁶. Anonim Osmanlı Tarihi'nde Haziran-Temmuz 1703 yılında İstanbul'da bulunan Rus elçisi tarafından yirmi deste semmûr, destesi kırk taneden olmak üzere on dört deste tahta

¹²² Nusretname, 118.

¹²³ Zübde-i Vekayiât, s. 744, 745; Anonim Osmanlı Tarihi, s. 178-179.

¹²⁴ Osmanlı Devleti'nde elçiler (fevkalade elçi, daimi elçi, name getiren elçi v.b.) için kabul edilmiş bir protokol olmasına rağmen en fazla Avusturya ve İran elçilerine saygı gösterilirdi. Daha sonra Fransa, İngiltere, Venedik gibi devletler gelirdi. Bu silsile içerisinde en az değer verilen elçiler Rus ve Lehistan elçileri idi. Mesela Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'a gelen elçiler için yapılan törenler bu farklılığı ortaya koyabilir. Avusturya elçisi kabul esnasında Divan ile aynı seviyedeki sandalyeye, Lehistan elçisi ise daha aşağı seviyede arkalı olmayan bir iskemleye oturtulmuştur. Hammer, a.g.e., C. VII, s. 30; Zarif Ongun, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", **Tarih Vesikaları**, 1/6 (1942), s. 407, 408; Sertoğlu, a.g.m., s. 13 v.d.; Mübahat Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Prof. İ. Ercüment Kuran'a Armağan, Ankara: 1989, s. 199-231.

¹²⁵ Nusretname, s. 121.

¹²⁶ 1700 yılında İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Kont O'Ettingen, soğutucular, şamdanlar, vazolar, kahve fincanları, gümüş seyyar bir fırın, yapma bir çeşme ve kıymetli madenlerden oluşan takıları hediye olarak sunmuştur. Kont O'Ettingen'e karşılık olarak gönderilen İbrahim Paşa ise değerli madenlerle süslü koşum takımları ve silahlar, kumaşlar, halılar, mücevherler ve iki leoparı Avusturya İmparatoruna takdim etmiştir. Hammer, a.g.e., C. VII, s. 22, 25.

kakım kürk, otuz adet balık dişi ve on adet sungurun hediye olarak padişaha sunulduğu yazmaktadır¹²⁷. Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretname adlı eserinde bu hediyelerin Golicy'n tarafından 1701 yılında verildiğini ifade etmiştir¹²⁸.

1.6 Tolstoy Göreve Başladığında Siyasi Ortam

Tolstoy, elçiliğinin ilk yılında oldukça hareketli günler geçirmiştir. Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa ve Kırım Hanı Devlet Giray'ın Rusya aleyhtarı tutumları, İspanya Veraset Savaşları, Kuzey Savaşı, Edirne Vakası bu hareketliliğin temel nedenleridir.

Bu sırada sadaret makamında değişiklik olmuş ve Daltaban Mustafa Pařa¹²⁹, sadaret makamına getirilmiştir. Bu değişiklik Tolstoy için büyük bir talihsizliktir. Çünkü Mustafa Paşa, Rusya'ya karşı savaş açılması taraftarıdır. Osmanlı ricalinde bu fikre en yakın ikinci kişi ise Kırım Hanı Devlet Giray'dır. Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya yakın bir coğrafyada bulunması Devlet Giray'ın Petro'nun faaliyetlerini yakından görmesini sağlamaktadır. Üstelik Kırım Hanı'nın İstanbul Antlaşması ile Rusya içlerine akın düzenlemesi yasaklanmıştır. Bu antlaşma ile Rusların Kırım Hanlığına ödedikleri yıllık vergi yani *Tiş* ortadan kaldırılmıştır. Önemli bir mali kaynaktan yoksun kalan Kırım Hanı, Rusya ile ilgili hemen her gelişmeyi İstanbul'a bildirmesine karşılıklı başkentte kendisini dikkate alacak pek fazla kişi bulamamıştır. Bilhassa devletin yönetimini elinde bulunduran Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Devlet Giray'ın karşısında yer almıştır. Ancak Daltaban Mustafa Paşa, Devlet Giray'ı sonuna kadar desteklemiştir.

Diğer yandan İspanya Veraset Savaşları Avrupa'daki siyasi dengeleri değiştirmiştir. Bu savaşta Avusturya, İngiltere ve Hollanda Fransa'ya karşı bir ittifak kurmuştur. Buna karşılıklı Fransa, Osmanlı Devleti'ni kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Öncelikle Fransa Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya savaş ilan etmesi için çaba sarf etmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi durumunda Avusturya iki cephede savaşmak zorunda kalacak ve Fransa üzerindeki baskı azalacaktır. Böylece Fransa Osmanlı Devleti sayesinde Avusturya cephesinde rahat bir nefes almış olacaktır. Ancak

¹²⁷ Anonim Osmanlı Tarihi, s. 145, 146.

¹²⁸ Nusretname, s. 80.

¹²⁹ Daltaban Mustafa Paşa hakkında geniş bilgi için Bk. Abdülkadir Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa", İ.Ü.E.F.T.E.D., S. 13, İstanbul: 1983-1987, s. 299-332.

Fransa, Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya savaş ilan etmeyeceğini anlamış ve Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirmeyi amaçlayan yeni bir politika gütmeye başlamıştır¹³⁰. Bu noktada Fransız elçilerinin Tolstoy'a hayli zor anlar yaşattığını söyleyebiliriz. Tolstoy bir raporunda Fransız elçisi Ferriol'ün “Çar'ın aleyhindeki nefretini ve zehrini alenen kusmakta olduğunu” yazmıştır¹³¹. Yine 1705 yılında İstanbul'da bulunan Fransız elçisi Galoppo ise Bender'de yapılacak tahkimata nezaret etmek istemiştir¹³².

Rus Çarı Petro, müttefikleri Lehistan ve Danimarka'nın ardından İsveç'e savaş ilan etmişti. Ancak İsveç'in genç ve dinamik kralı XII. Karl şaşılacak bir hızla Lehistan ve Danimarka'yı yenilgiye uğratmış ve Rusya'yı tek başına bırakmıştır. Petro, savaşın ilk yıllarında İsveç'in deneyimli ve teknik açıdan üstün ordusu karşısında başarı sağlayamamıştır¹³³. Bu gelişmeler İstanbul'da bulunan Tolstoy'a da yansımıştır. Savaş yüzünden Tolstoy, Petro ile düzenli bir iletişim kuramamış¹³⁴ ve düzenli maaş alamamıştır. Tolstoy raporlarında elçilik çalışanlarının ve kendisinin parasızlık yüzünden açlık ile karşı karşıya kaldıklarını yazmaktadır¹³⁵.

Tolstoy'un ilk yıllarında hem olumlu hem de olumsuz etkiler yapan bir diğer önemli gelişme ise Edirne Vakası'dır. Edirne Vakası, uzun süren savaşların getirmiş olduğu yıkıcı sebeplerden, II. Mustafa'nın devlet işleriyle ilgilenmek yerine vaktini Edirne'de eğlence ile geçirmesinden ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin¹³⁶ devlet

¹³⁰ Şutoy, **a.g.m.**, s. 904, 906-907; Akdes Nimet Kurat, “XVIII. Yüzyıl Başı ‘Avrupa Umumî Harbi’nde Türkiye'nin Tarafsızlığı”, **Bellekten**, VII/26, TTK. Yay., Ankara: 1943, s. 245-255.

¹³¹ Şutoy, **a.g.m.**, s. 908.

¹³² Sumner, **a.g.e.**, s. 25, dn. 32.

¹³³ Kurat, **a.g.m.**, s. 252, 253,255, 256; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 256, 257; Lee, **a.g.e.**, s. 147.

¹³⁴ Svetlana Oreshkova bu iletişimin Moskova'ya giden tüccarlar, Hristiyan papazlar ve Rusya'ya dönen savaş esirleri ile sağlandığını yazmaktadır. Oreshkova, **a.g.m.**, s. 2. Elçilerin kendi ülkesinden bir kişi ile hükümetine haber göndermesi sık sık karşılaşılan bir durumdur. Tolstoy'un iletişimi sağlama yolunda kullandığı başka bir yol ise kendi adamlarından birisini Moskova'ya göndermektir. Rusya Ahidname Defteri'nde bunu birçok örneği bulunmaktadır. Tolstoy ilk defa 1703 Şubat başlarında bir adamını Moskova'ya göndermiştir. BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr. 83/1, h. 15, s. 13, Edirne'den Moskov hududuna varınca yol üzerinde bulunan kadınlara ve kethüda erlerine...hüküm ki, Evasıt Ramazan 1113 (Ocak/Şubat 1703).

¹³⁵ Massie, **a.g.e.**, s. 543.

¹³⁶ Erzurum'da doğan Feyzullah Efendi, Vani Mehmed Efendi'nin desteği ile II. Mustafa'nın hocası olmuştur. Feyzullah Efendi II. Mustafa'nın hocası olması nedeniyle giderek güçlenmiş, Amcazade Hüseyin Paşa'nın ölümünden sonra devletin yönetimini eline geçirmiştir. Kaynaklar Feyzullah Efendi'yi “*evlâd-perver ve etbâ-ı nevâz*” olarak tanımlar. Onun bu karakteri aynı zamanda sonunu hazırlamıştır. Onun, yakınlarını önemli makamlara getirmesi terfi bekleyen kişiler arasında memnuniyetsizlik yaratmış ve kendisine karşı bir muhalefet oluşmuştur. Edirne Vakası'nda isyancılar tarafından feci bir şekilde

yönetimine müdahalesinden dolayı meydana gelmiştir. Maaşlarını alamayan bir grup Cebeci¹³⁷ 18 Temmuz 1703 yılında isyan etmiş, isyan kısa sürede büyümüş ve nihayet II. Mustafa'nın tahtan indirilmesi ve Feyzullah Efendi'nin öldürülmesiyle sona ermiştir. Ancak isyanın etkileri uzun sürmüştür. II. Mustafa'nın yerine geçen III. Ahmed uzun bir süre isyancıların atamış olduğu görevlileri bertaraf etmekle uğraşmıştır¹³⁸. Bu ortamda Tolstoy haber alma teşkilatını kurmayı kolaylıkla başarmış ancak Babıali'de devlet görevlilerinin sürekli değişmesinden dolayı yönetim ile sağlıklı bir ilişki kuramamıştır.

Tolstoy'un ilk yılları bu gelişmeler göz önüne alınarak değerlendirilirse daha sağlıklı bir analiz yapılabilir. Zira bu olaylar, Tolstoy'un faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir.

1.7 İstanbul Antlaşmasının Uygulanması

Tolstoy'un resmî kabulden sonra Osmanlı yöneticileri ile ilk ciddi teması yine Edirne şehrinde gerçekleşmiştir. Rusların Kırım sınırında yaptıkları tahkimat ve Azak Denizi'nde oluşturdukları donanma Kırım Hanlığı'nı tedirgin etmiştir, Kırım Hanlığı ricali Rusya'ya sefer düzenleyerek yapılan kalelerin yıkılmasına ve donanmanın da yakılmasına karar vermişlerdir. Ancak Kırım uleması, bu fikrin İstanbul Antlaşmasına aykırı olacağından durumun Osmanlı Devleti'ne bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Abdülatif Efendi'nin liderliğinde bir heyet Edirne'ye gönderilmiştir. Abdülatif Efendi, II. Mustafa avda olduğu için önce Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa, sonra da Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile görüşmüştür. Daltaban Mustafa Paşa, Rusya aleyhtarı olduğu için muhtemelen heyeti hoş karşılamış olmalıdır. Barışın korunmasının gerekli olduğuna inanan Feyzullah Efendi ise Daltaban Mustafa Paşa'nın aksine bir tutum sergilemiştir. Fındıklılı Mehmed Ağa, Feyzullah Efendi'nin heyete “*Siz bir avuç kezzab*

öldürülmüştür. Bk. Orhan F. Köprülü, “Feyzullâh Efendi”, **İ.A.**, C. IV, MEB., İstanbul: 1977 ; Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, **Ravzatü'l-Küberâ**, Haz. Mesut Aydın, TTK. Yay., Ankara: 2003, s. 22; **İlmiye Sâlnâmesi**, Ed. A. Nezih Galitekin, İşaret Yay., İstanbul: 1998, s. 399, 400.

¹³⁷ Ordunun ihtiyaç duyduğu silahları yapmakla görevli askeri bir zümredir. Bunlar savaş zamanı askerlere silah dağıtır ve savaş bittiğinde silahları toplarlar ve tamirini yaparlardı. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, MEB. Yay., İstanbul: 1993, s. 262.

¹³⁸ Abdülkadir Özcan, “Edirne Vak'ası”, **T.D.V.İ.A.**, C. X, İstanbul: 1994, s. 445–446. Edirne Vakası Osmanlı kroniklerinde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi sadece bu olaya ithaf edilmiş tarihler de mevcuttur. Şefik Efendi'nin Şefiknâme'si [Tasvir-i Efkâr Gazetesi Matbaası tarafından 1282 (1866) yılında basılmıştır.] ve Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi, Ravzatü'l Küberâ'sı Edirne Vakasını anlatır.

(yalancı) taifesiz Moskovlu ile otuz seneye değin muhkem sulh olunmuştur. Bir veçhile sulhe mugayir hareket etmeziz” dediğini beyan etmektedir¹³⁹.

Heyetin vermiş olduğu malumatı, Ruslar tarafından serbest bırakılan esirler de doğrulamaktadır¹⁴⁰. Bu haberler üzerine yapılan görüşmede Tolstoy, Kırım Hanlığı'nın önceden beri kendilerine düşmanca duygular beslediklerini söyledikten sonra, yapılan kalelerin sınıra uzak olduğunu ve bu kalelerin Potkalı Kazaklarını¹⁴¹ korumak için inşa edildiğini, donanmanın ise barıştan önce yapıldığını ve anlaşılırsa uygun bir fiyata Osmanlı Devleti'ne satılabileceğini söylemiştir¹⁴². İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin bu cevabı yeterli gördüğünü yazmaktadır¹⁴³. Ancak alınan tedbirler bu cevabın yeterli olmadığını göstermektedir. Nitekim Dergâh-ı Ali Kapucubaşlarından Şatır Mehmed Ağa donanma hakkında bilgi toplaması için Azak'a gönderilmiştir. Mehmed Ağa Kırım ileri gelenleri ile görüştüğünden sonra donanmayı incelemek için Azak'a gitmiştir¹⁴⁴. Ancak Tolstoy, Moskova'ya gönderdiği bir mektupta “*Rus gemilerini yakından görmek üzere, şu sıralarda Osmanlılar, Taganrog'a, Azak'a ve Voronej'e gözetleyici casuslar göndermek niyetindedirler...*”¹⁴⁵ diyerek Mehmed Ağa hakkında devletini uyarmıştır. Çar Petro, Azak valisi Ivan Andreevich Tolstoy'a¹⁴⁶, gelen heyete Rus donanmasının gösterilmemesi konusunda emir vermiştir. Kısa bir süre sonra Mehmed Ağa Azak'a gelmiş ve donanmayı görmek istemiştir. Ivan Andreevich Tolstoy kendisine verilen emre uyararak heyeti oyalamıştır. Bu nedenle Mehmed Ağa donanmayı göremeden Edirne'ye dönmek zorunda kalmıştır¹⁴⁷. Mehmed Ağa, bu durumu padişaha arz ettikten sonra, Rusların Don Nehri'nde 100, Azak Denizi'nde 16, Taganrog limanında ise 6 kalyonu olduğunu ve 2000 İsveç'li esirin çektirilene bindirildiğini söylemiştir¹⁴⁸. V. E. Şutoy, çalışmasında Mehmed Ağa'nın verdiği bu

¹³⁹ **Nusretname**, s. 123.

¹⁴⁰ **Uşşâkîzâde Tarihi**, s. 599.

¹⁴¹ Zaporozje Kazaklarının (Ukrayna'da) bir kolu olan Potkal/Potkalı Kazakları Özü Nehri etrafında yaşamaktadırlar. Öztürk, **a.g.e.**, s. 221, 222.

¹⁴² **Nusretname**, s. 136; **Tarih-i Raşid**, C. II, s. 567; **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 201, 222; Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 60; V. E. Şutoy, **a.g.m.**, s. 915; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 13.

¹⁴³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁴⁴ **Nusretname**, s. 136.

¹⁴⁵ Şutoy, **a.g.m.**, s. 916.

¹⁴⁶ I. A. Tolstoy, Petr Androviç Tolstoy'un kardeşi'dir. Şutoy, **a.g.m.**, s. 938; BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 37, s. 17, Acu kal'ası muhâfazasında olan Hasan dâme ikbâlühûye, Evâhir Zi-l-ka'de 1116 (Mart 1705).

¹⁴⁷ **Nusretname**, s. 136; Sumner, **a.g.e.**, s. 25, dn. 33.

¹⁴⁸ **Nusretname**, s. 136.

bilgilere yer vermez. Şutoy'a göre Rus gemileri ve sınırda yapılan kaleler Kırım Hanı'nın uydurmuş olduğu yalan haberlerdir¹⁴⁹.

Mehmed Ağa'nın vermiş olduğu bilgiler abartılıdır. Çünkü o tarihlerde Rusların elinde belirtilen sayıda gemi bulunmamaktadır. Gerçi Çar Petro Avrupa seyahatinden döndükten sonra gemi yapımına büyük bir önem vermiştir. Donanma oluşturmak amacıyla 1695–1696 yılında Voronej'de bir tersane ve Tağanrog'da bir liman kurulmasını sağlamıştır¹⁵⁰. Binlerce kişi gemi yapımında çalıştırılmıştır¹⁵¹. Ancak Rusya'nın gemi sayısı ne 1702'de ne de daha sonraki yıllarda Mehmed Ağa'nın bildirdiği rakamlara ulaşmıştır. Mehmed Ağa'nın verdiği rakamlar Osmanlı Devleti'nde endişeye neden olmuştur. Tolstoy, bir mektubunda bu endişeyi şu sözlerle ifade etmektedir: “*Donanmamız kadar hiçbir şey onları korkutmuyor*”¹⁵². Osmanlı Devleti'nin Rus gemileri konusunda gösterdiği hassasiyet muhtemelen 1700 yılında İstanbul'a gelen Kryepost'tan kaynaklanmıştır. Hatırlanacağı gibi Kryepost'un büyüklüğü karşısında İstanbul halkı ve yöneticiler hayretler içerisinde kalmıştı.

Bu sırada Tolstoy'un lehinde bir olay gerçekleşmiştir. Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'nın Devlet Giray ile Rusya aleyhine hazırladıkları plan¹⁵³ öğrenilmiş ve Mustafa Paşa, makamından azledildikten sonra idam edilmiştir. Şutoy'a göre Daltaban Mustafa Paşa'nın planı Tolstoy'un müracaatı ile ortaya çıkmıştır¹⁵⁴. Massie ve Kurat'a göre ise Tolstoy, rüşvet ile valide sultan olan Emetullah Rabia Gülnuş Sultan'ı elde etmiş ve Paşa'nın azlinde rol oynamıştır¹⁵⁵. Şutoy, Massie ve Kurat bu iddiaları Rus kaynaklarına dayanarak ileri sürmüşlerdir. Ne var ki Tolstoy'un, Osmanlı yönetiminde

¹⁴⁹ Şutoy, **a.g.m.**, 913.

¹⁵⁰ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 253; Mairin Mitchell F. R. G. S., **Rusyanın Denizcilik Tarihi**, Çev. Sermet Gökdeniz, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi, İstanbul: 1974, s. 47–49; Arthur MacGregor, “The Tsar in England: Peter the Great's Visit to London in 1698”, www.manchesteruniversitypress.co.uk/information_areas/journals/seventeenth/190116.pdf -, s. 136–140.

¹⁵¹ Sumner, **a.g.e.**, s. 26, dn. 29.

¹⁵² Massie, **a.g.e.**, s. 542.

¹⁵³ Bu plana göre Devlet Giray isyan edecek ve Daltaban Mustafa Paşa isyanı bastırmak için bir ordu ile gelecek, sonra iki kuvvet birleşip Rusya üzerine yürüyecekti. Ancak plan anlaşılmış ve Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa ile Devlet Giray makamlarından azledilmişlerdir. Devlet Giray sürgün edilirken Daltaban Mustafa Paşa idam edilmiştir. Massie, **a.g.e.**, s. 542; Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 59; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 80, 81; Şutoy, **a.g.m.**, s. 913, 914; **Nusretname**, s. 124–131; **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 202–203.

¹⁵⁴ Şutoy, **a.g.m.**, s. 913–914.

¹⁵⁵ Kurat, **a.g.m.**, s. 261; Massie, **a.g.e.**, s. 542.

-bu kadar üst bir makamda- değişiklik yapabilecek bir etkiye sahip olması için oldukça erken bir dönemdir. Üstelik Tolstoy, sürekli göz hapsinde tutulmaktadır. Dolayısıyla onun valide sultan bir yana, sıradan insanlarla görüşmesi dahi zor ve tehlikeli bir iş olmalıdır. Sadece bu iki neden bile ortaya atılan fikirlere şüphe ile yaklaşmaya yeterlidir.

Osmanlı Devleti ne Tolstoy'un sınırdaki faaliyetler hakkında verdiği cevaba inanmıştır ne de Mehmed Ağa'nın anlattıkları ile tatmin olmuştur. Azak Kalesi'nin yerini tutacak bir kale olarak tasarlanan Yenikale'nin¹⁵⁶ inşası hızlandırılmıştır¹⁵⁷. Donanma güvenliğinin sağlanması için her yıl düzenli olarak Karadeniz'e gönderilmiştir¹⁵⁸.

Yenikale'nin yapıldığı mevki oldukça stratejik bir noktadadır. Bu inşaatın yapımında donanmanın tam teşekküllü yani asker, top ve gerekli mühimmat ile Karadeniz'e gönderilmesi, Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında ciddi tedbirler aldığını göstermektedir. Nitekim Tolstoy da bu tedbirleri Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlığı olarak görmüştür ve durumu Moskova'ya bildirmiştir¹⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler arasında Gedikli müteferrika¹⁶⁰ Nogaylı Mustafa Ağa adında bir zatın elçi olarak Moskova'ya gönderilmesi vardır¹⁶¹. Mustafa Ağa, Azak'taki Rus gemilerini ve sınırdaki Rus tahkimatını sormakla görevlendirilmiştir. Mustafa Ağa Rusya'ya giderken, Rusların yapmış olduğu hazırlıkları yakından görmüş ve Özi sınırının askerle, Karadeniz'in de donanma ile

¹⁵⁶ Azak Kalesi'nin Rusların eline geçmesi üzerine Karadeniz'in güvenliğini sağlayacak ve Azak'ın yerini tutacak yeni bir kalenin yapılmasına karar verilmiştir. Osmanlı kronikleri ve arşiv belgelerinde bu kalenin adı *Kal'a-i cedid* olarak geçmektedir. Yenikale, Kerç Boğazı'nın en dar noktasında Kerç şehrine yakın bir yerde yapılmıştır. Kale'nin yapımına 1702 yılında karar verilmiş ve 1703 yılında inşasına başlanmıştır. Kurat, **Prut Seferi...**, s. 49-54.

¹⁵⁷ Kırım Hanı Gazi Giray'a gönderilen bir mektupta Han'dan kalenin inşası için gerekli malzemeleri temin etmesi istenmiştir. BOA., **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6/1, s. 98-100, Kırım Hanı Gazi Giray'a gönderilen mektup, (29 Kasım 1704).

¹⁵⁸ **Anonim Osmanlı Tarihi**, s. 212; Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 59, 99; **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 284; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 49-54; **Zübde-i Vekayiât**, s. 743, 832, 839.

¹⁵⁹ Şutoy, **a.g.m.**, s. 916. Osmanlı Devleti'nin hazırlıkları sadece bunlarla sınırlı değildir. Özü valisi Yusuf Paşa'dan (askerleriyle) temkinli olması ve Karadeniz sahilinde bulunan kale ve palankaların tamir edilmesi istenmiştir. **Zübde-i Vekayiât**, s. 838; **Nusretname**, s. 211, 212; Tolstoy Osmanlı Devleti'nin bu teşebbüsünü de Moskova'ya bildirmiştir. Şutoy, **a.g.m.**, s. 918.

¹⁶⁰ Gedikli müteferrika, padişah, vezir ve diğer devlet ileri gelenlerinin hizmetinde olan tımar veya zeamet sahibi kişilerdir. Pakalın, **a.g.e.**, C. II, s. 660.

¹⁶¹ Uşşâkizâde Tarihi'nde Mustafa Ağa'nın Feyzullah Efendi tarafından görevlendirildiği yazmaktadır. Bk. Uşşâkizâde **Târîhi**, s. 600.

güçlendirilmesi tavsiyesinde bulunan bir raporu İstanbul'a sunmuştur. Mustafa Ağa'nın raporu dikkate alınarak donanmanın Karadeniz'e gönderilmesine karar verilmiştir¹⁶².

Mustafa Ağa'nın elçiliği belki de en çok Tolstoy için faydalı olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, Mustafa Ağa'nın Moskova'daki işlerini kolaylaştırmak için Tolstoy üzerindeki baskıyı azaltmıştır. Kurat'ın Kırlova'dan naklettiği bilgilere göre Tolstoy'un üzerindeki baskının azalmasında Rusya'nın askeri gücünün artması, Osmanlı Devleti'nin Venedik veya Avusturya ile savaşa başlama niyetinde olması ve Raguzalı Savva'nın Rusya'dan getirttiği hediyeler önemli rol oynamıştır¹⁶³. Mehmet Halil Leylak, I. Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler adlı tezinde Rusya'nın, Kuzey Savaşı'ndan güçlenerek çıktığını belirtmektedir¹⁶⁴. Fakat 1704 yılı güçlü Rusya imajı için erken bir dönemdir. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nin Avusturya veya Venedik'e savaş açma niyetinde olduğu da söylenemez. Üstelik o sıralar Rusya aleyhtarlığı ön plandadır¹⁶⁵.

Hediyeler iddiasına gelince: III. Ahmed saltanatını sağlamlaştırmaya çalışırken, kendisine tehdit oluşturabilecek kişileri de bertaraf etmekte idi. Bu yüzden memuriyetler sık sık el değiştirmekteydi. Dolayısıyla Tolstoy'un hediye yoluyla elde ettiği bir kişinin makamını uzun süre muhafaza edebilmesi şüphelidir. Dolayısıyla Kırlova'nın iddiaları tartışılabilir.

III. Ahmed'in tahta geçişi, ne Osmanlı-Rus ilişkilerinde ne de Tolstoy'un konumunda bir değişikliğe neden olmuştur. Zaten dış ilişkileri belirleyenler padişahlar değil, sadrazamlar veya üst düzey bürokratlardır. Tolstoy, Daltaban Mustafa Paşa'dan kurtulmuştur. Ancak yeni sadrazamlar¹⁶⁶ Daltaban Mustafa Paşa kadar olmasa da Tolstoy üzerinde sıkı bir denetim kurmuşlar ve Rusya'ya karşı temkinli bir politika takip etmişlerdir.

¹⁶² **Nusretname**, s. 220, 221. Edirne Vakası'nın meydana gelmesi, Mustafa Ağa'nın Moskova yolculuğunun bir süreliğine ertelenmesine neden olmuştur. **Nusretname**, s. 136.

¹⁶³ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 89, 90.

¹⁶⁴ Bzk. Leylak, **a.g.t.**, s. 31.

¹⁶⁵ **Uşşâkizâde Tarihi**, s. 610; Kantemir, **a.g.e.**, s. 858.

¹⁶⁶ Daltaban Mustafa Paşa'dan sonra sırasıyla Rami Mehmed Paşa (24 Ocak 1703–22 Ağustos 1703), Nişancı (Kavanoz) Ahmed Paşa (22 Ağustos 1703–17 Kasım 1703), Damat Enişte Hasan Paşa (17 Kasım 1703–28 Eylül 1704), Kalaylıkoz Ahmet Paşa (28 Eylül 1704–25 Aralık 1704), Baltacı Mehmed Paşa (I. Sadreti- 25 Aralık 1704–3 Mayıs 1706); **Nusretname**, s. 205, 214, 215, 218, 219, 228, 229.

1703–1704 yılı İstanbul’da yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmıştır. Fransa Osmanlı Devleti’nin Avusturya’ya karşı savaş ilan etmesi için uğraşırken, İngiliz ve Hollanda elçileri bu duruma engel olmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti’nin Avusturya ile savaşması Rusya’nın da işine gelmektedir. Petro hem Voronej’deki donanmasının Osmanlılar tarafından yok edilmesinden hem de İsveç’in Osmanlı’dan yardım görmesinden korkmaktadır. Osmanlı Devleti’nin Avusturya ile savaşması bu korkuları ortadan kaldıracaktır. Bu yüzden Tolstoy’dan Ferriol ile irtibata geçmesi istenmiştir. Tolstoy, Golovin’e gönderdiği bir mektubunda (1704) bu durumdan bahsettikten sonra saraydan bir kişiyi hediye yoluyla elde ettiğini ve ondan aldığı bilgilere göre Osmanlı Devleti’nin Avusturya’ya değil de Venedik’e karşı savaş açma niyetinde olduğunu yazmaktadır. Ancak Ferriol Osmanlı Devleti’nin Avusturya’ya karşı savaş ilan etmesine yönelik politikada başarılı olamamıştır. Bu gelişmeler üzerine Tolstoy, Osmanlı’yı Avusturya’ya karşı kışkırtmaktan vazgeçmiştir¹⁶⁷.

İstanbul Antlaşması imzalanırken Osmanlı-Rus sınırının görüşülmesi daha sonraya bırakılmıştı. Bu mesele Kuzey Savaşı ve Edirne Vakası nedeniyle ancak 1705 yılında görüşülmeye başlandı. Görüşmelerde Rusya’yı tecrübeli bir diplomat olan Ukraintsev, Osmanlı Devleti’ni ise Koç Mehmed Efendi temsil etti. Görüşmeler Ukraintsev’in hastalığı ve Osmanlı Devleti’nin Dinyeper’i, Rusların Aksu (Bug) nehrini sınır kabul etmek istemesi nedeniyle uzadı. Nihayet 22 Ekim 1705 yılında bir anlaşmaya varılabildi. Ancak belirlenen yeni sınırlar Kırım Hanlığı ve Zaparog Kazaklarını rahatsız ettiği gibi Osmanlı Devleti’ni de memnun etmedi. Çünkü bu antlaşma ile sınır meselesi Rusya lehine çözümlenmiş ve Ruslar sınırda nüfuz sahibi olmuşlardı. Osmanlı Devleti her yıl bir filoyu Karadeniz’e göndererek kendisini güvence altına almaya çalıştı¹⁶⁸.

1.8 Prut Savaşı Öncesi Tolstoy’un Siyasi Faaliyetleri

Petro’nun Osmanlı sınırında kale ve palanka¹⁶⁹ inşa ettiği ve Taganrog’da¹⁷⁰ bir donanma meydana getirdiği bilinmektedir. Nogaylı Mustafa Ağa bu durumu tetkik

¹⁶⁷ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 89.

¹⁶⁸ Kurat, **Prut Seferi...**, 91; Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 119.

¹⁶⁹ Palanka, ağaç ve toprakla yapılmış, hendekle çevrilmiş küçük hisarlara verilen addır.

¹⁷⁰ Taganrog, Azak Denizi kıyısında, Azak’ın batısında Çar Petro tarafından 1698’de kurulmuş bir şehirdir.

etmek için Moskova'ya gönderilmiştir. Osmanlı kronikleri Nogaylı Mustafa Ağa'nın Moskova'daki temasları hakkında bilgi vermemektedir. Ancak Golovin'in Tolstoy'a gönderdiği bir mektup bu konuyu yeterince aydınlatmakta ve üstelik Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında ciddi tedbirler aldığını göstermektedir. Golovin bu mektupta Mustafa Ağa'nın sorularına karşılık *Azak'taki gemilerin İstanbul Antlaşmasından önce yapıldığı, bu gemilerin Don mansıbından geçirilemeyecek kadar büyük ve imhasının da pahalı olduğu, sınırdaki kalelerin Antlaşmayı ihlal etmediği, Osmanlı Devleti'nin de sınırda kaleler inşa ettiği* cevabının verildiğini yazmaktadır¹⁷¹. Mektupta dikkat çeken en önemli husus gemilerin nehirde kullanılmayacak büyüklükte olmasıdır. İstanbul Antlaşmasında Rus gemilerinin Karadeniz'de seyretmeleri açık bir şekilde reddedilmiştir. Bu gemilerin Azak Denizi'ndeki hareketleri de kısıtlıdır. Bu durum Azak'ta inşa edilen gemilerin hangi maksatla kullanılacağını ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin tedirgin eden işte bu gerçektir.

1705 yılındaki Osmanlı-Rus sınırının tespiti haricinde Nogaylı Mustafa Ağa'nın İstanbul'a döndüğü 24 Kasım 1704 tarihinden 1706 yılına kadar iki ülke arasında ilişkilerde bir gelişme söz konusu değildir. Bu süre içerisinde her iki ülke de sınırdaki kalelerini güçlendirmeye ve yeni kaleler inşa etmeye devam etmişlerdir. Petro donanmasına yeni gemiler katarken, Osmanlı Devleti her yıl düzenli olarak Karadeniz'e gönderdiği donanması ile güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

Yaklaşık iki yıl süren durgunluğun ardından ilişkiler tekrar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Çünkü Zaporog Kazakları 1706 yılında Rusya'ya giden Osmanlı tüccarlarına saldırıp mallarına el koydukları gibi hayvanlarını da Osmanlı topraklarına -Bender'e- sokmuşlardır. Bu durumun görüşülmesi için Dergâh-ı Ali kapucubaşlarından Mehmed, Azak'a gönderilmiştir. Kapucubaşı Mehmed, Tolstoy'un Azak valisi olan kardeşi ile görüşmüş ve Ruslardan verilen zararın tazmini istenmiştir. Vali, Kapucubaşı Mehmed'e Kazaklar konusunda var olan argümanını tekrarlamış ve Kazakların Çarın sözünü dinlemeyen bir eşkıya zümresi olduğu cevabını vermiştir¹⁷².

¹⁷¹ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 85-87.

¹⁷² BOA, **CH.**, Nr: 1721, Emekdarlardan Mustafa zîr Mehmed'e hüküm ki, Evâhir Cemâzi-yel-âhir, 1118 (Eylül-Ekim 1706); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 115, h. 599, s. 114, Emekdarlardan Mustafa zîr Mehmed'e hüküm ki, Evâhir Cemâzi-yel-âhir, 1118 (Eylül-Ekim 1706); **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 290; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 91, 92.

Rusların tazminat ödeyip ödemediklerine dair bir kayıt mevcut değil. Ancak verdikleri cevaptan tazminat ödemedikleri sonucuna ulaşabiliriz.

Sınırdaki meydana gelen bu küçük hadiseden sonra Osmanlı-Rus ilişkilerinde ciddi bir problem baş göstermiştir. Osmanlı kaynaklarında Demirbaş Karl olarak adı geçen İsveç Kralı XII. Karl, Petro'yu birkaç kez yenilgiye uğrattıktan sonra Lehistan'a yönelmiştir. Lehistan tahtına İsveç yanlısı Leşçinski'nin seçilmesini sağlamıştır¹⁷³. Bu olay sayesinde İsveç ordusu Lehistan'a girmiştir. İsveç'in Lehistan'a müdahalesi bölgeyle ilgilenen Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey Harbi'ni daha yakından takip etmesine neden olmuştur. Lehistan, İsveç, Rusya, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu olması itibarıyla bu dört büyük devletin toprak güvenliği açısından özel bir öneme sahiptir. Bu yüzden İsveç ve Rusya bölgeye hâkim olabilmek için mücadeleye başlamışlardır. Avusturya, İspanya Veraset Savaşı ve Rakoçi'nin faaliyetleri yüzünden bu mücadeleyi temkinli bir şekilde takip etmiştir. Osmanlı Devleti ise tarafsız kalmaya çalışmakla birlikte Karl ile irtibata geçmiştir. 1707 yılında Çorlulu Ali Paşa, Özi valisi Yusuf Paşa'dan Karl'a bir elçi göndermesini istemiştir. Yusuf Paşa, Yergöğüli Mehmed Efendi'yi elçi olarak Karl'a göndermiştir. Karl, Mehmed Efendi ile görüşmesinde Osmanlı-İsveç ittifakını gündeme getirmiştir. Mehmed Efendi, İsveç askerinin Osmanlı sınırına yakın bir yere gelmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin kendisine yardım edebileceğini vaadinde bulduktan sonra Karl'ın mektubuyla geri dönmüştür¹⁷⁴. Bu mektuba karşılık Çorlulu Ali Paşa Karl'a yardım edeceğine dair bir mektup göndermiştir. Ne var ki bu girişimden III. Ahmed'in haberi yoktur. III. Ahmed durumu öğrendiğinde Çorlulu'yu azarladığı gibi Kırım Hanı'ndan barışı bozacak davranışlardan kaçınmasını istemiştir¹⁷⁵.

¹⁷³ Lehistan tahtına 1697 yılında II. Ogüst geçirilmiştir. Nalkıran olarak da bilinen II. Ogüst İsveç'e karşı oluşturulan bloğun içerisinde yer almıştır. İsveç Kralı XII. Karl Danimarka ve Rusya'yı yenilgiye uğrattıktan sonra Lehistan üzerine harekete geçmiştir. Bu arada Karl Lehistan'da Ogüst karşıtlarını kendi tarafına çekmiş ve Lehistan tahtına Stanislas Leşçinski adlı bir Leh asilzadesini geçirmeyi başarmıştır. Ancak II. Ogüst bu durumu kabul etmemiştir. Sonunda II. Ogüst 1706 yılında Karl tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmış ve tahtan vazgeçmek zorunda kalmıştır. BOA., **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6, s. 159-160, Stanislas Leşçinski tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa) gönderilen mektup, (5 Nisan 1706). Karl Leşçinski ile yaptığı antlaşma gereğince Leşçinski'nin Lehistan'a tam olarak hâkim olabilmesi için bir miktar askerini burada bırakmıştır. Leşçinski ise Rusya karşısında Karl'a yardım vaadinde bulunmuştur. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 51-56.

¹⁷⁴ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 292, 293.

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. VII, s. 60.

Mehmed Efendi'nin elçiliği Rus hükümetinde endişeye neden olmuştur. Golovkin Tolstoy'a yazdığı mektupta "...Osmanlı savaşırsa halimiz haraptır..." demektedir. Moskova'daki İngiliz elçisi, mektubunda, Osmanlı'nın Rusya'ya savaş ilan edeceğini yazmaktadır. Zederhelm ise 27 Mart 1707 tarihli mektubunda "*Bab-ı alinin savaşa razı olduğu, Tatarların intikam almak için beklediğini*" vurgulamaktadır¹⁷⁶. Mehmed Efendi'nin İsveç'e elçi olarak gönderilmesinin Rusya'da endişeye neden olması yersiz değildir. Osmanlı Devleti kendisini bir savaşa hazır hissetmemesine rağmen her ihtimali değerlendirerek sınırda ciddi hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Mesela 1707 baharında Osmanlı-Rus sınırında stratejik öneme sahip Bender kalesinin tahkim edilmesine karar verilmiş ve bu hususta harekete geçilmiştir¹⁷⁷. Yine değerli komutanlardan Yusuf Paşa da muhtemelen bu dönemde Bender muhafızlığına atanmıştır. Tolstoy Moskova'ya gönderdiği gizli bir raporunda,

"Bender kalesinde tadilat yapmak bahanesiyle, Osmanlılar, Yusuf Paşa'yı, Moldovya ve Eflak Voyvodalarını, Rumeli'deki bazı toprak sahibi ağaları ve görevlileri Bender'e, Rus hududu boyunca göndermeyi faydalı bulmuşlardır... Silistre'den (Özi) Yusuf Paşa'nın yazdıkları da içime dert oldu. Moskof hudutlarını askersiz bırakmağa gelmez yazmış. Onun bu mektubu Babialide büyük şüphe ve endişe uyandırmış. Çünkü Yusuf Paşa şimdiye kadar böyle şeyler yazmamış." demektedir¹⁷⁸.

Tolstoy, Reisülküttap Abdülkerim Efendi'ye Mehmed Efendi'nin hangi amaçla İsveç'e gönderildiğini sorduğunda olayların yerinde incelenmesi için böyle bir diplomatik temasta bulunulduğunu ve Osmanlı Devleti'nin barışın devamını istediğini söylemiştir¹⁷⁹. Fakat 1708 yılının sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde Rusya aleyhinde bir hava esmeye başlamıştır. Bunda birinci etken Kırım Hanlığına Devlet Giray'ın atanması olmalıdır¹⁸⁰. Çünkü Devlet Giray'ın Rus düşmanı olduğu bilinmektedir. İstanbul'da Rus düşmanlığının oluşmasında Mehmed Efendi'nin Bender'de bir müddet kaldıktan sonra birçok şikâyet dilekçesiyle geri dönmesi,¹⁸¹ Karl'ın Osmanlı karşısında kazandığı itibar ve Leşçinski'nin girişimlerinin önemli etkisi olmuştur. Nitekim

¹⁷⁶ Şutoy, **a.g.m.**, s. 928, 929, 930.

¹⁷⁷ Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 248.

¹⁷⁸ Şutoy, **a.g.m.**, s. 918.

¹⁷⁹ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 95, 96.

¹⁸⁰ Şutoy, **a.g.m.**, s. 931.

¹⁸¹ Hammer, **a.g.e.**, C. IV, s. 143.

Leşçinki III. Ahmed'e gönderdiği bir mektupta “*Rusların Osmanlı topraklarındaki Hristiyanları ayaklandırma gayesinde olduğunu ve inanmıyorsa Tolstoy'un evinin aranmasının yeterli olacağını*” yazmaktadır¹⁸². Osmanlı Devlet adamları Balkanlarda tüccar kılığında dolaşan Rusların olduğunu¹⁸³ ve Petro'nun Hristiyanlar üzerinde ne gibi emeller beslediği bilmektedirler. Ancak Eflak ve Boğdan gibi Hristiyan yöneticiler ile teması konusunda tam bir bilgi mevcut değildir¹⁸⁴.

Bu sırada Kuzey Savaşı'nda Petro aleyhinde başka gelişmeler de olmuştur. Kazak Hetmanı İvan Mazeppa¹⁸⁵ İsveç tarafına geçmiştir¹⁸⁶. Bütün bunlara ilaveten Rusya'da üç farklı isyan başlamıştır. Bunlar Başkurt İsyanı, Astrahan İsyanı ve Bulavin'in önderliğindeki Don Kazakları'nın isyanıdır. Başkurtlar, Rusların Ural bölgesinde yerleşmelerine ve Rus hükümetinin vergi talebine karşılık isyan etmişlerdir. Ural bölgesi Rus ordusunun ihtiyaç duyduğu demir ve bakırın temin edildiği bir sahadır. İsyan boyunca Başkurtlar, Ural'dan Moskova'ya uzanan maden taşımacılığını engellemişlerdir. Astrahan İsyanı ise Çar Petro'nun Batılılaşma yolundaki reformlarına bir tepki olarak doğmuştur. Nitekim isyancılar arasında Batılılaşma yolunda engel teşkil ettiği için varlığına son verilen streletsler de vardır. Başkurt ve Astrahan İsyanları disiplinden ve liderden yoksun gelişmişlerdir. Eski inançların korunması gayesiyle ayaklanan Don Kazakları aynı zamanda asker olan bir lidere sahiptirler. Bekli de bu sayede Don Kazakları Rusya karşısında önemli başarılar elde etmişlerdir. Bulavin önderliğinde hareket eden Don Kazakları 1708 yılının Mayıs ayında Cherkask'ı ele geçirmişlerdir¹⁸⁷. Ukrayna steplerini kontrol altına alan Bulavin, Osmanlı Devleti'ne bir elçi göndererek yardım istemişse de bir sonuç alamamıştır. Üstelik Bulavin'in elçisi

¹⁸² Şutoy, **a.g.m.**, s. 921.

¹⁸³ BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 115, h. 2286, s. 518, Boğdan Voyvodasına hüküm ki, Evâsıt Zi-l-hicce 1119 (Mart 1708).

¹⁸⁴ Uşşâkîzâde, Eflak ve Boğdan Beylerinin hazırlık içerisinde olduklarını ancak neye hazırladıklarının bilinmediğini yazmaktadır. **Uşşâkîzâde Tarihi**, s. 946.

¹⁸⁵ İvan Mazeppa, Ukrayna'da bulunan Potkalı ve Barabaş Kazakları'nın hatmanıdır. Mazeppa, Önce Rusların tarafında yer almıştır. Ancak daha sonra İsveç Kralı Karl'ın tarafına geçmiştir. Poltova'da Karl ile aynı kaderi paylaşan Mazeppa, Karl ile birlikte Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Yaşlı Hatman 1709 yılında Edirne'de ölmüştür. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 57, 68 dn. 4; Orest Subtelny, “Peter I's Testament: A Reassessment”, **Slavic Review**, Vol. 33, No. (Dec., 1974), s. 670. Ukrayna tarihinde önemli bir yere sahip olan Mazeppa, Ukrayna'da çok sayıda kilise ve üniversite inşa ettirmiştir. Harold Lamb, **The City and The Tsar**, New York: 1967, s. 174.

¹⁸⁶ Şutoy, **a.g.m.**, s. 930; Orest Subtelny, “Russia and Ukrain: The Difference That Peter I Made”, **Russian Review**, Vol. 39, No. 1 (Jan., 1980), s. 10.

¹⁸⁷ Massie, **a.g.e.**, s. 394-396; Lamb, **a.g.e.**, s. 168, 169, 172, 173

İstanbul'da Tolstoy'un sıkı takibatına uğramış, hatta Tolstoy, elçi ve adamlarının Rusya'ya iadesini talep etmiştir¹⁸⁸. Bulavin'in giderek güçlenmesi, İsveç Kralı XII. Karl ve Osmanlı Devleti ile bağlantı kurması, Azak ve Taganrog için tehdit oluşturması Çar Petro'nun bizzat Taganrog'a gelmesine neden olmuştur¹⁸⁹. Aslında Petro için önemli olan Taganrog'da bulunan donanmasıdır. Çünkü bu donanma Osmanlı Devleti karşısında kullanılan bir baskı unsurudur¹⁹⁰.

Çar Petro'nun faaliyetleri İstanbul'da yakından takip edilmiştir. Nitekim Tolstoy bu konuda şunları yazmaktadır: *"Bu olay neredeyse... bir ayaklanmaya neden olacaktı. Karadeniz boylarında yaşayan halkın birçoğu yerlerini terk ederek İstanbul'a geldi."*¹⁹¹. Bu abartılı ifadeleri teyit eden bir kaynak bulunmamaktadır. Şüphe ile yaklaşılması gereken bu yazının doğruluğu tartışılmaz bir gerçeği ortaya koyduğunu da söylemek gerekir: Petro'nun hareketi İstanbul'daki Rus aleyhtarlığını güçlendirmiştir.

Bütün bu gelişmeler olurken Petro hem gemi yapımına devam etmiş¹⁹² hem Taganrog'da yiyecek stoklamaya başlamış¹⁹³ hem de Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya karşı gelecek tehditleri diplomasi yoluyla halletmeye çalışmıştır. Petro'nun bu yolda en büyük yardımcı Tolstoy'dur. Tolstoy, Golovkin'e gönderdiği bir mektupta *"Yararımıza olan her şey için ve Osmanlı Devletinin Rusya'ya karşı savaşı başlatmasını önlemek gayesiyle olanca kuvvetimle çalışıyorum."* diye yazmaktadır¹⁹⁴. Ayrıca Petro İstanbul'da aleyhinde oluşan ortamı yumuşatmak için Rus hapishanelerinde bulunan Türk ve Tatarların serbest bırakılması emrini vermiştir¹⁹⁵. Hatta bu sırada Azak'ta bulunan Osmanlı temsilcisi Ali Ağa'nın huzurunda on gemiyi yaktırmıştır. Ali Ağa'ya üç yüz ruble para ve altmış bir Müslüman esir verilmiştir¹⁹⁶. Rus elçisi Tolstoy'a göre esirlerin iadesi konusunda ileri gidilmemesi gerekmektedir. Çünkü daha ileri gidilirse Rusların Osmanlı Devleti'nden korktuğu izlenimi doğabilirdi¹⁹⁷.

¹⁸⁸ Sumner, **a.g.e.**, s. 59, 61.

¹⁸⁹ Massie, **a.g.e.**, s. 477; **Tarih-i Raşid**, C. III s. 219-221.

¹⁹⁰ Sumner, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁹¹ Şutoy, **a.g.m.**, s. 939.

¹⁹² Sumner, **a.g.e.**, s. 24, dn. 29.

¹⁹³ Massie, **a.g.e.**, s. 447.

¹⁹⁴ Şutoy, **a.g.m.**, s. 936.

¹⁹⁵ Massie, **a.g.e.**, s. 543.

¹⁹⁶ Şutoy, **a.g.m.**, s. 940.

¹⁹⁷ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 97.

Tolstoy 3 Ocak 1709 tarihli mektubunda Petro'ya, Sadrazamla yaptığı görüşme sonucunda Osmanlı Devleti'nin barışı devam ettirmek istediğini yazmakta ve “...gelecek bahara kadar zatıdevletleri, Osmanlılardan ve Tatarlardan endişe duymamalıdır.” demektedir. Ancak Tolstoy'un Azak'taki kardeşi farklı görüştedir. Azak valisi İ. A. Tolstoy, 15 Şubat'ta Moskova'ya şunları yazmaktadır: “Şimdilik kati olmamakla beraber, Osmanlılarda, savaşı başlatmak gibi bir düşüncenin baş gösterdiği sanılmaktadır.”¹⁹⁸. İki kardeş arasındaki bu fikir ayrılığı buldukları konumla açıklanabilir. P. A. Tolstoy İstanbul'da göz hapsinde tutulmaktadır. Oysa İ. A. Tolstoy Azak'ta Osmanlı sınırında bulunmaktadır. Bu yüzden sınırdaki hareketliliği yakından gözlemlene imkânına sahiptir ve bu itibarla daha kesin yargılara ulaşabilmektedir¹⁹⁹.

Osmanlı-Rus ilişkileri bu minval üzereyken XII. Karl, Mayıs 1709'da Poltova Kalesi'ni kuşatmıştır. Kale komutanının yardım isteği üzerine buraya gelen Petro, İsveç güçleri tarafından birkaç kez geri püskürtülmüş ise de sonunda İsveç ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır (8 Temmuz 1709). Bu galibiyet Petro'nun İsveç karşısında kazandığı ilk büyük başarıdır. Savaş esnasında topuğundan yaralanan Karl, yenilgiye uğrayınca yanında bir miktar İsveç askeri ve Kazak kuvveti ile birlikte Osmanlı topraklarına doğru kaçmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne iltica etmekten başka çaresi kalmamış ve nihayetinde Bender Kalesi'ne sığınmıştır. Geride kalan İsveç askeri ise teslim olmak zorunda kalmıştır²⁰⁰. Bu galibiyet Petro'nun İsveç karşısında kazandığı ilk büyük başarıdır.

Poltova Savaşı Rus tarihi için bir dönüm noktasıdır. Savaşı kazanan Ruslar Baltık sahasında egemen bir konuma yükseldikleri gibi dünya siyasetindeki itibarları da artmıştır. En önemlisi de Petro, Karl'ın teslimi hususunda Osmanlı Devleti'ne tehditkâr mektuplar göndermeye başlamıştır. Ancak bu zafer sarhoşluğu uzun sürmemiştir. Karl'ın Poltova'da yaptığı hataların benzerini tekrarlayan Petro, Prut'ta ağır bir yenilgiye uğramıştır. Karl, ikmal noktalarından ve yardımcı kuvvetlerden uzakta,

¹⁹⁸ Şutoy, **a.g.m.**, s. 937-938.

¹⁹⁹ Osmanlı Devleti 1708 yılında sınırdaki kalelerin güçlendirilmesine son derece önem vermiştir. BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 115, h. 2284, s. 516, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya hüküm ki, Evâst Zi-l-hicce 1119 (Mart 1708).

²⁰⁰ Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 133; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 258, 259; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 61.

Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanı'na güvenerek kuşatmaya başlamıştır²⁰¹. İleride görüleceği gibi Rus ordusu Prut'ta yiyecek sıkıntısı çekmiş ve Eflak ve Boğdan'dan büyük bir yardım görememiştir.

Karl Osmanlı'ya sığındıktan sonra Bender yakınlarındaki Varnitzi denilen köye yerleştirilmiştir. Beş yüz yeniçeri de kralın hizmetine verilmiştir²⁰². Şutoy, bu beş yüz yeniçerinin 1708 yılında Lesçinski'nin kuvvetlerine yardım maksatlı gönderildiğini yazmaktadır²⁰³. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1708 yılında İsveç-Leh kuvvetlerine askeri yardımı söz konusu değildir. Şutoy'un iddiasını destekleyen hiçbir kaynak da mevcut değildir. Şutoy büyük bir olasılıkla, bu konuda bir yanlışlığı içerisindedir.

Tolstoy Poltava zaferini ve Karl ile Mazeppa'nın Osmanlı Devleti'ne sığındığını Yusuf Paşa'nın adamından öğrenmiştir. Bu konuda Moskova'dan bir emir gelmeden hemen Sadrazam ve Şeyhülislam ile görüşerek, Karl'ın serbest bırakılmamasını ve Mazeppa'nın teslimini istemiştir. Zaten kısa bir süre sonra Petro'dan III. Ahmed'e ve Çorlulu Ali Paşa'ya hitaben iki ayrı mektup gelmiştir. Bu mektuplar Tolstoy'un istekleri ile birebir uyuşmaktadır. Petro mektubunda Tolstoy gibi Karl'ın denetim altında tutulmasını ve Mazeppa'nın teslimini istemektedir²⁰⁴. Golovkin tarafından Tolstoy'a gönderilen bir mektupta ise Tolstoy'dan Mazeppa'nın yakalanması için Devlet Giray'a, Yusuf Paşa'ya Eflâk ve Boğdan Voyvadalarına emirler gönderilmesine yönelik faaliyette bulunması talep edilmektedir²⁰⁵. Tolstoy Çarın mektubunu Padişah'a sunduktan sonra hiç vakit kaybetmeden bu konuda faaliyetlerine başlamıştır²⁰⁶.

Tolstoy, Elhac Mehmed Efendi ile yaptığı görüşmelerde Karl'ın ve Mazeppa'nın teslimini istediğinde, Osmanlı yetkilileri "*Türk kanunlarının Padişah'a sığınan prensleri himayeyi emrettiği*"ni ileri sürerek onların teslim edilemeyeceğini

²⁰¹ Ahmed Refik, **Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro**, İstanbul: (1327), s. 39; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 61.

²⁰² Ahmed Muhtar, "Rus Mena'bine Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi", **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, VIII/45, İstanbul: 1333, s. 160.

²⁰³ Şutoy, **a.g.m.**, s. 933.

²⁰⁴ BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6/1, s. 176, Çar Petro tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa'ya) gönderilen mektup, 10 Temmuz 1709; BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6/1, s. 177-178, Çar Petro tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa'ya) gönderilen mektup, 14 Temmuz 1709; BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6/1, s.178-179, Çar Petro tarafından Sadrazama (Çorlulu Ali Paşa'ya) gönderilen mektup, 27 Temmuz 1709.

²⁰⁵ Şutoy, **a.g.m.**, s. 942, 943.

²⁰⁶ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 299.

söylemişlerdir²⁰⁷. Aynı taleplerle Yusuf Paşa'ya gönderilen Rus elçilerine de benzer cevaplar verilmiştir²⁰⁸. Buna rağmen Temmuz ayı boyunca iki ülke arasındaki ilişkiler eski halinde devam etmiştir. Tolstoy Temmuz sonunda yazdığı mektupta hem Padişah'ın hem de Sadrazam'ın barışın devamını istediklerini, “*İstanbul'un barış taraftarı*” olduğunu yazmaktadır. Ancak Ağustos ayında durum yeniden Rusya aleyhine olmak üzere değişmeye başlamıştır. Tolstoy'un İsveç kralına dair istekleri cevapsız kaldığı gibi padişahla görüşme isteği de kabul edilmemiştir. Tolstoy “*Bunda bir şeytanlık seziyorum: henüz daha savaşa hazır olmadıklarından, Çar hazretlerinin kendilerine karşı birden bire saldırıya geçmesinden çekindikleri gibi bana doğrudan doğruya red cevabı vermekten korkuyorlar...*” demektedir²⁰⁹.

Osmanlı Devleti'nin tutumunun değişmesi, Rus askerlerinin Boğdan topraklarına girerek burada bulunan İsveç askerlerinden bazılarını esir etmelerine bağlanabilir. Bu olay şu şekilde gelişmiştir: Karl, Bender Muhafızı Yusuf Paşa'nın itirazlarına rağmen 700 İsveç ve 300 Kazak askerini, Rusları kontrol etmesi amacıyla Boğdan'a göndermiştir. Boğdan Voyvodası Mihail'in Ruslara haber vermesi üzerine Rus askerleri bir baskınla İsveç askerlerini esir almışlar ve Kazakların hepsini kılıçtan geçirmişlerdir. Çar, bu olayı yalanladıysa da yapılan araştırmalar gerçeği ortaya çıkarmıştır. Bu durum karşısında Tolstoy verecek bir cevap bulamamış ve Kazak Hatmanı Mazeppa'nın teslimi talebinden vazgeçmiştir. Petro, hatasını düzeltmek için padişaha bir mektupla birlikte çeşitli hediyeler ve bir miktar İsveç esiri göndermiştir. Tolstoy 4 Eylül'de Çarın mektubunu sunduktan sonra Rusya'nın lehine bir antlaşma imzalamayı başarmıştır. Buna göre Karl, Rus askerlerinin refakatinde memleketine dönebilecektir²¹⁰. Anlaşmanın imzalanabilmesi için Tolstoy, hatırı sayılır miktarda para harcamak zorunda kaldığını belirtmektedir. Avusturya'nın İstanbul'da bulunan elçisi Talman bu konuda şunları yazıyor: “*Buradaki Moskof elçisi de, dostluğu korumak maksadıyla, büyük paralar sarfına yetkili kılınmış...*”²¹¹. Yeni antlaşma Kırım Hanı'na,

²⁰⁷ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 125.

²⁰⁸ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 310.

²⁰⁹ Şutoy, **a.g.m.**, s. 944, 946.

²¹⁰ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 314-317; **Uşşâkîzâde Tarihi**, s. 984, 989, 990; Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 168; Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 136-138.

²¹¹ Şutoy, **a.g.m.**, s. 946.

sınırdaki paşalara ve Karl'a bildirilmiştir²¹². Karl, bu anlaşmayı kendisinin Ruslara teslim edilmesi anlamına geldiğini ileri sürerek Osmanlı topraklarını terk etmeyi reddetmiş ve bu antlaşmadan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'yı sorumlu tutmuştur²¹³.

Aslında İsveç Kralı Karl'ı üzen sadece bu antlaşma değildir. Poltova'dan kaçarken geride bıraktığı ordu Ruslara teslim olmuştur. Esir olan askerlere savaş ganimeti gözüyle bakılmış ve köle muamelesi yapılmıştır. Ruslar İsveç askerlerini köle pazarında satmışlardır. Hatta bir kısmı İstanbul'da satılığa çıkarılmış, Rus elçisi Tolstoy, bu esirlerden bazılarını satın alarak hizmetinde kullanmaya başlamıştır. Bu iki haber Karl'da derin bir ızdıraba neden olmuştur. Karl, Tolstoy'un İsveç aleyhindeki politikalarına engel olmak ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaş ilan ettirmek gayesiyle Lehistanlı General Stanislaw Poniatowski'yi elçi olarak İstanbul'a göndermiştir²¹⁴. Poniatowski'nin gelişi ile Tolstoy zor duruma düşmüştür. Çünkü İsveç elçisi kısa bir sürede Valide sultana kadar ulaşarak III. Ahmed'i Rusya'ya karşı kıskırtmaya çalışmıştır. Poniatowski'nin en önemli yardımcısı uzun yıllar İstanbul'da yaşayan ve sarayın saygısını kazanmış olan İspanyol doktor Fonesca'dır²¹⁵.

Poniatowski'nin gelişiyle İstanbul siyasi entrikaların merkezi olmuştur. İsveç elçisi Karl'ı Ruslara teslim eden bir anlaşma imzaladığı için Çorlulu'yu makamından azlettirmiştir²¹⁶. Tolstoy ise barışın devamı için her türlü yola başvurmuş²¹⁷ ve 1710 Ocak ayında Osmanlı Devleti ile imzalanan antlaşmayı yenilemeye muvaffak olmuştur²¹⁸. Bu barış Petro için son derece önemlidir. Çünkü henüz Pomeranya'da bulunan İsveç ordusu etkisiz hale getirilmemiştir. Bu mücadelede Tolstoy'u İngiltere ve

²¹² BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6-2, s. 193, 194, Kırım Hanı Devlet Giray'a yazılan mektup, Zi-1-hicce 1121 (Şubat-Mart 1710).

²¹³ Ahmed Refik, **a.g.e.**, s. 52.

²¹⁴ XII. Karl'ın Rusya karşısında Osmanlı Devleti ile ittifak kurma girişimleri için Bk. Bertil Häggman, "Poltova'nın Neticesi: Rusya'yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Stratejileri (1709-1714)", **Emel Dergisi**, S. 220, Mayıs-Haziran 1997.

²¹⁵ Voltaire, **İsveç Kralı XII. İnci Şarl'ın Tarihi**, Hilmi Kitabevi, 1939, s. 184, 190, 195. Ortaylı bu iki kişinin Osmanlı'yı savaşa sürüklemesine şüphe ile yaklaşmaktadır. İlber Ortaylı, "Kırım Hanlığı'nın Ocak 1711 Tarihli Bir Ünersali", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim-Makaleler I**, Ankara: 2004, s. 366.

²¹⁶ Ahmed Muhtar, **a.g.m.**, s. 164.

²¹⁷ Jorga, Tolstoy'un Lesçinski'nin elçisini zehirlemeye teşebbüs ettiğini yazmaktadır. Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 256.

²¹⁸ **Nusretname**, s. 257.

Hollanda elçileri, Poniatowski'yi Fransa, Avusturya ve Venedik elçileri desteklemişlerdir²¹⁹.

İsveç Kralının Rus askerinin gözetiminde geri dönmeyi reddetmesi, Babıali'nin sınır boyundaki kalelerin yıkılması ve Azak'ın teslimi yönündeki isteği Osmanlı-Rus ilişkilerindeki gerginliği zirveye taşımıştır. 1710 yılında yapılan görüşmelerden hiçbir sonuç çıkmayınca savaş kaçınılmaz olmuştur. Tolstoy Moskova'ya gönderdiği mektupta Osmanlı Devleti'nin açıkça savaşa hazırlandığını yazmaktadır²²⁰.

Rusya ile olan ilişkilerin görüşülmesi amacıyla Sofa Köşkünde toplanan meclis son gelişmeleri değerlendirmiştir. Toplantıda Devlet Giray'ın görüşü alındıktan sonra Rusların faaliyetleri hakkındaki raporlar okunmuştur. Ruslar, İstanbul Antlaşmasına aykırı olarak sınır boyunda kaleler yapmak, Azak Denizi'nde donanma oluşturmak, Osmanlı sınırını ihlal etmek, Lehistan'da asker yığmak ve bu ülkeyi kendine bağlamakla suçlanmıştır²²¹.

İlber Ortaylı, savaşın nedenleri arasında Rus-Avusturya ittifakının ve Rusya'nın Eflâk ve Boğdan ile olan ilişkilerinin de büyük bir rol oynadığı kanaatinde²²². Karlofça görüşmeleri sırasında Rusya ile Avusturya arasında savaş durumunda birbirlerine yardım edeceklerine dair bir anlaşma imzalanmıştı²²³. Ahmed Cavid Bey de bu ittifaka dikkat çekmektedir²²⁴. Ancak bu antlaşmanın kâğıt üzerinde kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü ne Prut Savaşında ne de sonrasında Avusturya'nın Ruslara yardımı söz konusu değildir. Avusturya için önemli olan Lehistan tahtına Avusturya karşıtı birinin geçmemesidir. Osmanlı Devleti tarafından Viyana'ya gönderilen Seyfullah Ağa'nın burada yaptığı görüşmelerde Lehistan'a müdahale edilmemesi konusunda uyarılması bu görüşü doğrulamaktadır²²⁵. Ayrıca Petro, Macaristan'da Avusturya hükümetine karşı ayaklanmış olan Rakoçi ile diplomatik münasebet

²¹⁹ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 129, 159; Voltaire, **a.g.e.**, s. 229; Şutoy, **a.g.m.**, s. 949.

²²⁰ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 158.

²²¹ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 399, 340; Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 169; **Uşşâkizâde Tarihi**, s. 1038; Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 256.

²²² Ortaylı, **a.g.m.**, s. 366.

²²³ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 344, 345.

²²⁴ Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 170.

²²⁵ Kemal Beydilli- İsmail Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XXII/26, TTK. Yay., Ankara: 2002, s. 8, 9.

kurmuştur²²⁶. Bu durumun Viyana’da hoş karşılanmayacağı aşîkârdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti için tehdit oluşturabilecek bir Avusturya-Rusya ittifakının mevcudiyeti şüphelidir.

İlber Ortaylı’nın savaşın nedeni olarak gösterdiği ikinci etken olan Rusya’nın Eflak ve Boğdan ile kurmuş olduğu münasebet tartışılmaz bir gerçektir. Kırım Hanı da toplantıda “...*Kâfirin kasdı İstanbul’dur. Ve bir dürlü sek kalmasın re’âyalarınız ile yek-dil olmuşdur...*” diyerek bu hususu vurgulamıştır²²⁷. Petro ise 1709 yılından itibaren herhangi bir savaş durumunda ittifak yapmayı düşündüğü Boğdan Voyvodası ile irtibat halindedir. O, Eflâk Voyvodası Brankova²²⁸ ve Boğdan Voyvodası Kantemir ile birer antlaşma bile imzalamıştır. Bu antlaşmalara göre Kantemir ve Brankova Rus egemenliğini, Petro da Kantemir’in Boğdan ve Brankova’nın Eflâk hâkimiyetini kabul etmiştir. Buna karşılık iki voyvoda Petro’ya erzak ve asker yardımında bulunmayı vaat etmişlerdir²²⁹.

Dimitri Kantemir, Petro ile imzaladığı Yaroslav Antlaşması gereğince asker toplamaya başlamıştır. Hatta Kantemir’in topladığı askerlerin büyük bir kısmı Rus ordusu Boğdan’a girdiğinde Yaş ve diğer Boğdan şehirlerinde bulunan Türklerin mallarını yağmalamışlardır. Türklerin bazıları Osmanlı Devleti’ne sadık kalan bir miktar Boğdanlı tarafından kurtarılmıştır. Rus ordusu Yaş şehrinin yakınına gelince askerlerin büyük bir kısmı firar etmiş ve geriye yaklaşık iki bin asker kalmıştır. Tabî ki Bu askerler Dimitri Kantemir’in emri altındadır. Dimitri Kantemir Rus ordusunda komutan olan Boris Şeremetyev ile savaş hakkında konuşmuştur. Kantemir ve Boris Şeremetyev, Bucak hâkimini Rus hâkimiyetine davet eden bir mektup göndermeye karar vermişlerdir. Boris Şeremetyev mektubun yazılması için Türkçe bilen bir boyarın oğlunu görevlendirmiştir. Ancak Dimitri Kantemir bu kişinin Türkçeyi iyi bilmediğini

²²⁶ Rakoçzi 1708 yılında Mate Talaba’yı elçi olarak Moskova’ya göndermiştir. Mate Talaba iki yıl Moskova’da kalmıştır. Subtelny, **a.g.m.**, s. 666. Petro Mate Talaba’nın Moskova’ya gelmesi üzerine bir elçilik heyetini 1709 yılında Macaristan’a göndermiştir. Ahmed Refik, **a.g.e.**, s. 85-87.

²²⁷ Ahmed Cavid Bey, **a.g.e.**, s. 168.

²²⁸ Brankova 1693 yılında Eflak voyvodalığına getirilmiştir. Usta bir siyasetçi olan Brankova on beş yıl bu makamda kalmıştır. Ruslarla antlaşması ortaya çıkınca makamından azledilmiş ve 1714 yılında dört oğlu ile birlikte idam edilmiştir. Hammer, **a.g.e.**, C. VII, s. 69; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 74; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 338 dn. 2.

²²⁹ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 331-340; Massie, **a.g.e.**, s. 552, 553. Ahmed Bin Mahmud Tarih-i Göynüklü adlı eserinde bir miktar Boğdan askerinin İbrail kuşatmasında bulunduğunu yazmaktadır. Ahmed Bin Mahmud, **Tarih-i Göynüklü**, s. 227b.

düşünmektedir. Kantemir seçilen çocuğun Türkçe bilip bilmediğini öğrenmek için kağıda bir şeyler yazmasını istemiştir. Çocuk, kâğıda “*Lânet olsun elindeki bir dilim ekmeği daha büyük bir dilim ekmek için terk edene*” cümlesini yazmıştır²³⁰. Kısacası Ruslar, Boğdan halkından tam bir destek alamamıştır. Kantemir komutasındaki askerler göz önüne alınmadığında toplanan askerlerin yağmacı bir grup olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu askerler keselerinin doldurduktan sonra ortandan kaybolmuştur. Bucak hâkimine mektup göndermekle vazifeli çocuğun -ki bir boyarın oğludur- Kantemir’i lanetlemesi boyarların tamamının Rusya taraftarı olmadığını göstermektedir. Zaten Kantemir Ruslarla anlaşırken sadece genç boyarlara danışmıştır²³¹.

Osmanlı Devleti 20 Kasım 1710’da Rusya’ya savaş ilan ettikten sonra Rusya’da bulunan Osmanlı tebaasının hayatlarını garanti altına almak için Tolstoy Yedikule zindanına hapsedilmiştir. Kurat, Tolstoy’un hapsedilişini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Buna göre Tolstoy görüşme bahanesiyle saraya çağırılmıştır ve Eminönü’nde yakalanarak iki uşağı ile birlikte Yedikule’ye gönderilmiştir. Daha sonra elçilik çalışanları da Yedikule’ye nakledilmişlerdir. Eşyaları ise defterlere kaydedildikten sonra sandıklara konulmuş ve mühürlenmiştir²³².

Kantemir’in İstanbul’da bulunan temsilcisi sık sık Yedikule’ye giderek Tolstoy’u ziyaret etmiş ve gelişmeler hakkında bilgi vermiştir²³³. Kantemir’in Rusya tarafına geçmesiyle Tolstoy bu ziyaretlerden yoksun kalmış olmalıdır.

1.9 Prut Savaşı ve Sonrasında Tolstoy

Osmanlı ordusu yaklaşık beş ay süren hazırlığın ardından Nisan 1711’de hareket etmiştir. Osmanlı ordusunu Baltacı Mehmed Paşa, Rus ordusunu ise Çar Petro komuta etmiştir. İki ordu Prut Nehri kıyısında karşılaşmıştır. Rus ordusu, Tuna Nehri, Osmanlı ordusu ve bataklık arasında sıkışmış olmasına ve yiyecek sıkıntısı çekmesine rağmen

²³⁰ Mehmet Ali Ekrem, **Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara: 1993, s. 99, 100, 101, 147, 148, 151.

²³¹ Ekrem, **a.g.e.**, s. 145.

²³² Kurat, **Prut Seferi...**, s. 182. Raşid, Tarih-i Raşid adlı eserinde Yedikule’ye yetmiş kadar adamın hapsedildiğini yazmaktadır. **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 344; Akdes Nimet Kurat’a göre hapsedilenler otuz bir kişidir. Kurat, **Prut Seferi...**, s. 182.

²³³ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 331.

savaşın devam ettiği üç gün boyunca mücadeleden vazgeçmemiştir²³⁴. Petro'nun bu kadar uzun bir süre dayanmasında streletleri ortadan kaldırdıktan sonra oluşturduğu modern ordusunun ve bu ordunun Karl ile savaştığı süre içerisinde edindiği deneyimin payı olsa gerektir.

Hiçbir çıkış yolu olmayan Petro sonunun geldiğini düşündüğü bir anda Çariçe Katerina ve kurmaylarının önerisi ile Osmanlı ordugâhına bir elçi göndererek barış teklifinde bulunmuştur. Baltacı Mehmed Paşa gelen elçiyi hile ihtimaline karşı hapsedmiştir. Ancak daha sonra Rusların gerçekten barış istediği anlaşılmış ve yeni elçi Petr Şafirov²³⁵ ile müzakereler başlamıştır. Yapılan müzakerelerde Baltacı Mehmed Paşa, Potkalı ve Barabaş Kazakları'na müdahale edilmemesini, İsveç Kralı Karl'ın istediği şekilde memleketine gitmesine müdahale edilmemesini, Azak Kalesi'nin geri verilmesini ve Rus ordusundan silahlarını teslim etmesini istemiştir. Ahmed bin Mahmud, *Tarih-i Göynüklü* adlı eserinde Devlet Giray'ın, müzakereler devam ederken Baltacı Mehmed Paşa'yı kararları tek başına almaması konusunda uyardığını yazmaktadır.²³⁶

“Ey Paşa oğlum (Baltacı Mehmed Paşa) bu hususda acele buyurman her umûrınızı (işinizi) müşâvere idiüp şer'a takbîk iderek eylen ve hem bu umûr büyük umûrdur, üzerinize bütün işi alman sonra zahmet çekersiz, zirâ bu kâfir allâk (sözünde durmayan) bir kâfirdir. Ben bu kâfirin hilesin çok gördüm ve pederim zamanında dahi çok hilesi zuhûr görülmüşdür. Hele bâsiret (dikkatli) üzre olasız.”

Bu satırlar Devlet Giray'ın ileri görüşlü bir devlet adamı olduğunu ortaya koyması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Devlet Giray'ın uyarılarına aldırmayan Baltacı Mehmed Paşa çok geçmeden Sadrazamlık makamından olmuştur. Çünkü Ruslar Prut'ta imzalanan antlaşmanın hükümlerini yerine getirmemek için çeşitli bahaneler ortaya atmışlardır.

Devlet Giray sulh görüşmelerinde dinlenmediği gibi *“meclis bozanlıkla”* suçlanmıştır. Devlet Giray'ın itirazlarına rağmen 8 Ağustos 1711'de Osmanlı Devleti ile

²³⁴ *Tarih-i Göynüklü*'de Rus ordusunun söğüt ağaçlarının kabuklarını soyarak yediklerini yazmaktadır. **Tarih-i Göynüklü**, s. 223a; Ekrem, **a.g.e.**, s. 153.

²³⁵ Petr Şafirov, Prut Serfi sırasında Çarlık Rusya'sının hükümet başkanıdır. Kurat, **Prut Seferi...**, s. 10.

²³⁶ **Tarih-i Göynüklü**, 222a, 223b, 224a.

Rusya arasında bir antlaşma imzalanmıştır²³⁷. Petro, Prut Antlaşması ile Azak Kalesi'ni teslim etmeyi, Taganrog, Samara ve Kamanke kalelerini yıkmayı, Lehistan'dan çekilmeyi kabul etmiştir. Ayrıca Rusya, Karl'ın İsveç'e gitmesine engel olmayacak ve İstanbul'da Rus elçisi bulundurmayacaktır. Baltacı Mehmed Paşa için bu antlaşma oldukça kârlıdır. Çünkü savaşın nedenleri ortadan kaldırılmış, Azak geri alınmıştır. Bunun yanında Baltacı Mehmed Paşa'yı anlaşmayı imzalamaya zorlayan sebepler de vardır. Yeniçeriler savaşmakta isteksizdirler. İbrail Kalesi Rus generali Rönne tarafından ele geçirilmiştir. Çarıçe Katerina Avusturya İmparatoru'nun kardeşi olduğunu söylemiştir. Bu durum Avusturya ile Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya getirebilirdi²³⁸.

XII. Karl, Sadrazamın çadırına Prut Antlaşması imzalandıktan sonra gelmiştir. XII. Karl fırsat varken Rus ordusunun imha edilmemesine sinirlenmiştir. Tarih-i Göynüklü'de bu durum şöyle anlatılmaktadır:²³⁹ “...cânib kral-i mesfûr (XII. Karl) sâyebânın bir köşesine şöyle gazab (Kızgınlık) ile oturdu ki yüzünde zehirler akar ve burnundan düşen bin pâre olur.”

Baltacı Mehmed Paşa antlaşma şartlarının yerine getirilmesini garanti altına almak için Şafirov ve Boris Şeremetyev'in oğlu Mihal Şeremetyev'i rehin almıştır. Şafirov ve Mihal'in İstanbul'a gelişi Tolstoy'a rahat bir nefes aldırması olmalıdır. Çünkü belgelerde Rus elçisinin yanında Rus rehineleri de zikredilir. Yani sorumluluk bu üç kişi arasında paylaşılmıştır.

Karl, Prut Antlaşması'ndan Baltacı'yı sorumlu tutmuş ve Osmanlı topraklarını terk etmeyi reddetmiştir. Karl'ın bu tutumu Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir gerginliğe neden olmuştur. Çünkü Petro, İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarında bulunmasını bahane ederek Azak'ı ve Taganrog'u tahliye etmemiştir²⁴⁰. Durum III. Ahmed'e rapor edilince “Moskov keferesi üzerine seferim var, bi'z-z'at kendüm giderim, ana göre müşâvere olunub din-ü devletime layık ne ise rikâb-i hümmâyunuma arz olunsun” şeklinde bir hattı şerif çıkmıştır. Yapılan görüşmede “Ruslar Azak

²³⁷ Tarih-i Göynüklü, s. 225a; Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV, I. Kısım, s. 76-84.

²³⁸ Z. Güneş Yağcı, “Çorum'dan Bir Vezir-i Âzam: Baltacı Mehmet Paşa”, (Baltacı Mehmed Paşa Sempozyumunda Bildiri olarak Sunulmuştur.), s. 12, 13, 14.

²³⁹ Tarih-i Göynüklü, s. 227a.

²⁴⁰ Massie, a.g.e., s. 563; Ahmed Cavid Bey, a.g.e., s. 171.

Kalesi'ni bize teslim etmeli, Kamanke ve Tayganı tamamen yıkmalıdır. Bizde İsveç kralını memleketine göndereceğimize onu inandırmalıyız... Çar yine eski düşüncelerinde devam ederse savaş açılır..." kararı alınmıştır. Bu karar Rus elçisine bildirilmiştir. Ancak Tolstoy suçlamaları kabul etmeyerek Azak ve Taganrog'un şiddetli kış yüzünden boşaltılmadığını, Lehistan'da bulunan askerlerin ise bir salgın hastalık yüzünden orada kaldıklarını ve Çarın Lehistan'ı boşaltmama gibi bir emel beslemediğini beyan etmiştir. Tolstoy barışın devamını istedikten sonra İngiliz ve Hollanda elçilerinin katılacağı bir toplantı yapılmasını talep etmiştir²⁴¹. Bu talep üzerine görüşmeler için Büyük Ruznamçeci Abdülkerim Efendi görevlendirilmiştir. Bu esnada Prut Barışı'nın mimarları olan Kethüda Osman Ağa ile Mektupçu Ömer Efendi'nin öldürülmesi ve Baltacı Mehmed Paşa'nın Limni Kalesi'ne hapsedilmesi Rusları telaşlandırmıştır. Padişah'ın savaş kararı üzerine Petro Azak'ı teslim etmeyi kabul etmiştir. İvaz Paşa 19 Ocak 1712'de Azak'ı teslim almış ve Taygan da lağımla havaya uçurulmuştur. Azak'ın tesliminden sonra yapılan görüşmeye Rus delegeleri de çağrılarak Karl'ın ülkesine dönmesi konusu görüşülmüştür. Tolstoy ve diğer temsilciler Karl'ın memleketine sağ salim dönmesine kefil olduktan sonra Rus seferi iptal edilmiştir²⁴². Barışın sağlanması ile Rus delegeleri Yedikule'den çıkarılmışlardır.

Osmanlı-Rus barışı uzun sürmemiştir. Petro'nun İsveç Kralı'nın geçeceği yol üzerine asker yığıldığı haberi İstanbul'a ulaşınca Karl bu şartlar altında ülkesine dönmeyi reddetmiştir. Durumun incelenmesi için Salma Mehmed Ağa Kırım'a, Silahor Ahmed Bey Lehistan'a gönderilmiştir. Bu iki kişinin hazırladıkları raporlar Petro'nun Lehistan'a asker yığıldığını ve önemli mevkileri tuttuğunu doğrulayınca Rusya'ya savaş ilan edilmiştir. Rus elçisi Yedikule'ye hapsedilmiştir. Padişah ordu dağılmadan hareket etmek için Edirne'ye gelmiştir. Ancak kış olması nedeniyle sefer bahara ertelenmiştir. Durumun ciddiyetini anlayan Rus elçisi ve temsilcileri Osmanlı Devleti'nin bütün isteklerini kabul etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Kaptan-ı derya Kel İbrahim Paşa, III. Ahmed'e İngiliz, Fransız, Lehistan ve Rus elçilerinin katılacağı bir toplantının

²⁴¹ **Nusretname**, s. 277–278; BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 119, h. 521, s. 989, 990, Üsküdar'dan Anadolu'nun sol kolu Erzurum'a varınca vâkı olan mevâfî-yi a'zam ve kadılara ve kethüdâ yerlerine hüküm ki, Evâhir Zi-l-hicce 1123 (Ocak-Şubat 1712); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 119, h. 701, s. 146, Anadolu'nun orta kolu Diyarbekire varınca yol üzerinde vâkı olan kadılara ve kethüda erlerine hüküm ki, Evasit Rebiülevvel 1124 (Haziran 1712).

²⁴² **Nusretname**, s. 278–281.

yapılmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Yedikule’de tutuklu bulunan Tolstoy, Mihail ve Şafirov’un Edirne’ye getirilmesi için Kapucubaşı Yusuf Ağa İstanbul’a gönderilmiştir²⁴³. Sadrazam Silahdar Süleyman Paşa görüşmeleri yürütebilecek bir iktidara sahip olmadığı gerekçesiyle görevinden alınmış ve yerine 4 Nisan 1713’te Kaptan-ı derya Kel İbrahim Paşa atanmıştır. Ancak İbrahim Paşa 27 Nisan 1713’te hem makamından hem de canından olmuştur. İbrahim Paşa’nın yerine Damad (Şehid) Ali Paşa atanmıştır. Ali Paşa, Rus delegeleri ile 26 Haziran 1713’te Edirne’de bir antlaşma imzalamıştır. Bunun üzerine Rus seferi iptal edilmiştir²⁴⁴.

Edirne Antlaşması ile Prut Antlaşması arasında birkaç farklı hüküm bulunmaktadır. Ruslar Edirne Antlaşması ile Lehistan’ı iki ay içerisinde boşaltmayı ve XII. Karl’ın Rusya içerisinde Osmanlı askeriyeye ülkesine dönmelerini kabul etmiştir. Buna ilaveten Samara Irmağı boyu Osmanlı Devleti’ne, Orel Irmağı boyu da Ruslara bırakılmıştır²⁴⁵.

Edirne Antlaşması Tolstoy’un Osmanlı Devleti’ndeki hareketli günlerini de sona erdirmiştir. Tolstoy ve diğer temsilciler antlaşma şartları yerine getirilinceye kadar İstanbul’da kalmışlardır. Ancak 27 Haziran 1714’te Tolstoy ve diğerlerinin ülkelerine dönmelerine izin vermiştir. Eylül sonunda Rusya’ya hareket eden Tolstoy Aralık ayında evine ulaşmıştır. Petro, deneyimleri nedeniyle Tolstoy’u Elçilik Kolegiumu’na atamıştır. Ülkesine döndükten iki yıl sonra Çarın danışmanı olarak Amsterdam, Kopenhag ve Paris’e elçilik görevine gönderilmiştir. Paris’teyken kendisine bir görev tevdi edilmiştir. Bu görev babası Petro’ya karşı komplo kurmakla suçlanan Aleksey’i Rusya’ya geri getirmektir. Tolstoy Aleksey’i Rusya’ya dönmeye ikna etmiştir. Moskova’ya gelen Aleksey tutuklanmış ve Petropavlovsk kalesinde gördüğü işkenceler dayanamayıp ölmüştür. Halk, Aleksey’in ölümünden Tolstoy’u sorumlu tutmuştur²⁴⁶.

I. Petro 28 Ocak 1725’te öldüğünde yerine kimin geçeceği sorun olmuştur. Dmitriy Galitsin, İvan Dolgorukiy, Nikita Reprin ve Boris Şeremetyev işkence ile

²⁴³ BOA., CH., Nr: 1616, İstanbul Kaimmakamına hüküm, t.y.

²⁴⁴ Nusretname, s. 288, 295–305; Tarih-i Raşid, C. III, s. 385, 386. Barış görüşmeleri yaklaşık beş ay sürmüştür. Görüşmeler Reisülküttab Abdülkerim Efendi’nin konağında gerçekleştirilmiştir. Ahmed Cavid Bey, a.g.e., s. 177, 178.

²⁴⁵ Osman Köse, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Rus Münasebetleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun: 1993, s. 15; Nusretname, s. 299–304.

²⁴⁶ İnanır, a.g.t., s. 58.

öldürülen Aleksey'in on yaşındaki oğlu Petro'nun tahta geçmesini istemişlerdir. Aleksandr Menşikov, Muhafız Alayı'ndan Yarbay İvan Buturlin, P. A. Tolstoy, Gavril Golovkin ve Fyodor Apraksin Çariçe I. Katerina'yı (1725–1727) desteklemişlerdir. Mücadeleyi Katerina'yı destekleyen grup kazanmıştır. Böylece Rus Çarlığı'nın başına bir Çariçe geçmiştir. Katerina kendisine destekleyenleri kurmuş olduğu Özel Danışma Meclisi'ni üyeleri yapmıştır. Bu meclis senatoyu gölgede bırakmıştır. Tolstoy'un da üyesi olduğu bu mecliste Menşikov'un adı ön plana çıkmıştır. Menşikov 1729'da Katerina'nın ölüm döşeginde olduğu bir anda kızını Aleksey'in oğlu Petro ile evlendirmek suretiyle Rusya'nın yönetimini ele geçirmeyi amaçlamıştır. Menşikov'un bu planı Tolstoy ile anlaşmazlığa düşmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Menşikov, Tolstoy'u Katerina adına tutuklatarak Beyaz Deniz'de bir ada üzerine inşa edilmiş olan Solovetsk Manastırı'na sürgüne göndermiştir²⁴⁷. Tolstoy burada 1728 yılında ölmüştür²⁴⁸.

²⁴⁷ Henri Troyat, **Dört Çariçe**, Doğan Kitapçılık, İstanbul: 2000, s. 9-12, 25-28.

²⁴⁸ İnanır, **a.g.t.**, s. 58.

II. BÖLÜM

TOLSTOY VE DİNİ MESELELER

Rus Çarları, Üçüncü Roma Nazariyesi'nin²⁴⁹ ortaya atılmasıyla kendilerini bütün Ortodoksların hamisi olarak kabul etmeye başlamıştır. Bu fikir bilhassa Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Ortodoksların büyük bir kısmı Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşamaktadır. Ancak bu meseleyi daha önemli kılan Rusya'nın kendisini Bizans'ın varisi olarak kabul etmesidir. Böylece Rusya'nın Osmanlı aleyhinde topraklarını genişletmek için meşru bir zemin oluşmuştur. Hatta İstanbul şehrini ele geçirmek bu idealin temel noktasını oluşturmaktadır. Nitekim Avrupalıların Konstantinapol olarak isimlendirdikleri İstanbul, Rusya'da Tsargorod²⁵⁰ yani Çarın şehri adıyla anılmaktadır.

Ruslar kendilerini güçlü hissetmeye başladıkları XVI. yüzyıldan itibaren Üçüncü Roma Nazariyesini gerçekleştirmek için ellerinden geleni yapmaya başlamışlardır. Bunu İstanbul'a gelen Rus elçilerinin Ortodoksların sorunlarıyla ilgilenmesinden gözlemlemek mümkündür. Mesela 1593'te gelen Rus elçisi Hristiyanlar için bir kilise yapılması amacıyla başvuruda bulunmuştur. 1701 yılında gelen Golicyn, Kumkapı'da Çadırcı Ahmed Mahallesinde yangından dolayı kullanılmaz hale gelmiş bir Rum kilisesinin tekrar ibadete uygun hale getirilmesi için Osmanlı yetkililerine müracaat etmiştir²⁵¹. Nihayet, Rusya, İstanbul'da bir daimi Rus elçiliğinin kurulmasıyla Ortodokslarla daha yankıdan ilgilenme şansını elde etmiştir.

Tolstoy'un elçiliği sırasında dini alandaki faaliyetlerini üç başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi Rusya'dan gelen Ortodoksların kutsal mekânları ziyaretine yöneliktir. İkincisi Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodoksların karşılaştığı sorunlarla alakalıdır. Üçüncüsü ise Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodokslarla ile olan irtibatıdır.

²⁴⁹ Bk. Giriş s. 7.

²⁵⁰ M. Nekrasov, a.g.m., s. 93.

²⁵¹ BOA., **Mühimme Defteri**, Nr: 111, s. 657, h. 2341, İstanbul Kaimmakamı Vezir Osman Paşa'ya ve İstanbul Kadısına hüküm ki, Evahir Rebiülahir 1113 (Eylül 1701).

2.1 Tolstoy'un Elçiliği Sırasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Rus Hacıları ve Ziyaretgâhları

Üç semavi dinin çıkış noktası Ortadoğu'dur. Tarih boyunca gerek Hristiyanlar gerekse Müslümanlar bu coğrafyaya sahip olabilmek için sürekli mücadele etmiştir. Nihayet mücadeleyi Müslümanlar kazanmış ve bölge XX. yüzyıla kadar Müslümanların hâkimiyetinde kalmıştır. Bu süre içerisinde Hristiyanlar kendi dinlerinde kutsal kabul edilen yerlerde ibadetlerini özgürce yapabilmiş, kiliselerini belirli şartlar altında idare etmişlerdir²⁵². Bu kısmi özgürlüğe rağmen Kudüs'teki dini çatışma devam etmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu mücadele Hristiyan dünyasındaki mezhepler -Ortodoks ve Katolikler- arasında gerçekleşmiştir. Her iki mezhep de özellikle Kamame Kilisesi'nin yönetimini ele geçirmek için büyük uğraş vermişlerdir. Bu hâkimiyet mücadelesinde Avusturya Katolikleri, Rusya ise Ortodoksları desteklemiştir.

Kudüs'teki hâkimiyet mücadelesi öncelikle Karlofça görüşmelerinde kendisini göstermiştir. Avusturya, görüşmeler sonucunda Kudüs'te bulunan Katolik kiliselerini ve onlara bağlı olan yerleri himaye eden üç ferman elde etmeyi başarmıştır²⁵³. Yine bu görüşmeler sırasında Rusya'nın Ortodokslara yönelik bazı talepleri olmuştur. Rusya'nın isteklerinin başında Ortodokslar için genel bir ibadet ve din hürriyeti güvencesi, aşırı vergilerden muafiyet ve kutsal mekânların anahtarının Ortodoks Rumlara verilmesi gelmektedir. Osmanlı Devleti Rusya'nın isteklerini kabul etmemiştir²⁵⁴. Böylece Kutsal mekânların yönetimi Katolik dünyasının eline geçmiştir. Bu durum Petro'nun Ortodoks dünyasına yönelik politikası ile bağdaşmamaktadır. Bu politikanın esasını Hristiyanlarla ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi oluşturmaktadır:²⁵⁵ Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodoks din adamları ile Moskova arasında eskiden beri çok sıkı bir bağ

²⁵² Hz. Ömer Kudüs'ü fethettiğinde Hristiyanlara ibadet serbestliği tanımıştır. Bu gibi imtiyazlar sonraki yüzyıllarda bölgeye egemen olan devletlerce de verilmiştir. I. Selim Kudüs'ü fethettiğinde kendisinden önceki Müslüman yöneticiler gibi davranmış ve Hristiyanlar bazı imtiyazlar tanımıştır. Bk. Şükran Yaşar, "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyaz", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. I, S. 2, Manisa: 2003, s. 107, 110, 111.

²⁵³ Bu fermanlardan bazılarının muhtevası şöyleydi: Katolik din adamları görevlerini yaparken Yunan ve Sırp papazları tarafından engellenmeyecek, yerel yöneticilerinin rahatsız edici davranışlarına müdahale edilecek, bazı kutsal mekanların yönetimi Katoliklere verilecek, din adamları ihtiyaç duydukları besin maddelerini kısıtlama olmaksızın alabilecekti. Hammer, *a.g.e.*, C. VII, s. 26, 27.

²⁵⁴ Sumner, *a.g.e.*, s. 30; Hammer, *a.g.e.*, C. VII, s. 30; Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 236.

²⁵⁵ Sumner, *a.g.e.*, s. 27.

bulunmaktaydı²⁵⁶. Petro, kutsal mekânların anahtarının Rumlara verilmesini sağladığı takdirde Balkan Ortodokslarının sempatisini de kazanabilirdi.

Tabî ki Rusya ile Balkan Ortodoksları arasındaki ilişkiler dini konulardan ibaret değildir. Ekonomik ve siyasi beklentilerinde bu ilişkilerin seyrinde rol oynadığı söylenebilir. Çünkü Rusya'ya giden Osmanlı tebaasından olan Ortodoks Rumlar, Osmanlı Devleti hakkında vermiş oldukları bilgiler karşılığında Rus yöneticilerinden hediye almakta idiler. Hatta Osmanlı Devleti'nde yaşayan yüksek ruhanilerin gelirlerinin bir kısmı Rusya'dan gönderilen hediyelerden oluşmakta idi. *Haç* gibi maddi sembollerin Ruslara satılması Rum din adamları için bir gelir kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Rusya ile Rumlar arasındaki münasebetler bu hususlar üzerinde özetlenebilir²⁵⁷.

Aynı zamanda Ortodoks Sırp ve Karadağlı yöneticiler de Rum din adamları gibi Rus Çarlarını kurtarıcı olarak görüyorlardı. 1704–1710 yılları arasında Moskova'ya giden dört Sırp liderden biri şöyle diyordu: “...*imanımız ve dilimizde Cennet'te Tanrı'dan başka çarımız olmadığı gibi yeryüzünde de en Ortodoks Çar Petro'dan başka çarımız yoktur.*”²⁵⁸.

Ruslar için *hac* popüler olmasına rağmen mukaddes topraklara yolculuk edenler oldukça azdır. Çünkü kutsal topraklara yolculuk uzun ve zahmetli bir iştir²⁵⁹. Üstelik bu seyahatin bir de maddi külfeti vardır. Bundan dolayı kutsal toprakları ziyaret edenler genellikle din adamları ve zenginlerdir. XII. yüzyıldan itibaren yapılan bu yolculuklar sonucunda Kudüs yakınlarındaki *Laura of The Reverend Saba The Blessed*²⁶⁰ Slav kültürünün merkezi olmuştu²⁶¹.

²⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Vizandios Skarlatos'un Kostantinopolis isimli eserinde 1657'de idam edilen Patrik Parthenius'un Ruslarla haberleştiği ve bu yüzden idam edildiğini yazmaktadır. İsmail hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 374 dn. 1.

²⁵⁷ Sumner, **a.g.e.**, s. 33, dn. 42.

²⁵⁸ Sumner, **a.g.e.**, 36, 51.

²⁵⁹ Sumner, **a.g.e.**, s. 28.

²⁶⁰ Bu kilise Rahip Saba (439–531) tarafından Kudüs'ün güneyinde Kidron Vadisinde kurulmuştur. Brad Hysell, “Journey of The Russian Abbot Daniel Final Paper For History 493” <http://chass.colostate-pueblo.edu/history/seminar/daniel/hysell.htm>. St. Euthymius başta olmak üzere birçok kutsal din adamının mezarı burada bulunmaktadır. Yizhar Hirschfeld, Euthymius and His Monastery in The Judean Desert, <http://198.62.75.1/www1/ofm/sbf/Books/LA43/43339YH.pdf>, s. 346 dn. 17, 347, 355.

²⁶¹ “Russia and Holy Land”, <http://www.idc.nl/pdf/317brochure.pdf>.

Rus hacıların Kudüs'te ziyaret ettikleri yerlerin en başında *Kamame Kilisesi* gelmektedir. Osmanlı Vakanüvislerinden Mehmed Esad Efendi'ye göre Hristiyanlar, Hz. İsa'nın mezarının bu kilisede olduğuna inanmaktadırlar²⁶². Katolikler ve Ortodokslar arasındaki mücadelede bu kilisenin ayrı bir yere sahip olması muhtemelen bu inançtan kaynaklanmaktadır. Ruslar Kamame Kilisesi'nin Rumlara verilmesi için ilk defa Karlofça görüşmelerinde talepte bulunmuşlardır²⁶³. Bu istek Tolstoy'un elçiliği sırasında birkaç defa daha gündeme gelmiştir²⁶⁴. Tolstoy, son olarak 1709 yılında bu yönde bir talepte bulunmuştur. Ancak bu sırada Rus askerleri sınır ihlali yaparak Boğdan'da bulunan İsveç askerlerini esir almıştır. Bu gelişme üzerine Tolstoy Osmanlı yönetiminin öfkesini üzerine çekmemek için talebini geri çekmiştir²⁶⁵. Böylece bu konu uzun bir süreliğine kapanmıştır.

Rus hacıların ziyaret ettikleri bir diğer yer ise *Tur-ı Sina*'dır. Tur-u Sina ise Hz. Musa'nın Tanrı ile konuştuğu yer olarak bilinmektedir. Bundan dolayı buraya pek çok kilise ve manastır yapılmıştır²⁶⁶. Ruslar Tur-ı Sina'da bulunan kiliseleri 1687'den sonra desteklemeye başlamışlardır²⁶⁷.

Rus hacıların Osmanlı Devleti'nin güneyinde ziyaret ettikleri veya uğradıkları diğer yerler ise Mısır²⁶⁸ ve Kıbrıs²⁶⁹,tır. Mısır'da (İnkenderiye) bir patriklik bulunuyordu²⁷⁰. Kıbrıs ise göz ardı edilemeyecek miktarda Rum'a ev sahipliği yapıyordu.

Dimitri Kantemir, Sakız Adası'nda bir Rus kilisesinden bahsetmektedir²⁷¹. Sakız Adası pek çok tüccarın uğradığı önemli bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra hacıların

²⁶² Mehmed Esad Efendi, **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: 2000, s. 449.

²⁶³ Rusların Kamame Kilisesi'nin anahtarının Rumlara verilmesi yönündeki isteklerinde Kudüs Patriği Dositheus'un büyük etkisi olmuştur. Çünkü Dositheus Moskova'nın hizmetine girdiği andan itibaren bu konuyu dile getirmeye başlamıştır. Sumner, **a.g.e.**, s. 29.

²⁶⁴ BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 5, s. 579–583, Sadrazam Hazretlerine Moskov Çarından gelen 31 Kanun-i sani 1701 tarihli mektup; BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6/1, s. 174–175, III. Ahmed'e Moskov Çarından gelen 1709 tarihli mektup; BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 6/2, s. 189–191, Sadrazamdan Moskov Çarına gönderilen 4 Şubat 1710 tarihli mektup.

²⁶⁵ Sumner, **a.g.e.**, s. 30.

²⁶⁶ Köse, **a.g.t.**, s. 44.

²⁶⁷ Sumner, **a.g.e.**, s. 32, dn. 41.

²⁶⁸ Sumner, **a.g.e.**, s. 31, dn. 41.

²⁶⁹ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 107, s. 38, Kıbrıs valisi Mehmed Paşaya ve Lefkoşa Mollasına hüküm ki, Evahir Muharrem 1126 (Ocak-Şubat 1714).

²⁷⁰ Hammer, **a.g.e.**, C. VI, s. 164; M. Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi**, İstanbul: 2003, s. 101, 150, 151.

²⁷¹ Kantemir, **a.g.e.**, C. II, s. 779.

konaklaması için uygun bir yerdi²⁷². Bu açıdan bakıldığında adada Ruslara hitap edebilecek bir kilisenin varlığı düşünülebilir. Ancak bu ihtimali destekleyecek hiçbir tarihi materyale sahip değiliz. Kantemir'in Rus kilisesi olarak bahsettiği kilise muhtemelen Rumlara aittir. O, eserini kaleme alırken Rusların Ortodokslar üzerindeki hâkimiyetini ön plana çıkarmak için böyle bir ifadeye yer vermiş olmalıdır.

Ortodokslar için önemli sayılan diğer bir yer ise Aynaroz'dur. Aynı zamanda Aynaroz Yarımadası dağlık bir bölge olması nedeniyle dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunaklıdır. Bu yüzden Aynaroz Yarımadası kendisini dünyadan soyutlamış keşişlere barınak olmuştur. Daha XII. Yüzyılda Rus, Bulgar ve Sırp keşişler Aynaroz'a gelerek burada manastır kurdukları bilinmektedir²⁷³. Yarımada Rus keşişlerin bulunmasına rağmen 1700–1714 yılları arasında burayı ziyaret etmek için izin isteyen Rus hacılarına tesadüf edemedik. Ancak ziyaret amacı taşımayan bir grubun yarımadaya geçmeye çalıştığına dair bazı belgeler mevcuttur. Bu belgelere göre Aynaroz'a geçmek isteyen beş altı Rus, ellerinde çok sayıda dini sembol (haç veya heykeller olabilir) ile yakalanmıştır. İlk bakışta bunu Rusya ile Rumlar arasındaki kutsal emanetlerin satışı olarak yorumlayabiliriz. Fakat bu kişilerin ticaret maksadıyla geldiklerini belirtmiş olmalarına rağmen yanlarında kendilerini doğrulayacak bir belge bulunamamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu kişilere casus gözüyle bakmış ve bunların yakalanıp derhal İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir²⁷⁴. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu Rusların Rumeli'deki Ortodoksları tahrik etme niyetinde olduklarını yazmaktadır²⁷⁵.

Hacıların uğradığı bir diğer şehir ise İstanbul'dur. Rus hacıların XIV. ve XV. yüzyıllarda İstanbul'da ziyaret ettikleri yaklaşık altmış kadar kilise bulunmakta idi²⁷⁶. İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethi ile bu kiliselerin büyük birçoğunun camiye

²⁷² Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Ege Adalarının En Önemli Ticaret Merkezi Olan Sakız Adasının İktisadî ve Sosyal Hayatından Bir Kesit (1790-1810)", **CIÉPO, XIV. Sempozyum Bildirileri**, T.T.K. Yay., Ankara: 2004, s. 773, 777, 779.

²⁷³ Semavi Eyice, "Aynaroz", **T.D.V.İ.A.**, C. IV, İstanbul: 1991, s. 267-269.

²⁷⁴ BOA, **Mühimme Defteri**, Nr:115, h. 2234, s. 503, Selanik Muhafızı Vezir Hasan Paşaya hüküm ki, Evahir Zilkade 1119 (Şubat 1708); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr:115, h. 2235, s. 503, Rumili Beylerbeyi Elhac Mustafa Paşaya hüküm ki, Evahir Zilhicce 1119 (Mart 1708); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr:115, h. 2237, s. 504, Özi valisine hüküm ki, Evahir Zilhicce 1119 (Mart 1708); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 115, h. 2286, s. 518, Boğdan Voyvodasına hüküm ki, Evasıt Zilhicce 1119 (Mart 1708); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 115, h. 2287, s. 518, Eflak Voyvodasına, Evasıt Zilhicce 1119 (Mart 1708).

²⁷⁵ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 70.

²⁷⁶ George Majeska, "Russian Pilgrims in Constantinopol", <http://www.doaks.org/DOP56/DP56ch07.pdf>.

çevrildiği muhakkaktır. Tabii ki bu durum İstanbul'da ziyaret edilen kiliselerin olmadığı anlamına gelmez. İstanbul'da ziyaret edilen bir mekân olmasa bile Rus hacıları şehre uğramak zorundadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde güven içinde seyahat edebilmeleri için gerekli yol kâğıtları Tolstoy'un başvurusu üzerine Osmanlı makamları tarafından hazırlanmakta ve belgeler kendilerine Tolstoy aracılığı ile verilmektedir. Nitekim Rusya Ahidname Defteri'ne göre Tolstoy'un elçiliği sırasında otuza yakın din adamı ve hacı Kudüs'e gitmek için Osmanlı makamlarından izin istemiştir²⁷⁷.

Kutsal topraklara yolculuk eden hacıların bazıları yolculuklarını kaleme almıştır. Fakat bunların birçoğu Osmanlı Devleti'ne bakış açılarını, yolculukları sırasında karşılaşılabilecekleri durumları anlatmaktan ziyade Kudüs'te Katolikler ve Ortodokslar arasındaki mücadeleye dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde bulunan diğer kiliseler anlatılmaktadır. Bu seyahat notlarından Rusların dünyasını ve diğer Hristiyan mezheplerinin uygulamalarına bakış açısını öğrenmek mümkündür. Mesela 1711'de Kudüs'te bulunan Yoan Lynukanuv, Ortodokslar dışındaki Hristiyanları sapıklıkla nitelerken, Fransızların Kamame Kilisesine org koymalarına anlam verememektedir²⁷⁸.

Rus hacılarının hac güzergâhları şöyledir: Genellikle kara yolu tercih edilmiştir²⁷⁹. Rus hacılar Balkan Yarımadası'ndan geçerek İstanbul'a gelmekte idiler. İstanbul'dan sonra deniz yolunu kullanarak Filistin'e ulaşmaları mümkündür. Seyahatlerini kaleme alan bazı hacılar yol güzergâhı hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedirler. Mesela Yoan Lynukanuv Ocak 1711'de Moskova'dan yola çıkmıştır. Ukrayna-Moldovya üzerinde Tulça'ya gelmiş, oradan deniz yoluyla İstanbul'a ulaşmıştır. Daha sonra ise Mısır'a ardından Filistin'e gitmiştir. Bir yıl Kudüs'te kaldıktan sonra Dimyat-Rodos-İstanbul-Kili üzerinden Rusya'ya dönmüştür²⁸⁰. 1721

²⁷⁷ Rusya Ahidname Defteri'nde yer alan 14, 26, 27, 28, 35, 38, 43, 44, 47, 52, 56, 61, 62, 65, 96 numaralı hükümler Kudüs'e gitmek isteyen Rus hacıları ile alakalıdır.

²⁷⁸ Sumner, **a.g.e.**, s. 31 dn. 41.

²⁷⁹ Bu durum Osmanlı Devleti'nin Karadeniz politikası ile ilgili olmalıdır. Osmanlı Devleti, Karadeniz'de Rus gemilerinin seyrine müsaade etmediğinden Ruslar gerek ticaret amacıyla ve gerekse hac vazifesini yerine getirmek için Osmanlı Devleti'ne yaptıkları seyahatleri karadan, Balkanlar üzerinden, gerçekleştirmişlerdir.

²⁸⁰ Sumner, **a.g.e.**, s. 31 dn. 41.

yılında Yaroslavl'dan yola çıkan Matvyey Gavriloviç'in takip ettiği güzergâh ise şöyledir: Yaroslavl-Kiyef-Yaş-Balat-İstanbul-Kıbrıs-Yafa²⁸¹.

2.2 Rus Hacılarının Karşılaştığı Sorunlar

Rus hacılarının karşılaştığı sorunların en başında yol güvenliği gelmekteydi. Osmanlı Devleti, bu konuda ilk defa 13 Ocak 1681'de imzalanan Bahçesaray Antlaşması ile taahhütte bulunmuştur²⁸². Ancak bu taahhüdün kâğıt üzerinde kaldığı söylenebilir. Çünkü İstanbul'da yapılan görüşmelerde hacıların yol güvenliği tekrar gündeme gelmiştir. Nihayet bu konu İstanbul Antlaşması'nın 12. maddesiyle kesin bir sonuca ulaşmıştır²⁸³.

Antlaşmanın 12. maddesi aynı zamanda Rus hacılarının Osmanlı Devleti'nde karşılaştıkları ikinci büyük meseleye de çözüm getirmiştir. Buna göre hacılardan “*gümrük ve harâc ve pîşkeş*” adı altında para istenmeyecektir²⁸⁴. İstanbul Antlaşması'nın yürürlükte kaldığı tarihlerde bu maddenin uygulanmasında herhangi bir aksaklık görülmemiştir. Ancak Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce hac yolculuğuna çıkan bazı hacılar az önce sayılan vergileri vermek zorunda kalmıştır. Nitekim Antom Varandim isimli bir rahip 1699'da imzalanan mütarekeye uygun olarak Kudüs'e giderken yolda Gürcü Mehmed'e 400 guruş vermek zorunda kaldığını bildirmiş olmalıdır ki, Tolstoy bu konuda hükümete başvurarak olayın aydınlatılmasını istemiştir²⁸⁵.

1713 yılında gerçekleşen bir diğer olay ise Rus hacıların hem Osmanlı Devleti'nde karşılaştıkları sorunlarla hem de hacıların Osmanlı topraklarındaki faaliyetleriyle ilişkilendirilebilir. Varalim isimli bir Rus rahip, İstanbul'da bulunan Mihail ile görüşükten sonra Kudüs'e gitmiştir. Ona, yolculuğu boyunca Boğdanlı bir kişi refakat etmiştir. Varalim, Kudüs ve kazalarında bulunan kutsal mekânları gezmiş

²⁸¹ Sumner, **a.g.e.**, s. 32 dn. 42.

²⁸² Sumner'in Hammer'i (Histoire de l'empire ottoman, c. XIII, Paris) kaynak göstererek yaptığı çalışmada hacıların yol güvenlikleri için “usul-ü kadim üzere hareket olunacaktır” yazmaktadır. Sumner, **a.g.e.**, s. 29. Hammer'in Türkçeye çevrilen eserinde ise “Kudüs haccı tam bir güven içinde yapılabilecektir” ifadesi yer almaktadır. Hammer, **a.g.e.**, C. VI, s. 343.

²⁸³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s. 698.

²⁸⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s. 698.

²⁸⁵ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 13, s. , İstanbul kaimakamına ve kadısına hüküm, Evahir Receb 1114 (Aralık 1702).

burada bulunan Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmaya çalışmıştır. Kudüs'ten sonra Kıbrıs'a geçen Varalim, Limasol limanında Venedik gemileri ile Rusya'ya kaçmaya çalışırken yakalanmıştır. Varalim eşyaları arasında iki yüze yakın hac bulunmuştur²⁸⁶. Kısa bir süre sonra Varalim'in eşyalarının kendisine teslim edilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir²⁸⁷. Bu olay Osmanlı Devleti'nde bulunan diğer Rus hacılarını zan altında bırakmış olabilir.

2.3 Tolstoy'un Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Hristiyanlarla İlişkileri

Rus kilisesi X. yüzyılda İstanbul Patrikliğine bağlı bir metropolitlik olarak kurulmuştur. Bu nedenle uzun bir süre *kilise ruhanileri* İstanbul'da bulunan Ortodoks Patriği tarafından atanmıştır. Bu ruhaniler XIV. yüzyıla kadar Rumlar arasından seçilmiştir²⁸⁸. Bu yüzyıl itibariyle Rumların yerini Rus ruhaniler almaya başlamışlardır²⁸⁹. İstanbul Patriğinin 1439'da toplanan Floransa Konsülü'nde Papa'nın Ortodoks kilisesi üzerindeki üstünlüğünü kabul etmesiyle Rus Kilisesi bağımsızlığını ilan etmiştir²⁹⁰.

III. İvan, Bizans Prensesi Sofya ile evlendikten sonra Moskova'da benimsenen Üçüncü Roma Nazariyesi, Rusların Ortodoks dünyasına bakışını belirleyen en önemli fikirdir. Peki, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodokslar bu fikri nasıl değerlendirmekte idiler? İstanbul'u ele geçirdikten sonra II. Mehmet, Patrik Gennadios'a "*millet başı*" unvanını vermişti. Böylece Gennadios dünyevi yetkilere de sahip olmuştur. Bu tarihten itibaren patrik, Rumların dünyevi işleriyle ilgilenen ve gerektiğinde Divan'da onların sorunlarını dile getiren bir kişi olarak üç tuğlu vezirlik rütbesi ile devlet hiyerarşisi

²⁸⁶ BOA., CH., Nr: 3145, Rebiülahir 1125 (Mart-Nisan 1713).

²⁸⁷ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 107, s. 38, Kıbrıs valisi Mehmed Paşaya ve Lefkoşa Mollasına hüküm ki, Evahir Muharrem 1126 (Ocak-Şubat 1714).

²⁸⁸ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 30, 31.

²⁸⁹ Kenanoğlu, **a.g.e.**, s. 92, 93.

²⁹⁰ Bizans İmparatoru VIII. İoannes (1425–1448) Osmanlı Devleti karşısında Roma'nın yardımını elde etmeyi amaçlamıştır. VIII. İoannes, yardım edildiği takdirde Doğu Kilisesi'nin (İstanbul) Roma'ya itaat edeceğini vaat etmiştir. Bizans İmparatoru bu konuyu görüşmek üzere 24 Kasım 1437'de İstanbul'dan ayrılmıştır. 9 Nisan 1438'de görüşmeler başlamış ve 6 Temmuz 1439'da bir anlaşmaya varılmıştır. Buna göre İstanbul Patriği Papa'nın üstünlüğünü (Kiliseler Birliği / Union) kabul etmiştir. Rusya Floransa Konsülü'nün aldığı kararları kabul etmemiştir. Görüşmelerde Rusya'yı İstanbul Patriği tarafından Moskova Metropolitliğine atanan Rum Isidor temsil etmiştir. Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK. Yay., Ankara: 1999, s. 517-519. Isidor, Floransa'dan dönünce hapsedilmiş ve yerine bir Rus olan İon atanmıştır. Rus Kilisesi Papa'nın üstünlüğünü kabul eden İstanbul Patrikliğinden ayrıldığını ilan etmiştir. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 102.

içerisinde Padişaha bağlanmıştı²⁹¹. Üçüncü Roma Nazariyesi Prenses Sofya ile birlikte Moskova'ya giden Rum din adamları tarafından ortaya atılmış olmasına rağmen nazariye, Osmanlı tebaasından Rumlar arasında ilgi görmemiştir. Bu ilgisizliğin nedenleri arasında Ortodoks Patrikliğine tanınan geniş imtiyazlar önemli rol oynamış olmalıdır.

Ancak yüzyıllar sonra Çar Petro'nun Poltova zaferi Balkan Ortodoksları arasında heyecana neden olmuş ve hatta Ortodoks Sırp ve Karadağlılar, Petro'nun çağrısına uyarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmişlerdir. Eflak ve Boğdan yöneticileri Petro ile birer antlaşma imzalamışlardır. Hatta Boğdan halkından bazıları Prut'ta Petro'nun yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır. Tam tersine Rumlar ise Petro'nun çağrısına cevap vermemişlerdir. Muhtemelen Kudüs Patriği Dositheus gibi bazı din adamları ve Rumlar da Petro için çalışmıştır. Ancak bunların da ikiyüzlü davrandıkları söylenebilir. Nitekim Tolstoy Prut Savaşı sonrası Yedikule'ye hapsedildiğinde Rumlar için şöyle demektedir;²⁹² *“Aslında küçüğünden büyüğüne hepsi yalan söylüyor ve onlara itimat etmek kesinlikle mümkün değil.”* Şafirov'un sarf ettiği kelimeler ise daha ilginçtir; *“Para için Tanrılarını, imanlarını, ruhlarını ve hükümdarlarını satmaya hazırdırlar.”*, *“İçlerinde ne bir dost ne de iyi bir insan bulmak mümkündür değildir.”*

Osmanlı tebaası Rumlar arasında Rusya taraftarı olanlar da mevcuttu. Nitekim Rusya'ya bir vesile ile giden Rumlardan Osmanlı Devleti hakkında bilgi verenlere Rus otoriteleri hediye takdim ederlerdi. Ancak her Rum'un sözüne de itimat edilmezdi. Bunlardan bazılarına Osmanlı casusu gözüyle bakılırdı. Mesela 1712'de iki Rum tüccarı Osmanlı adına Petro'yu öldürmekle suçlanmıştı²⁹³.

Bunun yanında Ortodoks ruhaniler de Rusya'nın haber kaynakları arasında sayılmalıdır. Bu konuda en ünlü Ortodoks din adamı Kudüs Patriği Dositheus'dur. Patrik Dositheus, Osmanlı Devleti'nin bu tarihlerdeki durumu hakkında Moskova'ya önemli bilgiler ulaştırmıştır. Diğer haber kaynağını da tüccarlar oluşturmaktadır. Bazı tüccarlar da Rusya'ya bu anlamda hizmet etmeyi bir vazife addetmişlerdir. Sırp

²⁹¹ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul: 1996, s. 32, 58.

²⁹² Sumner, **a.g.e.**, s. 74.

²⁹³ Sumner, **a.g.e.**, s. 33 dn. 42.

Raguzinski bunlardan en önemlidir. Bu kişiler Tolstoy'un Osmanlı devletinde kurduğu istihbarat örgütünün de önde gelenleri arasında yer almışlardır.

Kudüs Patriği Dositheus ve yeğeni Spilrot Tolstoy İstanbul'a gelmeden çok önceleri Rusya'nın hizmetine girmişlerdir²⁹⁴. Prut savaşına kadar Osmanlı Devleti'nde saygın bir yere sahip olan bu kişiler²⁹⁵ Petro'nun Osmanlı Devleti'ndeki en büyük hizmetkârlarıydılar. Tolstoy, 14 Haziran 1703 tarihli raporunda onun için "*Gerçekten ölümü hakir görerek her fırsatta hükümdar hazretleri için çalışıyor.*" demektedir. Dositheus, Tolstoy'un da belirttiği gibi Rusya için her türlü yardımda bulunmaktan çekinmemiştir. Bilhassa Osmanlı Devleti ile ilgili verdiği bilgiler dikkate değer niteliktedir. Mesela İstanbul'un 1705 yılındaki durumunu şu cümlelerle anlatmaktadır: "*Bugün bu imparatorlukta üç şeyin eksikliği var: zekâ, samimiyet ve para.*"²⁹⁶. Dositheus'un verdiği bu bilgiler Osmanlı Devleti'nin o tarihlerde içinde bulunduğu durumu ortaya koymasından dolayı ilginçtir.

Tolstoy sadece Rumlarla değil aynı zamanda Adriyatik kıyısında yaşayan Slavlar ve İtalyanlarla da ilgilenmiştir. Tolstoy'un İstanbul'dan bu kadar uzak bir coğrafya ile ilgilenmesinin iki sebebi vardı: Rus donanması için tecrübeli denizciler bulmak ve haber alma teşkilatına hizmet edebilecek kişileri kazanmak. Tolstoy bu konuda gerçekten de bazı başarılar elde etmiştir. Dalmaçyalı Rum Botsis ile Cattaro'lu Zmaeviç, Tolstoy'un Rusya'ya kazandırmış olduğu isimlerdir. Petro'nun Baltık filosunun kurucularından olan Botsis Tuğamiralliğe, Zmaeviç ise Oramiralliğe kadar yükseltilmiştir²⁹⁷.

Adriyatik kıyısından Rus hizmetine giren bir diğer isim ise Sava Vladislaviç'tir. Vladislaviç, Raguzinski adıyla tanınmıştır. Raguzinski, Osmanlı-Rus görüşmelerinde Ukraintsev'e önemli bilgiler vermiştir. Onu, Rusya'ya kazandıran Tolstoy değildir. Ancak Tolstoy göreve başlayınca Raguzinski onun hizmetine girmiş ve Rusya için büyük işler başarmıştır. Raguzinski, Petro'yu Balkan Hristiyanlığının kurtarıcısı olarak

²⁹⁴ Jorga, **a.g.e.**, s. 240; Kurat, **Prut Seferi...**, s. 83.

²⁹⁵ Sumner, **a.g.e.**, s. 74.

²⁹⁶ Sumner, **a.g.e.**, s. 3, 72.

²⁹⁷ Sumner, **a.g.e.**, s. 23 dn. 21.

tanıtın 1711 tarihli bildirisinin hazırlanmasında ve dağıtılmasında başrol oynamıştır. Tolstoy'un Fransız elçisi ile tanışması da Raguzinski sayesinde olmuştur²⁹⁸.

Tolstoy'un Rusya'nın hizmetine kazandırdığı Gallani ve Zmaevski²⁹⁹ de önemli kişiler arasında yer almaktadır. Gallani ve Zmaevski Katolik din adamlarıdır. Her ikisi de Balkan Hristiyanlarını ayaklandırma işinde rol oynamışlardır. Gallani işini para karşılığında yapmıştır. Bu yüzden Tolstoy'dan yeterli miktarda para alamayınca önce Fransızların daha sonra Avusturya'nın hizmetine girmiştir³⁰⁰.

Burada üzerinde durulması gereken nokta Zmaevski'nin durumudur. Zmaevski Katolik olmasına rağmen neden Ortodoks bir ülke için hem de hiçbir menfaat beklemeden çalışmıştır? O, Rusya'yı gerçekten Hristiyanlığın kurtuluşu olarak mı görmüştür? Yoksa O, Slav asıllı olduğu için mi Rusya'ya hizmet etmiştir? Birinci soruya evet cevabı verilirse Rusya'nın Balkan Hristiyanları üzerinde nüfuz kazandığı sonucuna varılabilir. Zmaevski Slav asıllı olduğu için hizmet etmişse Balkanlarda milliyetçilik duygusunun -en azından okuryazarlar arasında- XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş gelişmeye başladığı düşünülebilir. Zmaevski büyük bir ihtimal bu iki sebepten dolayı Tolstoy'la birlikte çalışmıştır. Yani o hem Rusya'yı Hristiyanlığın kurtuluşu olarak görmüş, hem de Slav asıllı olduğu için Rusya'yı kendine yakın hissetmiş olmalıdır.

Tolstoy'un Zmaevski dışında başka Katolik dostları da vardı. Hollanda elçisi Jacobus Coljer ve tercümanı William Theyls bu kişiler arasında sayılabilir³⁰¹. Tolstoy ile Coljer arasındaki yakınlık Hollanda'nın Doğu siyasetinin bir ürünüdür. Çünkü Hollanda'nın Akdeniz'de hatırı sayılır bir ticari etkinliği vardır ve Osmanlı Devleti herhangi bir ülke ile savaşa girdiğinde Hollanda'nın ticari faaliyetlerinin zarar uğrama ihtimali ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden Hollanda Osmanlı Devleti'ni savaştan mümkün olduğu kadar uzak tutmaya çalışmıştır. Bu anlayış içerisinde hareket eden Coljer, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesinde önemli rol

²⁹⁸ Sumner, **a.g.e.**, s. 51, 52, 72.

²⁹⁹ Rus donanmasında hizmet veren Zmaevski'nin kardeşidir. Sumner, **a.g.e.**, s. 72.

³⁰⁰ Sumner, **a.g.e.**, s. 72.

³⁰¹ Sumner, **a.g.e.**, s. 73.

oynamıştır³⁰². Kampman, Rusya'nın yükselmesinde Coljer'in de payı olduğunu yazmaktadır³⁰³. Ne var ki Hollanda 1719'dan itibaren Rusya'yı desteklemeyi bırakmıştır³⁰⁴. Çünkü Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti'nden daha fazla ticari imtiyaz koparamayacağını anlamış ve doğu siyasetini değiştirmiştir³⁰⁵.

Tolstoy, bu belli başlı isimlerin dışında İstanbul'da yaşayan Rumlarla da irtibat halindedir. Ancak zaman zaman Rumlarla ilişkisi sekteye uğramıştır. Çünkü Rusya hakkında gelen bazı olumsuz raporlar onun ev hapsine alınmasına neden olmuştur. Tolstoy, 1702'de bir mektubunda şunları yazmaktadır; “...Yunanlıların benimle görüşmesi yasaklandı. Onlardan hiçbiri evime yaşamaya cesaret edemiyor...”³⁰⁶. Aslında göz hapsine alınan sadece Rus elçisi değildir. Osmanlı Devleti'nde elçilerin büyük bir kısmı özellikle Orta Avrupa Devletlerinin elçileri denetim altındadır. Mesela Avusturya elçileri kendilerine tahsis edilen binada otururlar ki, bazı elçiler bu binanın hapisaneden faksız olduğunu belirtmekte idiler³⁰⁷.

³⁰² Kadızade Abdullah, “18. Yüzyılda Osmanlı-Hollanda Siyasi Münasebetleri”, <http://www.akademi.nl/sayi10/Tarih.html>.

³⁰³ A. A. Kampman, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Hollandalılar”, **Belleten**, XXIII/89-92 (1959), s. 518, 519.

³⁰⁴ Sumner, **a.g.e.**, s. 73.

³⁰⁵ Kampman, **a.g.m.**, s. 519.

³⁰⁶ Massie, **a.g.e.**, London 1990, s. 541, 542.

³⁰⁷ Semavi Eyice, “Elçi Hanı”, **İ.Ü.E.F.T.D.**, S. 24 (1970), s. 102 v.d.

III. BÖLÜM

TOLSTOY'UN ELÇİĞİ SIRASINDA OSMANLI-RUS TİCARETİ

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında resmi ilişkileri başlatan ilk mektup Azak ve Kefe'de Rus tüccarların karşılaştığı problemlere değinmektedir. O tarihten itibaren Osmanlı-Rus ticaretinde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Ancak II. Bayezid ve I. Selim dönemlerindeki olumlu gelişmeler devam etmemiştir. Osmanlı Devleti ile Moskova'nın çıkarlarının çatışmaya başladığı andan itibaren ticari konular arka plana itilmiştir. Bu nedenle XVIII. yüzyılın ortalarına kadar ticaret gelişme gösterememiştir. Bu döneme kadar iki ülke arasındaki ticaret maddi açıdan değerli ürünlerin kısıtlı satışını içermiş ve Osmanlı Devleti'nde Rusya'nın kürkü, Rusya'da Osmanlı'nın kumaşları alıcı bulmuştur³⁰⁸.

Rusların tarih sahnesinde etkin olmaya başladıkları andan itibaren ticaretle meşgul olan bir tüccar zümresi bulunuyordu. Tüccarlar mallarını Don, Volga, Dvina gibi ırmaklar sayesinde Karadeniz, Hazar ve Artık Denizi'ne kolaylıkla taşıyabiliyordu³⁰⁹. Bizans döneminde Ruslar gemileri ile İstanbul'a kadar gelip burada mal mübadelesinde bulunabiliyordu³¹⁰. Ancak Rusların İstanbul'da varlığı hoş karşılanmıyordu. Bu yüzden V. yüzyılda Ruslar için kentin dışında -bugünkü Beşiktaş civarında- bir iskele tahsis edildi. XIII. yüzyıla gelindiğinde Rusların kendilerine ait bir çarşıları bile olmuştu³¹¹. Elbette Rus tüccarlarının güneyde vardıkları son nokta İstanbul

³⁰⁸ I. İbrahim'in (1640-1648)1647'de başlayan kürk merakı en çok Rusların işine yaramıştır. Bu dönemde kürk fiyatları neredeyse on misline çıkmıştı. Hatta bir ara kürk için vergi bile konulmuştu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. III, I. Kısım, s. 232; Hammer, **a.g.e.**, C. V, s. 360, 418. Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak üyeleri ile savaştığı dönemde kürk fiyatları yükselmiştir. Nitekim 1702 tarihli bir hükümde fiyatların belirlenmesi için İstanbul kaimmakamı ve kadısına emir gönderilmiştir. BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 114, h. 691, s. 161, İstanbul kaimmakamına ve kadısına hüküm, Evasit Muharrem 115, (Mayıs-Haziran 1703).

³⁰⁹ Shaw, **a.g.m.**, s. 412; W. Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Çev. Enver Ziya Karal, T.T.K. Yay., Ankara: 2000, s. 65-70.

³¹⁰ Heyd, IX. ve X. Yüzyıllarda Rus gemilerinin Suriye'ye kadar gittiklerini belirtmektedir. Heyd, **a.g.e.**, s. 787.

³¹¹ Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul Limanı**, Çev. Erol Özbek, İstanbul: 2003, s. 12,18. Ruslar İstanbul'da yağmacı bir kavim olarak tanınmıştır. Bu yüzden Rusların hareketleri kısıtlanmaya çalışılmıştır. İstanbul'da serbestçe dolaşabilmek için belge almalarına şart koşulmuş, kendilerine şehrin dışında bir yer tahsis edilmiş ve şehre sadece bir kapıdan girmelerine izin verilmiştir. Buna karşılık Ruslara yiyecek yardımı yapılmıştır. Heyd, **a.g.e.**, s. 77-78.

değildi. Bazı Arap kaynakları deve sırtında Bağdat'a kadar giden Rus tüccarlarından bahsetmektedirler³¹². Karadeniz'in bir Türk gölü olmasının ardından Rus tüccarlarının Karadeniz'de serbestçe dolaşması da sona erdi. Ruslar Karadeniz'de serbest ticaret yapabilmek için uzun süre uğraştılar. Tolstoy, elçiliği sırasında bu konuyu sürekli dile getirdi. Serbest ticaret hakkı ancak Küçük Kaynarca Anlaşması ile sağlanabildi³¹³.

Moskova, XVIII. yüzyılın hemen öncesinde önemli bir ticaret şehri idi. Burada Uzak Doğu'nun türlü baharatlarından Avrupa'nın tekstil ve sanayi ürünlerine kadar her çeşit eşya ve emtiayı bulmak mümkündü. Bu yönüyle Moskova, Doğu ve Batı'nın pek çok ticaret kentiyle kıyaslanabilir. Ancak şehrin fiziki görüntüsü ve asayişi kıyaslanmanın dışında tutulmalıdır. Çünkü şehir baştan aşağı ahşap binalardan oluşmaktadır. Esnaf ve zanaatçılar mesleklerini Moskova'nın çamurlu sokaklarında icra etmek zorundadırlar. Şehrin çamurlu sokakları gece olunca dilenci ve hırsızlarla dolar. Moskova'da her sabah birkaç kişinin cesedini bulmak oldukça doğal bir şeydir³¹⁴.

Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik bulma amacıyla Mart 1697'de Avrupa seyahatine çıkan Petro Rusya'ya döndüğünde seyahati boyunca öğrendiklerini uygulamaya başlamıştır. O, ilk önce kendisine Batı tarzında bir şehir kurmayı amaçlamıştır. Bu şehir Baltık kıyısında bataklık bir arazi üzerine inşa edilmiştir (16 Mayıs 1703) ve Petro'nun Şehri (Petersburg) adıyla başkent yapılmıştır. Petersburg Batılılaşmanın sembolü olmuştur. Petersburg'un inşa edilmesi ticari anlayışı da değiştirmiştir. Nehirler aracılığı ile yapılan ticaretin merkezi olan Moskova terk edilmiştir. Baltık kıyısında inşa edilen Petersburg şehri önem kazanmıştır³¹⁵.

Petro'nun zihninde yer eden açık denizlere yelken açma fikrinin ticari gemilerin gelişimine katkı sağladığı bir gerçektir. Baltık Denizi'nde açılan pencere Batılı ülkelerle teması da kolaylaştırmıştır. Petro'nun Batı'ya açılma isteği ve Batı'dan gelen olumlu cevap iki dünya arasında ilişkilerin hızla gelişmesini sağlamıştır³¹⁶. Ancak 18. yüzyılın başında Osmanlı-Rus ilişkilerinde böyle bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir. Rusya, Karadeniz'de gemilerini serbestçe dolaştırmak istemektedir. Osmanlı Devleti ise

³¹² Acar, **a.g.e.**, s. 15.

³¹³ Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması**, TTK. Yay., Ankara: 2006, s. 186.

³¹⁴ Massie, **a.g.e.**, London 1990, s. 4.

³¹⁵ Mitchell F. R. G. S., **a.g.e.**, s. 38.

³¹⁶ Lee, **a.g.e.**, s. 213.

Karadeniz’i yabancı gemilere, özellikle Rus gemilerine kapatmıştır³¹⁷. Çünkü Osmanlı Devleti Rusların Karadeniz’deki emellerini bilmektedir. Tabiidir ki, Osmanlı Devleti’nin Ruslara bakışı ve Kırım Hanları’nın tutumlarının da ikili ilişkilerde etkili olmuştur. Sonunda Osmanlı Devleti Rusya karşısında toprak kaybetmeye başlamış ve Karadeniz’in kuzeyindeki en önemli kalelerinden biri olan Azak’ı terk etmek zorunda kalmıştır. Azak Kalesi’nin kaybı Osmanlı Devleti’nin Ruslara bakışını da olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât’da Karlofça görüşmelerinde Rusya’yı temsil eden Kont Voznitsin’i *mel’ûn ve bir haşîn kâfir* kelimeleri ile tanımlamaktadır³¹⁸. Kırım Hanlarının gelirleri arasında Rusların ödedikleri yıllık vergi ve Rusya içlerine yapılan akınlar sonucu elde edilmiş ganimetler önemli bir yere sahiptir. İstanbul Antlaşması ile Kırım Hanlığı bu iki gelirden mahrum edilmiştir.

Osmanlı-Rus ticari ilişkilerinin seyrini etkileyen olaylardan birisi de Kuzey Savaşı’dır. İsveç, savaşın ilk yıllarında elde ettiği başarılarla sınırlarını doğuda Rusya içlerine kadar genişletebilmiştir. Petro, İsveç ile uğraşırken 1705 yılında Astrahan’da bir isyan başlamıştır³¹⁹. Dolayısıyla Rusya’nın doğusunda ve batısında ticaret için güvenli bir ortamdan söz etmek pek doğru olmayabilir. Bilhassa İsveç Kralı XIII. Karl’ın Poltova’da yenilgiye uğramasından sonra Osmanlı Devleti’ne sığınması, Rus tüccarları için sakıncalar doğurmuştur. Çünkü Karl’ın Osmanlı Devleti’ndeki geçici ikametgâhı Bender’dir. Bender, karayolunu tercih eden Rus tüccarlarının sık sık uğradığı bir şehirdir. İsveç askerleri ile Rus tüccarlarının bu noktada birbirleriyle karşılaşması tüccarlar için hoş olmayan sonuçlar doğurabilir. Nitekim İvan, Vasil, Andriye, Todori ve İlya isimli beş tüccar 1712’de ticaret amacıyla İstanbul’a gelirken yolda İsveç

³¹⁷ Kefe’nin (1475) Kırım Hanlığı Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. II. Bayezid döneminde Boğdan seferi sonucunda Kili ve Akkirman’ın (1484) ele geçirilmesiyle Karadeniz’deki Osmanlı hakimiyetini tamamlamıştır Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. II, s. 127-128, 182. Bu tarihten itibaren Karadeniz’deki yabancı gemilerin ticari etkinlikleri sona ermiştir. Çünkü İstanbul’un ihtiyaç duyduğu tahıl, et, peynir v.b. ürünler Karadeniz hinterlandından sağlanmaktaydı. Şehrin nüfusunun artışına paralel olarak XV. yüzyılın sonlarında yabancı gemilerin Karadeniz’deki ticari etkinliği de yasaklanmıştır. Halil İnalçık, “The Question of The Closing of The Black Sea Under The Ottomans”, **Symposium on The Black Sea, Birmingham, March 13–20 1978**, Arkheion Pontu, 35 Athens: 1979, s. 76; Carl M. Kortepeter, “Ottoman Imperial Policy and The Economy of The Black Sea Region in The Sixteenth Century”, **Journal of The American Oriental Society**, Vol. 86, No. 2, (Apr.-Jun., 1966), s. 86. Ancak XVI yüzyılda İngiltere ve Hollanda gibi deniz devletleri Karadeniz’de ticaret amacıyla gemilerini dolaştırma iznini elde etmiştir. Tukin, **a.g.e.**, s. 28.

³¹⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s. 653.

³¹⁹ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 256–248.

askerlerinin saldırısına uğramış, askerler tüccarların mallarına el koymuş ve Todori ile İlya'yı öldürmüşlerdir³²⁰.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ticari alış-veriş üç farklı yollardan yapılmaktadır. Birinci yol İstanbul-Kefe-Azak-Don-Moskova hattıdır. Bu yol Rus tüccarlarının ve diplomatik kervanların başlıca güzergâhıdır. İkinci yol Kırım topraklarından Moskova'ya uzanmaktadır. Bu yol kısa olmasına rağmen tehlikelerle dolu olduğu için tüccarlar tarafından pek tercih edilmemiştir. Üçüncü yol ise Lehistan-Litvanya güzergâhıdır: Ukrayna ve Lehistan'dan geçip Simolensk veya Vjazma'dan Moskova'ya ulaşıldı. Bu yol genelde Osmanlı tüccarları tarafından tercih edilirdi³²¹. Tüccarların yol güzergâhını belirlemede mevcut siyasal durum etkili olmuştur. Rusya-Kırım çatışması, Kırım'dan geçen yolların, Rusya-Lehistan mücadelesi de batı yollarının güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Zaparog Kazaklarının siyasal faaliyetleri sonucu Dinyeper'den geçen ticaret yolu işlevselliğini yitirmiştir³²².

Tolstoy'un elçiliği sırasında Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunan Rus tüccarların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bunda yukarıda izah edilen etkenler önemli rol oynamış olmalıdır. Ancak ticaretin bu denli az olmasını sadece savaflara veya çıkar çatışmalarına bağlamak doğru değildir. Meseleye açıklık kazandırmak için iki ülkenin birbirinden aldıkları malların mahiyetine de bakmak gerekir. Osmanlı Devleti, Rusya'dan başta kürk³²³ (samur, kakım, boz tilki kürkü v.b.) olmak üzere av kuşları (kartal, doğan, sungur), mors kemiği, balmumu ve maden ürünleri (cıva, demir v.b.) almaktadır. Osmanlı Devleti bu ticaret mallarından olan kürke özel bir önem vermekte ve kürk satın alması için Hassa tüccarı adı verilen tüccarları görevlendirmektedir. Hassa tüccarları Rusya'ya giderek kürkleri doğrudan saray adına satın alabilmektedirler. Osmanlı Devleti'nde talep gören diğer Rus ticaret metalleri

³²⁰ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 98, s. 27, Özi valisi olub Bender tarafında olan asakire başbuğ olan Vezir İsmail Paşa'ya ve Bender kadısına hüküm, 21 Şaban 1124 (23 Eylül 1712).

³²¹ Tekin, **a.g.m.**, s. 756-757.

³²² Nekrasov, **a.g.m.**, s. 93-94.

³²³ Kürk Osmanlı Devlet geleneğinde ayrı bir yere sahiptir. Padişah'ın karşısına çıkanları onurlandırmak için rütbesine göre kürk giydirilirdi. Mehmed Zeki Pakalın, devlet memurlarının da makamlarına göre kürk giydiklerini yazmaktadır. Pakalın, **a.g.e.**, C. II, s. 343. Kürkler içerisinde en değerlisi kakımdur. Daha sonra samur gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde kürk başta İstanbul olmak üzere taşra şehirlerinde tüketilmekteydi. Tekin, **a.g.m.**, s. 755-759.

Moldovyalı tüccarlar aracılığı ile de temin edebiliyordu³²⁴. Rus tüccarları, kürk ticaretinde Hassa tüccarları³²⁵ ve Moldovyalı tüccarlardan sonra gelmektedir³²⁶. Osmanlı Devleti kürk gibi lüks tüketim maddelerini, Rus tüccarlara çok fazla ihtiyaç duymadan, ithal edebilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği mallar sıradan insanların kullanabileceği türden değildir. Tabiidir ki, kürk gibi lüks tüketim maddeleri daha çok yüksek tabakaya hitap etmektedir.

Benzer bir durum Rusya için de söz konusudur. Rusya, Osmanlı Devleti'nden başta kaliteli kumaşlar olmak üzere halı, deri, baharat ve değerli madenler satın almaktadır. Rusya'da rağbet gören malların başında kaliteli kumaşlar yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nden ithal edilen kumaşlar geldikleri yerin adı ile tanınmaktadır: Burskaya-Bursa'dan, Kostomanka-Kastamonu, Tataskayal-Tokat'tan, Tsaregorodskaya-İstanbul'dan, Amasskaya-Amasya'dan v.b.³²⁷ Baharat ve deri dışındaki ürünleri talep edenler Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Rusya'da da varlıklı kişiler arasında yer almaktadır. Dış ticaret konusunda Rusya'nın çeşitli alternatifleri de bulunmaktadır. Archangel Limanı sayesinde madenler, sanayi ürünleri, kumaşlar hatta baharatlar Batıdan ihraç edilebilmektedir.³²⁸ Ancak bu liman yılın altı ayı buzla kaplı olduğu için işlevi kısıtlıdır. Petro'nun 1703 yılında St. Petersburg şehrinin kurmasıyla ticaret gemileri yılın her döneminde Rusya'ya girebilme şansını elde etmiştir. Bu şehir Rusya ile Batı arasındaki ticari etkinlikleri canlandırmıştır. Sonuç olarak iki ülke arasında ticareti yapılan malların lüks tüketime dayandığını ve bunların temininde farklı alternatifler bulunduğunu söyleyebiliriz.

Tolstoy'un elçiliği sırasında Osmanlı Devleti'nde bulunan Rus tüccarlarının keyfiyetine gelince: Az önce değinildiği gibi Osmanlı'da faaliyet gösteren tüccar sayısı oldukça azdır. Bunlar *müstemin*³²⁹ statüsünde Osmanlı Devleti'nin himayesinde

³²⁴ M. Nekrasov, **a.g.m.**, s. 93.

³²⁵ Zeki Tekin *Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti* adlı çalışmasında hassa tüccarlarının birer büyük elçiye benzediklerini yazmaktadır. Hassa tüccarları yanlarında yüklü miktarda para veya değerli kürk taşırlardı. Bu yüzden Osmanlı Devleti bu tüccarların güvenliğine ayrı bir önem vermiştir. Tekin, **a.g.m.**, s. 757.

³²⁶ Rusya'da kürk ticareti devletin elindedir. Yabancılar kürkleri Sobolin Hazinesi ve Hazine Sarayı'ndan almak zorundadırlar. Tüccarlar kürkleri hükümet tarafından verilen özel izinle satın alabilirdi. Nekrasov, **a.g.m.**, s. 95.

³²⁷ Nekrasov, **a.g.m.**, s. 93.

³²⁸ Massie, **a.g.e.**, s. 125.

³²⁹ Osmanlı Devleti'nde yaşayan yabancı devletlerin vatandaşları için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, **a.g.e.**, C. II, s. 683.

idiler³³⁰. Ancak zaman zaman karşılaştıkları problemler karşısında bazen haksızlığa uğradıkları oluyordu. Mesela Tolstoy göreve başlamadan önce birkaç Rus tüccarı İstanbul'a gelirken yolda mallarına el konulmuştu³³¹. Tolstoy, elçiliği sırasında buna benzer bir olay ile karşılaşmıştır. Çolak Yorgi adındaki Rus tüccarı ticaret maksadıyla gittiği Mısır'da ölünce mallarına misafiri olduğu ev sahibi ve bulunduğu yerdeki gümrükçü tarafından el konulmuştur. Meseleye dair bir hükümde Yorgi'nin oğlunun Tolstoy'un yanında bulunduğunu öğreniyoruz³³². Bu konuyla alakalı en son tarihi taşıyan hüküm Mart 1704'tür. Bu hüküm Mısır kadısına ve valisine hitaben yazılmıştır. İlk hüküm ile son hüküm arasındaki uzun zaman (yaklaşık dört ay) muhtemelen meselenin çözümlenmesinde gereken özenin gösterilmediğine ve son hükmün kadının yanında valiye de hitap etmesi³³³ konunun bir an önce açıklığa kavuşturulması gerektiğine işaret etmektedir. Bir diğer hüküm Yorgi'nin Murad, Seyyid Abdullah ve Ali Efendi adındaki kişilerle alış-verişte bulunduğunu ortaya koymaktadır³³⁴.

Tolstoy'un ilgilenmek zorunda kaldığı bir diğer mesele ise 1704 tarihinde meydana gelmiştir. Kozmo adındaki bir Rus tüccarı İzmir'de İstanbullu İskemlecioğlu Kürkçü Yani'yle alış-veriş yapmıştır. Üç tane gayrimüslim bu alışverişte Yani'ye kefil olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Yani ortadan kaybolmuş ve kefiller dolandırıldıklarını iddia etmiştir³³⁵. Bu hadise, Rus tüccarları ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin mahiyetini ve Tolstoy'un bu ilişkilerdeki rolünü göstermesi açısından önemlidir.

Bir başka hükümde ise Tolstoy'un Rumlardan doğan ticari bir meselenin halli için Moskova'ya adam gönderdiği yazmaktadır. Meselenin ne olduğu hakkında bir

³³⁰ Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 19.

³³¹ BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 111, h. 2385, Sabıka Kırım Hanı olan Devlet Giray Han dâmet ma'âlihîye nâme-i hümayûn, Evail Zilhicce 1113 (Mayıs 1702); BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 111, h. 2386, Kili kadılarına hüküm, Evail Zilhicce 1113 (Mayıs 1702). Benzer sorunları Rusya'ya giden Osmanlı tüccarları da yaşamaktaydı. Mesela 1706 tarihinde Osmanlı Devleti tebaasından bazı tüccarlar Zaparog Kazaklarının saldırısına uğramış ve malları yağma edilmişti. Kurat, **Prut Seferi...**, s. 91.

³³² BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 21, s. 15, Mısır Mollasına hüküm, Evahir Zilkade 1115 (Mart-Nisan 1704).

³³³ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 24, s. 15, Mısır valisine ve kadısına hüküm, Evahir Zilhicce 1115 (Nisan-Mayıs 1704).

³³⁴ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 22, s. 15, Mısır valisine hüküm, Evahir Zilhicce 1115 (Nisan-Mayıs 1704).

³³⁵ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 23, s. 15, İzmir Mollasına hüküm, **Evahir Zilhicce** 1115 (Nisan-Mayıs 1704); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 36, s. 17, İzmir kadısına hüküm, Evahir Zilhicce 1116 (Nisan 1705).

bilgiye sahip değiliz. Ancak bu konu da tıpkı Yani meselesinde olduğu gibi Tolstoy'un gayrimüslimlerle münasebetine dair fikirler vermektedir³³⁶.

Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'e açılmaları yasaktı. Fakat Rus tüccarları Osmanlı bandıralı bir gemide mallarını taşıyabilirlerdi. Mesela İvan ve Estefan isimli tüccarlar (Şubat-Mart) 1703'de mallarını bir Osmanlı gemisi ile Karadeniz'den göndermişlerdir³³⁷. Benzer bir girişim 1704 yılında Tolstoy tarafından yapılmıştır. Tolstoy 1704 yılında bir miktar ağaç fidanı, kuru yemiş, sirke, şarap, çadır, at, Diyarbekir bezi, pamuk ve pamuk ipliği'ni Moskova'ya göndermek istemiştir. Savve adında bir Galatalı tüccar, Tolstoy'un eşyalarını Abdullah isminde bir Müslüman'dan kiraladığı gemi ile Karadeniz üzerinden götürmüştür³³⁸. İdris Bostan, Tolstoy'un bu hareketini, kendi nüfuzunu kullanarak deniz ticaretini başlatmak istemesine bağlamaktadır³³⁹. Tolstoy'un her fırsatta Karadeniz'de Rus gemileri için seyr-ü sefer hakkı talep etmesi bu ihtimali güçlendirmektedir³⁴⁰. Ancak gemide ticareti yasak olan malların³⁴¹ bulunduğunu ve Rusların Osmanlı gemilerini kiralayarak mallarını taşıyabildiklerini unutmamak gerekir. Dolayısıyla bu geminin hiçbir amaç gütmeyen sıradan bir nakliye işini gerçekleştirdiği düşünülebilir.

Tolstoy, Osmanlı-Rus ticari ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi için 1704 yılında bir girişimde bulunmuştur. Tolstoy'un uzlaşma teklifi Osmanlı Devleti tarafından da hoş karşılanmıştır. Ancak Tolstoy'un, müzakere esnasında Karadeniz'in Rus gemilerine açılmasını gündeme getirmesi anlaşmazlığa neden olmuştur. Çünkü Tolstoy'un teklifi

³³⁶ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 72, s. 24, Özi valisi Vezir Yusuf Paşa'ya ve Âsîâne-i Sa'âdetden Moskov hududuna varınca yol üzerinde olan kadılara ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârları ve a'yân ve iş erlerine hüküm, Evası Zilkade 1120 (Ocak 1709).

³³⁷ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h.17, s. 14, İstanbul kaimakamı ve kadısına hüküm, Evası Şevval 1114 (Şubat-Mart 1703).

³³⁸ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 25, s. 16, Belgrad kapudânı olan vezir Osman Paşa'ya ve Kerş ve Taman kaleleri dizdârlarına hüküm, Evahir Zilkade 1115 (Mart-Nisan 1704); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 29, s. 16, Belgrad kapudânı olan vezir Osman Paşa'ya ve Kerş ve Taman kaleleri dizdârlarına hüküm, Evahir Rebiülâhir 1116 (Ağustos 1704); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 33, s. 17, Âsîâne-i Saadetden Moskov hududuna varub gelince yol üzerinde olan kadılara ve zikr olunan kazalar ki kethüdâyerleri ve yeniçeri serdârları ve sâir a'yân ve iş erlerine hüküm, Evahir Şaban 1116 (Aralık 1704).

³³⁹ İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu 1700-1787", **Bellefen**, LIX/225, Ankara: 1995, s. 361.

³⁴⁰ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 90, 91.

³⁴¹ Osmanlı Devleti'nde yabancı tüccarlar bazı tarım ürünlerinin ve madenlerinin satışı yasaktı. Bunlar arasında hububat, pamuk, barut, silah, at ve deri sayılabilir. Savaş döneminde ticareti yasaklanan malların sayısı artardı. Ancak bazı durumlarda satışı yasak olan malların ticaretine izin verilebilirdi. Bk. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", **Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul: 1991, s. 279-302.

ticari olmaktan ziyade siyasiydir. Hâlbuki Tolstoy'un siyasi bir anlaşma yapmaya yetkisi yoktur. Karadeniz'in Rus gemilerine açılması ise Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki hâkimiyetinin sarsılması anlamına gelmektedir. Rusya, Karadeniz'de serbest ticaret hakkına karşılık olarak Osmanlı Devleti'nden bakır, kurşun, Osmanlı parası (altın ve gümüş) almayı ve Osmanlı tüccarlarına Rusya'da -esir ticareti hariç- serbest ticaret hakkını vaat etmiştir³⁴².

Rusya'nın esir ticareti konusunda takındığı tavır oldukça dikkat çekicidir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki fütuhâtı gerilemeye başlayınca devletin ihtiyaç duyduğu kölelerin önemli bir kısmı Kırım Hanlığı vasıtasıyla Rusya'dan temin ediliyordu³⁴³. Bu durum hem Kırım Hanlığı hem de Osmanlı Devleti için karlı bir işti³⁴⁴. Bu işten zararlı çıkan ise her zaman Rusya olmuştur. Dolayısıyla İstanbul'a gelen Rus elçilerinin büyük bir çoğunluğu Hanların yaptıkları akınlardan duyulan rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Nihayet bu mesele İstanbul Anlaşması ile çözümlenebilmiştir. Antlaşmanın sekizinci maddesine göre Kırım Hanları'nın akınları yasaklanmıştır³⁴⁵. Rusya'nın Osmanlı tüccarlarına serbestlik vaadinde bulunurken esir ticareti yapanların bu maddenin dışında tutulması belki de yüzyıllardır yapılan akınlardan bir karşılığıdır. Öte yandan Rusya'nın ticaret konusunda vermiş olduğu vaat, Osmanlı tüccarlarının Rusya'da tam bir serbestlik içerisinde olmadığını göstermektedir.

Tüccarların dışında sıradan Rus vatandaşları da Osmanlı Devleti'nde alışveriş yapmıştır.³⁴⁶ Bunlar büyük bir olasılıkla ihtiyaç duydukları veya tanıdıklarının istedikleri malları satın almışlardır. Zira insanlar, yeniçağ boyunca ve daha sonrasında yabancı bir ülkeye giden tanıdıklarından birçok şey isteyebiliyorlardı. Bunu insanların

³⁴² Kurat, **Prut Seferi...**, s. 90-91.

³⁴³ Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 8, Çorum: 2006, s. 19.

³⁴⁴ Köle ticaretini yapıldığı en önemli şehir Kefe'dir. Osmanlı Devleti 1529 yılında Kefe'de köle satışından 650, 000 akçe gelir elde etmiştir. Bu sayı Kefe'deki gelirlerin içinde en yüksek olanıdır. Alan Fisher, "The Ottoman Crimea in The Sixteenth Century", **Harvard Ukrainian Studies**, Vol. 5, No. 2, June (1981), s. 142. Bu köleler Başta İstanbul olmak Bursa gibi Anadolu şehirlerinde satılmaktadır. İnalçık, "The Question of The Closing of The Black Sea...", s. 76.

³⁴⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s. 695.

³⁴⁶ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 92, s. 26, Bir sureti dahi (?) 10 Receb 1122 (4 Eylül 1710).

yabancı kültürlere, coğrafyalara (bitki örtüsü, hayvanlar v.s.) duydukları merak ile açıklamak mümkündür³⁴⁷.

Tablo 1: 1701-1712 tarihinde Osmanlı Devleti'nde bulunan Rus tüccarları

Adı	Bulunduğu Şehirler	Tarih	Açıklama
Karstov Karasoka		1701	Kiev'de oturan bu tüccarın mallarına Bucak-Koşan'da el konulmuştur. ³⁴⁸
İvan ve Estefan		1703	Kendileri karadan giderken eşyalarını Karadeniz üzerinden göndermişlerdir. ³⁴⁹
Mihail			Rusya'ya karadan dönmüştür. ³⁵⁰
Çolak Yorgi	Mısır'da	1703	Mısır'da öldüğünde yanında 400 guruşluk gümüş ve 2600 guruşluk kakım, sincap, sincap takkesi, tane sincap ile tilki takkesi bulunmaktaydı. ³⁵¹
Kozmo	Edirne ve İzmir	1704	İzmir'de 12.000 sincap takkesi ve 3 su samuru kürkü satmıştır. ³⁵²
İsmi verilmemiş beş tüccar		1704 ³⁵³	
İvan, Vasil, Andriye, Todori ve İlya		1712	Turla Nehri yakınlarında İsveç askerlerinin saldırısına uğramışlardır. ³⁵⁴

³⁴⁷ Karl Teply, "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 7/12-13 (1973), s. 262.

³⁴⁸ BOA, **Mühimme Defteri**, Nr: 111, h. 2386, s. 671, Kili kadılarına hüküm, Evahir Receb 1113 (26 Aralık 1701).

³⁴⁹ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h.17, s. 14, İstanbul kaimmakamı ve kadısına hüküm, Evasit Şevval 1114 (Şubat-Mart 1703).

³⁵⁰ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h.18, s. 14, Edirne'den Moskova sınırına varınca yol üzerinde olan kadınlara ve kethüdâyerleri ve yeniçeri serdârları ve a'yân ve iş erlerine hüküm, Evasit Şevval 1114 (Şubat-Mart 1703).

³⁵¹ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 21, s. 15, Mısır Mollasına hüküm, Evahir Zilkade 1115 (Mart-Nisan 1704).

³⁵² BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 23, s. 15, İzmir Mollasına hüküm, Evahir Zilhicce 1115 (Nisan-Mayıs 1704).

³⁵³ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 31, s. 16, Asıtane-i Saadetden Moskov hududuna varınca yol üzerinde olan kadınlara ve zikir olunan kazalar ki kethüdâyerleri ve yeniçeri serdârları vesâir a'yân ve iş erlerine hüküm, Evahir Rebiülahir 1116 (Ağustos 1704).

³⁵⁴ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 98, s. 27, Özi valisi olub Bender tarafında olan asakire başbuğ olan Vezir İsmail Paşa'ya ve Bender kadısına hüküm, 21 Şaban 1124 (23 Eylül 1712).

IV. BÖLÜM

BİR ELÇİNİN GÜNDELİK YAŞAMI

Tolstoy, yaklaşık bir ay Edirne’de Beyazıd Külliyesi yakınında bir konakta kalmıştır³⁵⁵. II. Mustafa tarafından huzura kabul edildikten sonra İstanbul’a gelmiş olan Tolstoy burada Kumkapı’da³⁵⁶ Acu muhafızı Hasan Paşa’nın konağına yerleştirilmiştir³⁵⁷. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’ne gelen elçiler Çemberlitaş’ta inşa edilmiş olan *Elçi Hanı’nda* kalıyorlardı³⁵⁸. Yüzyılın sonlarına doğru Avusturya dışındaki Avrupa Devletlerinin elçileri Galata’da ikamet etmeye başlamışlardır³⁵⁹. Avusturya elçileri için bu ikamet zorunlu sayılabilir. Balkan toprakları Avusturya İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında mücadele sahası olmuştur. Bu mücadele sırasında Balkan Hristiyanlarının sık sık Avusturya tarafına geçtiği görülmüştür. Osmanlı Devleti, Avusturya elçilerini Elçi Hanı’nda ikamet ettirmek suretiyle elçilerin yerli Hristiyanlarla temasını denetim altına almayı amaçlamış olmalıdır. Safevi elçileri için de benzer bir endişe duyulmuştur. Osmanlı yöneticileri, Safevilerin Anadolu Türkmenleri üzerindeki etkisinden dolayı İran Şahı’nın elçilerini yerli halk ile temas ettirmekten kaçınmışlardır³⁶⁰. Tolstoy’un İstanbul surları içerisinde, Kumkapı’da ikamet ettirilmesinde Avusturya ve İran elçileri için duyulan endişenin bir benzeri söz konusu olmalıdır.

Kumkapı’ya yerleştikten sonra elçilik faaliyetlerine başlayan Tolstoy, sadrazamlık makamına Rusya karşıtı biri geçtiğinde ya da Babıali’ye Rusya hakkında olumsuz bir rapor ulaştığında Osmanlı yetkililerince göz hapsine alınmıştır. Hatta gelen raporlar ciddiyet arz ettiğinde elçilik çalışanlarının kaldıkları konaktan dışarı çıkmasına bile müsaade edilmemiştir. Tolstoy, raporunda bu konudan oldukça fazla şikâyet

³⁵⁵ Nusretname, s. 118.

³⁵⁶ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 42, s. 18, Dergâh-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa’ya ve Hassa bostancıbaşıya hüküm ki, 18 Receb 1118 (26 Ekim 1706).

³⁵⁷ BOA., **İE.HR.**, Nr: 1196, 8 Şaban 1121 (13 Ekim 1709).

³⁵⁸ Eyice, “Elçi Hanı”, s. 104–105.

³⁵⁹ Teply, **a.g.m.**, s. 257.

³⁶⁰ Mesela III. Murad’ın cülûsunu tebrik için gönderilen Tokmak Han’ın halk ile temas konusunda Erzurum Beylerbeyi uyarılmıştır. Bkz. Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul: 1993, s. 6.

etmekte ve bu yüzden aç kaldıklarını bile ifade etmektedir³⁶¹. Tolstoy bu durumdan şikâyet etse de elçi olarak bazı hakları olduğu da bir gerçektir. 1707 Ağustos’unda tercümanına verilen bir nişan-ı hümayun Tolstoy’un sahip olduğu haklarla ilgili bir fikir vermektedir. Buna göre tercüman şarap satın alabilir ve kendi bahçesinde yetiştirdiği üzümünden şarap yapabilir. Bu şaraptan vergi talep edilemezdi. Tercüman, ailesi ve hizmetkârlarıyla birlikte *haraçtan, avarızdan, kassabiye* akçesinden ve *tekalifi örfiyeden* muaftır. Tercümanlar giyim kuşamlarında diğer Hristiyanlardan daha özgürdür ve yanında kılıç, ok, yay gibi silahlar taşıyabilirdi³⁶².

Petro, XII. Karl’ı Poltova’da yenilgiye uğratınca Osmanlı Devleti Tolstoy’un hareketlerini kısıtlamaktan vazgeçmiş olmalıdır. Çünkü III. Ahmed 1710’da Rusya’ya savaş ilan ettiğinde Tolstoy Galata’da bulunuyordu³⁶³.

Tolstoy Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya savaş ilan etmesi üzerine Yedikule’ye hapsedilmiştir. Prut Seferi süresince bu hapisanede kalmıştır. Osmanlı Devleti Prut Seferi’nden sonra üç defa daha Rusya’ya savaş ilan etmiş ve Tolstoy her savaş ilanının ardından Yedikule’ye gönderilmiştir³⁶⁴. Böylece Tolstoy’un İstanbul’daki hayatının yaklaşık bir yılı bu hapisanede geçmiştir. İon Nekulçe, yazdığı tarih kitabında Sadrazam Damad Ali Paşa’nın “*Moskovlu heyeti Yedikule’ye*” (Tolstoy, Mihail ve Şafirof) kapattığını, heyetin “*kimse ile görüşmesine müsaade*” etmediğini, hatta “*helaya gitmelerine bile izin*” vermediğini, bu yüzden tutukluların “*hacetlerini bir leğene*” yaptıklarını yazmaktadır³⁶⁵. Damad Ali Paşa, 27 Nisan 1713 yılında sadrazamlık makamına getirildiğinde Tolstoy, Edirne’de Reisülküttab Abdülkerim Efendi’nin başında bulunduğu bir heyet ile barış görüşmelerini sürdürüyordu³⁶⁶. Damad Ali Paşa’nın öncelikli hedefi Avusturya ve Venedik’e bırakılan toprakları geri

³⁶¹ Tolstoy raporunda ekme almak için bir adamını görevlendirdiğini ve bu adamını konaktan çıkarmak için yetkililere yüklü bir rüşvet verdiğini yazmaktadır. Massie, **a.g.e.**, s. 514, 542-543.

³⁶² BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 51, s. 20, Nişan-ı hümayun olduk ki, Evasıt Cemaziyelevvel 1119 (Ağustos 1707); Jorga, Osmanlı Tarihi adlı eserinde İngiliz elçisi Cesy’nin İzmir ve İstanbul gümrüklerinin iltizamını aldığını yazmaktadır. Jorga, **a.g.e.**, C. IV, s. 201.

³⁶³ Kurat, **Prut Seferi...**, s. 182.

³⁶⁴ Tolstoy ilk defa Baltacı Mehmed Paşa’nın sadrazamlık döneminde hapse atılmıştır. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. V, Kısım II, s. 282.

³⁶⁵ Ekrem, **a.g.e.**, s. 113-114.

³⁶⁶ **Nusretname**, s. 299.

alabilmekti. Bunun için o, Ruslarla bir an önce uzlaşmaya varmak istiyordu³⁶⁷. Dolayısıyla İon Nekulçe'nin verdiği bilgilere şüphe ile yaklaşmak gerekir³⁶⁸.

Tolstoy İstanbul'a kalabalık bir maiyet ile gelmiştir. Rusya Ahidname Defteri, Tolstoy'un yanında bulunanlar hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan ikisi doktordur. Tolstoy Edirne'de bulunduğu sırada bu doktorlar ilaç satın almak için İstanbul'a gitmişlerdir³⁶⁹. Tolstoy ile birlikte veya daha sonra gelenler şunlardır: Esirton³⁷⁰, Vasil³⁷¹, Mezbuzi³⁷², Estefyan³⁷³, Nikov³⁷⁴, Kostafliş³⁷⁵, Dimitri³⁷⁶, Marko³⁷⁷, Nikol³⁷⁸. İstanbul'a ailesi birlikte geldiğini bildiğimiz Tolstoy, oğlunu Ocak/Şubat 1706'da Rusya'ya geri göndermiştir³⁷⁹.

Azak valisi olan kardeşiyle sık sık haberleşen Tolstoy, kardeşine iki defa hediye göndermeyi de ihmal etmemiştir. İstanbul'dan Azak'a giden bu hediyelerin ilki değerli kumaşlardan oluşmaktadır. Bu kumaşlar dört düzinelik atlas ile kemhâ, 60 miskal sırma, 1 sim topuz ve 1 sim kuşak ve 15 boyamadan ibarettir³⁸⁰. İkincisinde ise iki tane değerli

³⁶⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C. IV, I. Kısım, s. 97.

³⁶⁸ İon Nekulçe Boğdan'ın son vakanüvisidir. Boyar ailesine mensup olan Nekulçe Dimitri Kantemir ile birlikte Çar Petro'nun tarafına geçmiştir. Rus ordusunun Prut'ta yenilgiye uğraması üzerine Kantemir gibi Rusya'ya kaçmıştır. Ekrem, **a.g.e.**, s. 67.

³⁶⁹ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 12, s. 12, Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Receb 1114 (Aralık 1702).

³⁷⁰ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 19, s. 14, Edirne'den Moskov hududuna varınca yolu üzerinde vakı olan kadınlara ... hüküm ki, Evasıt Safer 1115 (Temmuz 1703).

³⁷¹ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 59, s. 22, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, 13 Zilkade 1119 (5 Şubat 1708).

³⁷² BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 65, s. 22, Özi valisine ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Cemaziyel Evvel 1120 (Ağustos 1708).

³⁷³ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 67, s. 23, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Recep 1120 (Ekim 1708).

³⁷⁴ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 68, s. 23, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Selh Receb 1120 (15 Ekim 1708).

³⁷⁵ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 69, s. 23, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Şevval 1120 (Ocak 1709).

³⁷⁶ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 71, s. 23, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Rebiülevvel 1120 (Haziran 1708).

³⁷⁷ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 82, s. 25, Özi valisi vezir Yusuf Paşa'ya ve Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Receb 1121 (Eylül 1709).

³⁷⁸ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 93, s. 27, Asıtane-i Saadet'ten Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, Evahir Rebiülahir 1122 (Haziran 1710).

³⁷⁹ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 39, s. 18, Özi valisine, Evahir Şevval 1118 (Ocak 1707).

³⁸⁰ BOA., **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 41, s. 18, Acu kalası muhafazasında olan Hasan paşaya ve asıtane-i saadetten Mosko hududuna varınca...hüküm ki, 17 Zilkade 1118 (20 Şubat 1707).

at göndermiştir³⁸¹. Tolstoy, Rusya'da bulunan bir arkadaşına da üç değerli at yollamıştır³⁸².

Tercümana verilen nişan-ı hümayunda şarap satın alınması hususunda bazı imtiyazların olduğu belirtilmişti. Hristiyan dünyasında şarap hem keyif verici özelliğinden hem de besin değerine sahip olmasından dolayı tüketilmektedir³⁸³. Tolstoy İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde her defasında 7 bin medre olmak üzere toplam altı defada 42 bin medrelik³⁸⁴ (=420000 veya 483000 kg.) şarap satın almıştır³⁸⁵. Tolstoy dışında tercümanı ve 1711'de rehin olarak İstanbul'a gelen Mihail de şarap satın almak için izin istemişlerdir. Tercüman 2 bin medrelik³⁸⁶ (=20000 veya 23000 kg.), Mihail ise 7 bin medrelik³⁸⁷ (=70000 veya 80500 kg.) şarap satın almıştır. Tolstoy, Kumkapı'da bulunan konağının yakınındaki bir dükkândan yılda bir defaya mahsus ve her defasında en fazla 7 bin medrelik olmak üzere şarap satın almıştır.

Svetlana Oreshkova, *1683–1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri* adlı çalışmasında Tolstoy'un III. Ahmed'in Muzika-i Hümayunu'ndan bir zenci çocuğunu

³⁸¹ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 58, s. 21, Özi valisi Yusuf Paşaya ve asitane-i saadetden ... hüküm ki, 8 Şevval 1119 (2 Ocak 1708).

³⁸² BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 87, s. 25, Asitane-i saadetden Moskov hududuna varınca ... hüküm ki, 10 Rebiülevvel 1122 (9 Mayıs 1710).

³⁸³ XIV. Yüzyılın ortalarında Avrupa'da sosyal kurumlarda (Okul, düşkünler evi v.b.) günlük besin giderleri içerisinde şarabın yüzdelik değeri %20 ile % 40 arasında değişmektedir. Jean Gimpel, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Özüaydın, Tübitak Yay., Ankara: 2004, s. 51-54.

³⁸⁴ Bir ölçü birimi olan medre eyaletlere göre farklılık göstermektedir. Mesela Sırbistan'da 1 medre 5,131 kg, Eğriboz'da 70,561kg.'dır. Halil İnalıcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. I, Eren Yayıncılık, İstanbul: 2000, s. 445. Medrenin tanımında genel olarak 6 okkalık bir ölçü birimidir ifadesi kullanılmıştır. Pakalın, a.g.e., s. 436; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara: 1999, s. 599. Bu yüzden hesaplamalarda Halil İnalıcık'ın 6 okkaya en yakın verdiği sayısal değer temel alınmıştır. Buna göre 1 Medre 8 veya 9 okka= 10 veya 11,5 kg.'dır. Halil İnalıcık a.g.e. s. 445; Walther Hinz, **İslâm'da Ölçü Sistemleri**, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul: 1990, s. 55.

³⁸⁵ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 42, s. 18, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, 18 Receb 1118 (26 Ekim 1706); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 54, s. 20, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, 3 Şaban 1119 (30 Ekim 1707); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 66, s. 23, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, 25 Cemaziyelahir 1120 (11 Eylül 1708); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 77, s. 24, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, 28 Şevval 1121 (31 Aralık 1709); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 89, s. 26, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, 16 Receb 1122 (10 Eylül 1710); BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 95, s. 27, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, Evasıt Rebiülahir 1124 (23 Mayıs 1712).

³⁸⁶ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 90, s. 26, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, Evasıt Receb 1122 (10 Eylül 1710).

³⁸⁷ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 94, s. 27, Dergah-ı Ali yeniçerileri ağası Osman Ağa'ya ve Hassa bostancibaşıya hüküm ki, 15 Rebiülahir 1124 (22 Mayıs 1712).

satın aldığı ve bu durumun Osmanlı Devleti'nde *büyük bir skandala* neden olduğunu yazmaktadır. Tolstoy satın aldığı çocuğu Rusya'ya göndermiştir. Çar Petro Tolstoy'un gönderdiği bu zenci çocuğun vaftiz babası olduktan sonra onu okuması için Fransa'ya göndermiştir. Rusya'ya döndüğünde generallik rütbesine kadar yükselmeyi başaran bu çocuk ünlü Rus şairi Puşkin'in dedesi Abram Ganibal'dır³⁸⁸.

Voltaire, Tolstoy'un Poltova'da esir düşen bazı İsveçlileri satın alarak hizmetinde kullandığından bahsetmektedir³⁸⁹. Bunun dışında Tolstoy 1709'da iki tane cariye satın almıştır³⁹⁰.

Elçiler, gittikleri yere ailelerini, günlük işlerini yapacak hizmetçilerini, berber ve doktor gibi çalışanlarını götürürlerdi. Elçilik heyetleri son derece iyi korunduğu için tüccarlar ve seyyahlar bu heyetler ile yolculuk eder, böylece elçilik heyetinin sayısı artardı. Osmanlı Kroniklerinde Tolstoy'un kaç kişi ile yola çıktığı belirtilmemiştir. Ancak Raşid, Tarih-i Raşid'de 1711 yılında Tolstoy'un yetmiş adamı ile birlikte hapsedildiğini yazmaktadır³⁹¹. Akdes Nimet Kurat'a göre hapsedilenler 31 kişidir³⁹². Aradaki fark elçilik çalışanlarının bir kısmının Rusya'ya dönmesiyle açıklanabilir. Ayrıca Tolstoy'un oğlunu Rusya'ya geri gönderirken adamlarından 40 kişiyi maiyetine hasrettiğini biliyoruz³⁹³. Raşid, eserinde 1702'de gelen elçilik heyetinde bulunanların sayısını esas alarak 70 rakamını vermiş olmalıdır. O halde Tolstoy'un yaklaşık 70 kişi ile yola çıktığını ve bunlardan 40'ının 1706 yılında Rusya'ya geri gönderdiği sonucuna ulaşmamız mümkün görünmektedir. Ancak, şunu da ilave etmemiz gerekir ki, Osmanlı Devleti, 1713 yılında Rusya'nın Azak Kalesi'ni Prut Antlaşmasının şartlarına uymadığı için savaş ilan ettiğinde Tolstoy, Mihail ve Şafirof ile birlikte hapse atılanların sayısı 300 civarındadır³⁹⁴.

³⁸⁸ Svetlana Oreshkova, "1683-1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, T.T.K. Yay., Ankara: 1999, s. 123.

³⁸⁹ Voltaire, **a.g.e.**, s. 190.

³⁹⁰ BOA., **İE.HR.**, Nr: 1169, 9 Ramazan 1121 (12 Kasım 1709).

³⁹¹ **Tarih-i Raşid**, C. III, s. 344.

³⁹² Kurat, **Prut Seferi...**, s. 182; Voltaire, **Türkler Müslümanlar ve Ötekiler**, DrI. Bora Çalışkan, İlkbiz Yay., İstanbul: 2005, s. 104, 105.

³⁹³ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 39, s. 18, Özi valisine, Evahir Şevval 1118 (30 Ocak 1707).

³⁹⁴ **Nusretname**, s. 288.

Robert Massie, Tolstoy'un İstanbul'daki yaşantısına dair ilginç bir olaya değinmiştir. Buna göre Tolstoy çalışanlarından bazılarının Müslüman olmasından ve kendisine ihanet etmesinden çekinmektedir. Tolstoy bir raporunda şunları yazmıştır:³⁹⁵

"...Hizmetçilerim konusunda büyük bir korku içindeyim. Burada yaşadığım üç yıl boyunca Türkleri tanıdılar ve Türk dilini öğrendiler... Onların (çalışanlarını kasdediyor) bocalayacaklarından korkuyorum. Çünkü Müslümanlık inancı düşüncesiz insanlara ilgi çekici geliyor... İnsanlarım (hizmetçileri)samimi olduğum Hristiyanları ve Çarın hizmetkârlarını gördüler. Ve herhangi biri dininden döner ve Türklere, Çar için kimin çalıştığını söylerse sadece bizim arkadaşlarımız acı çekmeyecek, bütün Hristiyanlar için büyük bir tehlike doğacak. Bunu büyük bir dikkatle inceledim... Timothy (yanında çalışanlardan), Türkleri şahsen tanıdı...bana açıkça Müslüman olmayı istediğini itiraf etti. Sonra onu akşama kadar kendi odasına kapattım. Gece bir bardak şarap içti. Çabucak öldü."

Bu rapor Tolstoy'un İslam'a bakışına dair önemli ipuçları vermektedir: O, İslamiyeti akılsızların dini olarak görmektedir. Çalışanlarının bu dinden etkilenmemesi için büyük bir özen göstermiştir. Hatta Müslümanlığa geçmeye karar veren Timothy adındaki hizmetkarını odasına kilitleyerek onun üzerinde baskı kurmuştur. Burada ilginç olan Timothy'nin Müslümanlığa geçmeye karar verdiğini açıkladığı gün odasında şüpheli bir şekilde ölmesidir.

Tolstoy, Rus hükümeti ile düzenli bir iletişim kuramadığı için maaşını da düzenli olarak alamamıştır. Ara sıra kendisine maaş karşılığı değerli kürkler gönderilmiştir³⁹⁶. Ancak bu kürkler, bazı devlet adamlarını elde etmek için dağıtıldığından, Tolstoy'un ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır³⁹⁷.

Tolstoy, elçilik görevi süresince bir defa II. Mustafa'nın, üç defa III. Ahmed'in huzuruna kabul edilmiştir. Bu kabullerden biri 25 Ekim 1713'te gerçekleşmiştir. Kabul sırasında Tolstoy'a 3 tane hass-ül hass kürk, divan tercümanına 1 tane hass-ül hass kürk, yeniçeriyân-ı çorbacıya 1 tane kuşaklık, sadrazama 1 tane hass-ül hass kürk, divan-ı hümayun çavuşuna 3 tane a'la kürk, Tolstoy dışındaki elçilik çalışanlarına 3 tane

³⁹⁵ Massie, a.g.e., s. 543.

³⁹⁶ BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1, h. 73, s. 24, Özi valisi vezir Yusuf paşaya ve asitane-i saadetden ... hüküm ki, Evasıt Safer 1121 ((26 Nisan 1709).

³⁹⁷ Massie, a.g.e., s. 543.

kuşaklık, 5 tane a'la ve 17 tane hass-ül hass olmak üzere 25 tane kürk verilmiştir. Bu kürklerin 2 tanesi siyah tilki postu, 1 tanesi uzun semmur kürk boğazı, 80 tanesi semmur kürk, 1 tanesi semmur kuyruğu, 2 tanesi uzun kürk ve 3 tanesi kuşaklıktır³⁹⁸.

Daimi elçi göreve başladığında masraflarını kendisi karşıladı. Ancak elçinin hizmetine tayin edilen görevlilerin maaşları Osmanlı Devleti tarafından ödenirdi. Tolstoy'un hizmetine mübaşir olarak atanan Hasan Ağa'nın masrafları da devlet tarafından karşılanmıştır. Hasan Ağa'nın masraflarına dair bazı bilgiler mevcuttur. Mesela Hasan Ağa'nın 1706 yılında 14–28 Şubat³⁹⁹ ve 10 Eylül–5 Ekim⁴⁰⁰ arasındaki 6293 akçelik masrafı hazine tarafından ödenmiştir. Hasan Ağa dışında İbrahim Çavuş ve Bayezid Çavuş olmak üzere iki kişi daha Tolstoy'un hizmetine verilmiştir. Bunlar için yapılan masraflar da 4640 akçedir⁴⁰¹.

Tolstoy'un Edirne'de bulunduğu sırada yapılan harcamalar 139,200 akçe tutarındadır⁴⁰². Prut Seferi nedeniyle Yedikule'de tutuklu bulunduğu sırada Tolstoy için yapılan masraf 96,000 akçedir⁴⁰³. Tolstoy için yapılan harcamalar yıllara göre değişiklik göstermektedir. Mesela 1712 Nisan ve Mayıs ayında Tolstoy için yapılan toplam masraf 149,133 akçe⁴⁰⁴, 11 Ağustos–5 Eylül 1706 tarihleri arasında yapılan masraf 377,600 akçe⁴⁰⁵, 6 Ekim–3 Kasım 1709 tarihleri arasında yapılan masraf ise 394,400 akçedir⁴⁰⁶. Bu farklılığın sebebi Osmanlı-Rus ilişkilerinde yaşanan hareketlilikten kaynaklanabilir. Tolstoy, Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrine bağlı olarak devlet görevlileri ile görüşmeler yapmış, Sadrazamın ve Padişah'ın huzuruna kabulü sırasında kendisine değerli kürkler verilmiştir. Elçinin saraydan içeri girdiği andan itibaren yapılan masraflar ve hizmetine verilen görevlilerin masrafları bu harcamaların içerisinde yer almaktadır.

³⁹⁸ BOA., **CH.**, Nr: 8095, 5 Şevval 1125 (25 Ekim 1713).

³⁹⁹ BOA., **İE.HR.**, Nr: 1189, 16 Zilkade 1117 (1 Mart 1706).

⁴⁰⁰ BOA., **AE. III Ahmed**, Nr: 14157, 27 Cemaziyelahir 1118 (6 Ekim 1706).

⁴⁰¹ BOA., **İE.HR.**, Nr: 1290, 29 Rebiülahir 1118 (10 Ağustos 1706).

⁴⁰² BOA., **İE.HR.**, Nr: 671, 3 Rebiülevvel 1115 (17 Temmuz 1703).

⁴⁰³ BOA., **İE.HR.**, Nr: 739, 3 Muharrem 1124 (11 Şubat 1712).

⁴⁰⁴ BOA., **AE. III Ahmed**, Nr: 8928, 7 Rebiülevvel 1124 (14 Nisan 1712).

⁴⁰⁵ BOA., **İE.HR.**, Nr: 1356, 26 Cemaziyeleevl 1118 (5 Eylül 1706).

⁴⁰⁶ BOA., **AE. III Ahmed**, Nr: 14209, 29 Şaban 1121 (3 Kasım 1709).

SONUÇ

Kırım Hanlığı'nın aracılığı ile başlayan Osmanlı-Rus ilişkileri yine Kırım Hanlığı'nın aracılığı ile yürütülmüştür. Altın Orda Hanlığı'nın yıkılmasından sonra Kırım Hanlığı ile Moskova Knezliği arasındaki ilişkiler bozulmuşsa da Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrinde bir süre daha değişiklik olmamıştır. Fakat Çar IV. İvan'ın Kazan ve Astrahan Hanlıklarını hâkimiyeti altına alması ile Osmanlı-Rus ilişkilerinde bu süreç sona ermiştir. Osmanlı Devleti Astrahan üzerine bir sefer düzenlemiştir. Ancak Rusların ilerleyişi Astrahan Seferinin tali nedenlerinden biri olmasına rağmen Osmanlı-Rus ilişkilerinde bundan sonra uzun bir süre gelişme yaşanmamıştır.

Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı ilk defa 1677'de Çehrin'de karşı karşıya gelmiştir. Ertesi yıl Çehrin'in tekrara kuşatılması ile Ruslar geri çekilmeye zorlanmış ve sonuçta Ruslarla Bahçesaray'da bir antlaşma imzalanmıştır. Tabii ki Osmanlı-Rus ilişkileri bu boyutta kalmamıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683'te Viyana önlerinde yenilgiye uğraması neticesinde Avusturya, Venedik ve Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturduğu birliğe 1686'da Rus Çarlığı da katılmıştır. Böylece Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem birincinin hep zararına doğru bir seyir izlerken ikincinin kazanç sağlamasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem birincinin hep zararına doğru bir seyir izlerken ikincinin kazanç sağlamasıyla sonuçlanmıştır.

I. Petro'nun 1682 yılında Rus Çarlığı'nı yönetmeye başlaması Osmanlı-Rus ilişkileri açısından tarihi bir dönüm noktası oluşturmuştur. Çar Petro'nun Ruslara nihai hedef olarak gösterdiği amaçlar Osmanlı topraklarına yöneliktir. Zaten kısa süre içerisinde O da bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla harekete geçerek, 1695'te Azak Kalesi'ni kuşatmıştır. Ancak Azak Kalesi sadece kara tarafından kuşatıldığı için kalede bulunanlar deniz yoluyla gelen yardımlar sayesinde Rusları geri püskürtmüşlerdir. Petro ertesi yıl oluşturduğu donanma sayesinde kaleyi ele geçirmeyi başarmıştır. Azak Kalesi'nin ele geçirilişi, Rusların Osmanlı Devleti karşısında kazandığı ilk büyük zafer olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Petro, savaş sonrası imzalanan İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi'ndeki hâkimiyetini Osmanlı Devleti'ne resmen kabul ettirmiştir.

İstanbul Antlaşması Prut Seferi'ne (1711) kadar Osmanlı-Rus ilişkilerini tanzim eden hukuki metin olması açısından önemlidir. İstanbul Antlaşması için bundan sonraki antlaşmalara temel oluşturdu demek de yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile İstanbul'da daimi bir Rus elçisinin bulunmasını kabul etmek durumunda kalmıştır. Petro, bu görev için bir diplomatın sahip olması gereken bütün meziyetleri üzerinde taşıdığını düşündüğü P. A. Tolstoy'u seçmiştir.

Tolstoy, İstanbul'daki ilk daimi Rus elçisi olması nedeniyle tabii olarak bazı sıkıntılar yaşamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti yöneticileri İstanbul'da bir Rus elçisinin varlığını kolay kabullenmemişlerdir. Ancak o, ilk olmanın sıkıntıları ile kolayca başa çıkabildiği gibi, Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısında takip ettiği ikiyüzlü politikanın yıkıcı tesirlerini dahi gizlemeyi başarmıştır. Bu anlamda Tolstoy'un en büyük başarısı, Çar Petro- İsveç ile savaşırken Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı harekete geçmesini önlemesidir.

Hemen şunu ilave etmek gerekir ki, Petro'nun takip ettiği politika ve bu çerçevede Tolstoy'un faaliyetleri karşısında Osmanlı Devleti kayıtsız kalmamıştır. Başta Kırım Hanı Devlet Giray olmak üzere bazı yöneticiler, Rusya konusunda II. Mustafa'yı ve daha sonra yerine geçen III. Ahmed'i uyarmışlardır. Ancak yöneticilerin bazıları ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları aşma çabasında olduğundan Rusya konusu geri plana itilmiş ve sadece sınır boyundaki kalelerin güçlendirilmesine çalışılmıştır.

Osmanlı-Rus ilişkileri ve Tolstoy'un faaliyetleri Avrupa devletlerinin takip ettiği dış politika ile yakından ilgilidir. Hollanda ve İngiltere, ticari çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı Devleti'ni savaştan uzak tutmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki sorunların giderilmesinde aktif bir rol oynamışlardır. Fransa başlangıçta Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı savaş ilan etmesi için çalışmış, Osmanlı Devleti'nin buna yanaşmaması üzerine politikasını değiştirmiştir. Benimsenen yeni politika Rusya'ya savaş ilan edilmesine yöneliktir. Bu andan itibaren İstanbul'daki Fransa elçisi, Tolstoy'a zor anlar yaşattmıştır. İsveç Kralı Karl 1709'da Petro karşısında yenilgiye uğrayınca Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Karl'ın elçisini İstanbul'a göndermesiyle Babıali siyasi oyunların merkezi olmuştur. İsveç elçisinin gelişiyile bilhassa Tolstoy hareketli günler geçirmiştir.

III. Ahmed'in Rusya'ya savaş ilan etmesinde Rusların 1709 yılında Osmanlı topraklarına tecavüzü önemli rol oynar. Osmanlı Devleti'nin Rusların bu kadar güneye inmesine sessiz kalışı ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısıyla bağlantılı olduğu kadar Tolstoy'un Rus politikasını başarılı bir şekilde uygulaması ile de alakalıdır.

Prut Seferi öncesinde Babıali'de Rusya karşıtlarının iktidara gelmesi Tolstoy için zor günlerin de habercisidir. Nitekim savaş ve sonrasında gelişen olaylar sırasında Tolstoy, 1710 yılından 1714 yılına kadar birkaç defa Yedikule'ye hapsedilmiştir. Bu hareketli günleri Edirne Antlaşması'nın imzalanması ve Petro'nun bu antlaşmanın şartlarını yerine getirmesiyle sona ermiştir. Elçilik vazifesini bitirip Rusya'ya döndüğünde Çar Petro için yine önemli görevler üstlenmiştir.

Tolstoy, Osmanlı-Rus ilişkilerinin siyasi boyutunda önemli başarılarla imza atarken iki ülke arasındaki ticaretin gelişimi konusunda yaptığı girişimler ise Osmanlı Devleti'nin isteksizliği nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ticaretin son derece kısıtlı olduğu söylenebilir. Hatta 1700–1714 yıllarında Osmanlı Devleti'ne on altı Rus tüccarı gelmiş bunlardan sekizi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Savaşlar, coğrafi koşullar ve siyasi politikalar iki ülke arasındaki ticaretin gelişimini olumsuz yönde etkileyen diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tolstoy'un dini alandaki başarıları ise Ortodoks halkların tutumu ve Fransa'nın kutsal mekanlar üzerindeki politikası ile bağlantılıdır. Çarlar kendilerini Ortodoksların koruyucusu olarak kabul etmelerine rağmen, Çarın İstanbul'daki temsilcisi Tolstoy Ortodoks Rumlar nazarında pek ilgi görmemiştir. Buna karşılık Ortodoks Sırlar, Karadağlılar ve Boğdanlıların bir kısmı, Rusya'yı kurtarıcı olarak görmüştür. Prut seferinde Sırp ve Karadağlılar Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanırken, Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir topladığı askerleri ile Çar Petro'nun yanında yer almıştır. Bu halkların isyan etmesinde Tolstoy'un faaliyetleri de etkilidir.

Ortodokslar ve Katolikler, Kudüs'te bulunan kutsal mekanların yönetimini ellerine geçirmek için birbirleri ile sürekli mücadele etmişlerdir. Osmanlı Devleti çıkarları doğrultusunda bu mekanların anahtarlarını bazen Ortodokslara bazen de Katoliklere vermiştir. Tolstoy İstanbul'a geldiğinde Katolikler Kutsal mekanların yönetimini ellerinde tutmakta idiler. Tolstoy, bu mekanların anahtarının Ortodoks Rumlara verilmesi için birkaç defa girişimde bulunmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin

müttefik ve Katoliklerin lideri olan Fransa Tolstoy'un girişimlerine engel olmuştur. Tolstoy'un bu anlamda dini meselelerde etkin bir rol oynamadığını söylememiz sanırız yanlış olmayacaktır.

Tolstoy raporlarında her ne kadar zor günler geçirdiğini yazmış olsa da yaşantısı diğer elçilerinkinden farklı değildir. O, devamlı surette evinin gözetim altına alınmasından ve Rusya ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde hapse atılmasından yakınmıştır. Ancak karşılaştığı muamele uluslararası hukukun gelişmediği bir dönemde var olan kaideler çerçevesinde herkes için geçerlidir. Mesela 1688'de Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçisi Zülfikar Efendi de Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında savaşın başlaması üzerine hapse atılmıştır.

Genel olarak bakıldığında Tolstoy'un başarılı bir diplomat olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki istikrarsız yapısı ve İtalya'da edindiği deneyimler onun başarılı olmasını sağlayan en büyük etkidir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Kaynakları

- BOA, **Mühimme Defteri**, Nr, 111, 114, 115, 119,
BOA, **Rusya Ahidname Defteri**, Nr: 83/1
BOA., **CH.**, Nr: 7220, 4810, 1721, 1616, 3145, 8095
BOA, **İE. HR.**, Nr: 650, 671, 739, 1196, 1169, 1189, 1356, 1290
BOA, **Name-i Hümayun Defteri**, Nr: 5, 6/1, 6-2,
BOA., **AE. III Ahmed**, Nr: 8928, 14157, 14209

2- Kronikler ve Özel Tarihler

- Ahmed Bin Mahmud: **Tarih-i Göynüklü**, t.y.
Ahmed Câvid Bey: **Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi**, Haz: Adnan Baycar, Yeditepe Yay.,
İstanbul: 2004
Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), Haz. Abdülkadir Özcan, TTK.
Yayınları., Ankara: 2000
Defterdar Sarı Mehmed Paşa: **Zübde-i Vekayiât**, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK., Yay.,
Ankara: 1995
Kantemir, Dimitri: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, C. I-II,
Çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: 2002
Mehmed Esad Efendi: **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**, Haz. Ziya Yılmaz, Ziya
Yayıncılık, İstanbul: 2000
Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi: **Ravzatü'l-Küberâ**, Haz. Mesut Aydın, Mesut
Aydın, Ankara: 2003
Mehmed Raşid: **Tarih-i Raşid**, C. I-II-III, İstanbul: 1282
Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa: **Nusretname**, C. II, Sadeleştiren: İsmet
Parmaksızoğlu, MEB. Yayınları, İstanbul: 1966

Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi: **Uşşâkîzâde Târîhi**, C. II, Haz. Raşit Gündoğdu, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul: 2005

Voltaire: **İsveç Kralı XII. İnci Şarl'ın Tarihi**, Hilmi Kitabevi, 1939

Voltaire: **Türkler Müslümanlar ve Ötekiler**, Dr. Bora Çalışkan, İlkbiz Yay., İstanbul: 2005

3- Tetkik Eserler

Abou-El-Haj, Rifa'at A.: "Otoman Diplomacy Karlowitz", *Journal of American Oriental Society*, Vol. 87, No. 4. (Oct-Dec., 1967), pp. 498–512.

Acar, Kezban: **Başlangıçtan 1917'den Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Nobel Yay., Ankara: 2004

Ahışhalı, Recep: **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul: 2001

Ahmed Muhtar: "Rus Mena'bine Göre Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi", **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, VIII/45, İstanbul: 1333, s. 160–185.

Ahmed Refik: "Açık Deniz Meselesi ve Azak Muharasası", **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, XVI/17 (94), İstanbul: 1333, s. 261–275.

Ahmed Refik: **Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro**, İstanbul: (1327)

Aksan, Virginia: **Ahmed Resmi Efendi (1700–1783)**, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1997

Arıkan, Zeki: "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", **Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul: 1991, s. 279–306.

Ayverdi, Samiha: **Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul: 2004

Baykal, Bekir Sıtkı: "Rami Mehmed Paşa", **İA.**, C. IX, İstanbul: 1964, s. 623-624.

Baysun, M. Cavid: "Azak", **İA.**, C. II, İstanbul: 1949, s. 85-89.

Beydilli, Kemal - Erünsal, İsmail: "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XXII/26, TTK. Yayınları, Ankara: 2002, s. 1–33.

- Binark, İsmet: “Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Mevcut Nâme-i Hümâyün Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, TTK. Yayınları, Ankara: 1999, s. 197–207.
- Bostan, İdris: “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu 1700–1787”, **Bellekten**, LIX/225, Ankara: 1995, s. 353-394.
- Chumakova, Tatiana V.: “Britain and Russian Culture in the Middle Ages”, **Almanac 15, Scotland and Russia in the Enlightenment**, St. Petersburg: 200, s. 38–46.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara: 1999
- Ekrem, Mehmet Ali: **Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara: 1993
- Eryılmaz, Bilal: **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul: 1996
- Eyice, Semavi: “Elçi Hanı”, **İ.Ü.E.F.T.D.**, S. 24 (1970), s. 93-146.
- Eyice, Semavi: “Aynaroz”, **T.D.V.İ.A.**, C. IV, İstanbul: 1991, s. 267-269.
- Finkel, Caroline: **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, Çev. Zülal Kılıç, Timaş Yay., İstanbul: 2007
- Fisher, Alan: “The Ottoman Crimea in The Sixteenth Century”, **Harvard Ukrainian Studies**, Vol. 5, Nu. 2, June (1981), s. 135–170.
- Gimpel, Jean: **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Özüaydın, Tübitak Yay., Ankara: 2004
- Güneş Yağcı, Zübeyde: “16. Yüzyılda Kırım’da Köle Ticareti”, **Karadeniz Araştırmaları**, S. 8, Çorum: 2006, s. 12–30.
- Güneş Yağcı, Z.: “Çorum’dan Bir Vezir-i Âzam: Baltacı Mehmet Paşa”, (Baltacı Mehmed Paşa Sempozyumunda Bildiri olarak Sunulmuştur.)
- Hammer: **Osmanlı Tarihi**, C. II-III-IV-V-VI-VII, Üçdal Neşr., İstanbul: 1994.
- Hägman, Bertil: “Poltova’nın Neticesi: Rusya’yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Stratejileri (1709–1714)”, **Emel Dergisi**, S. 220, Mayıs-Haziran 1997.
- Hinz, Walther: **İslâm’da Ölçü Sistemleri**, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul: 1990
- Heyd, W.: **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Çev. Enver Ziya Karal, T.T.K. Yay., Ankara: 2000.

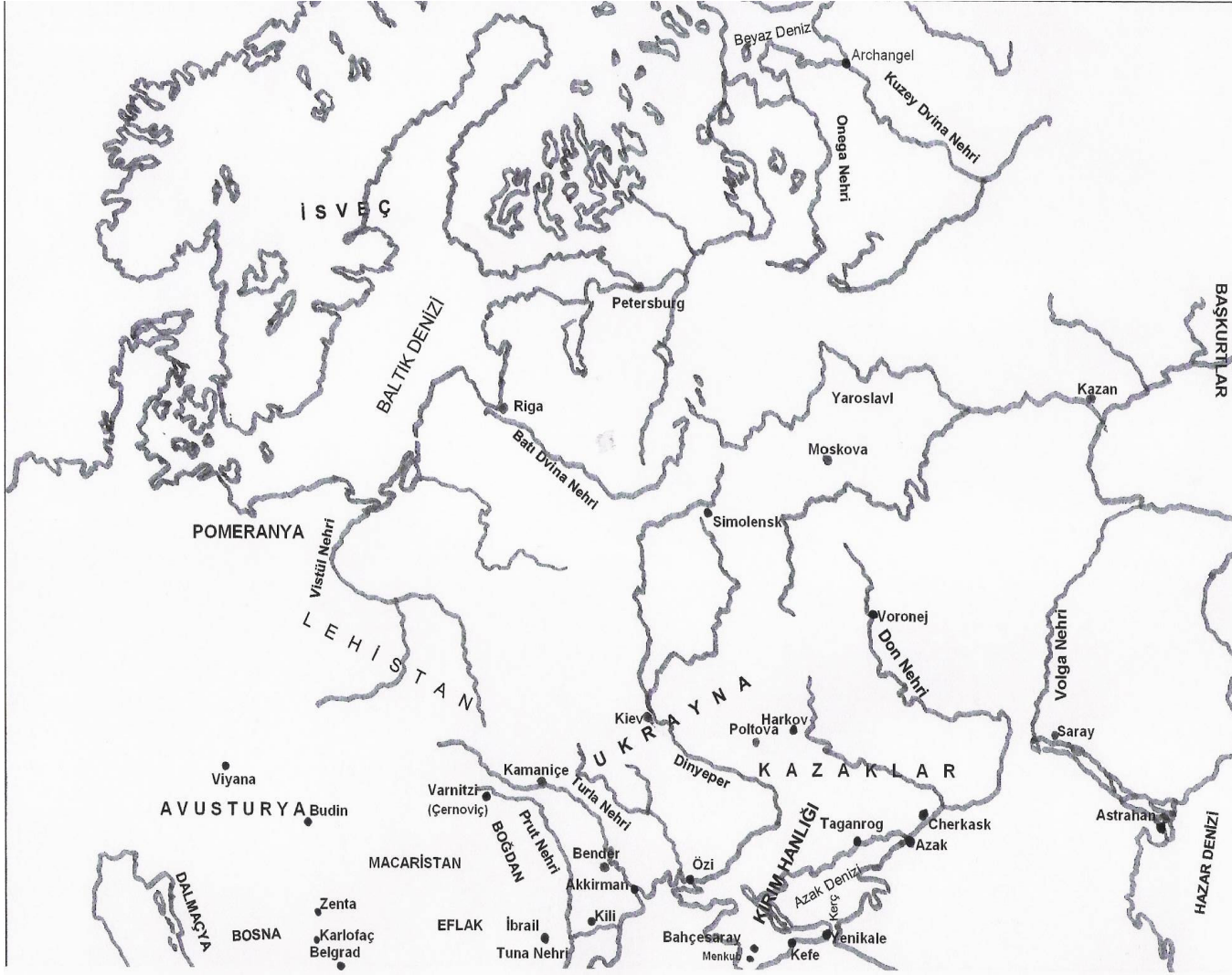
- Hirschfeld, Yizhar: “Euthymius and His Monastery in The Judean Desert”,
<http://198.62.75.1/www1/ofm/sbf/Books/LA43/43339YH.pdf>, (3 Mayıs 2007),
s. 339–371.
- <http://www.idc.nl/pdf/317brochure.pdf>, (29 Kasım 2006); “Russia and Holy Land”,
Hysell, Brad: “Journey of The Russian Abbot Daniel Final Paper For History 493”
<http://chass.colostatepueblo.edu/history/seminar/daniel/hysell.htm>, (4
Şubat 2007).
- İlgürel, Mücteba: “Zenta”, **İA**, C. XIII, MEB., İstanbul 1986, s. 535-538.
- İlmiye Sâlnâmesi**, Ed. A. Nezh Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul: 1998
- İnalcık, Halil: “Türk-Rus İlişkileri 1492-1700”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**,
T.T.K., Ankara 1999, s. 25-36.
- İnalcık, Halil: “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü
(1569)” **Bellekten**, T.T.K. Yay., XII/46, (1948), s. 349-402.
- İnalcık, Halil: “Power Relationships Between Russia, The Crimea and The Otoman
Empire as Reflected in Titulature”, **Passé Turco-Tatar, Present Sovietique,
Études Offertes Alexandre S. Veinstein and S.E. Wimbush**, Paris and
Leuven: Pecters, 1986, pp. 369–411.
- İnalcık, Halil: “The Question of The Closing of The Black Sea Under The Ottomans”,
Symposium on The Black Sea, Birmingham, March 13–20 1978, Arkheion
Pontu, 35 Athens: 1979, pp. 74–111.
- İnalcık, Halil: **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. I, Eren
Yayıncılık, İstanbul: 2000
- İnalcık, Halil: “Reis-ül-küttâb”, **İA**, C. IX, İstanbul: 1964, s. 671-683.
- İnanır, Emine: **P.A. Tolstoy’un Avrupa Gezi Notları’nda (1697–1699) ‘Ben’ ve
‘Öteki’ Konusu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2001
- Jorga, Nicolae: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. III-IV, Çev: Nilüfer Epeçeli,
Yeditepe Yay., İstanbul: 2005
- Kadızaade Abdullah: “18. Yüzyılda Osmanlı-Hollanda Siyasi Münasebetleri”,
<http://www.akademi.nl/sayi10/Tarih.html>, (4 Ekim 2006)
- Kampman, A. A.: “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda
Hollandalılar”, **Bellekten**, XXIII/89-92 (1959), s. 513-523.

- Kenanoğlu, M. Macit: **Osmanlı Millet Sistemi**, İstanbul: 2003
- Keuning, Joh.: “Jenkinson’s Map of Russia”, **İmago Mundi**, Vol. 13. (1956), pp. 172–175.
- Kılıçbeyli, Elif Hatun: “Avrupa’da İmparatorluklar ve Paylaşım Sorunları-XIV. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl Aralığı”, www.stm.unipi.it/programmasocrates/cliohnet/Meeting/turkish/AVRUPAcek.doc., (9 Haziran 2006) s. 1-17.
- Kortepeter, Carl M.: “Otoman Imperial Policy and The Economy of The Black Sea Region in The Sixteenth Century”, **Journal of The American Oriental Society**, Vol. 86, No. 2, (Apr.-Jun., 1966), pp. 86–113.
- Köprülü, Orhan F. : “Fezullâh Efendi”, **İ.A.**, C. IV, İstanbul 1977, s. 593-600.
- Köse, Osman: **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Rus Münasebetleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun: 1993
- Köse, Osman: **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması**, TTK. Yay., Ankara: 2006
- Kurat, Akdes Nimet: “XVIII. Yüzyıl Başı ‘Avrupa Umumî Harbi’nde Türkiye’nin Tarafsızlığı”, **Belleten**, VII/26, TTK Yayınları, Ankara: 1943, s. 245–272.
- Kurat, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara: 1999
- Kurat, Akdes Nimet: **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi, Ankara: 1992
- Kurat, Akdes Nimet: **Prut Seferi ve Barışı**, T.T.K. Yay., Ankara: 1951
- Kuran, Ercüment: **Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Fâaliyetleri (1793–1821)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1968
- Kütükoğlu, Bekir: **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul: 1993
- Kütükoğlu, Mübahat: “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Prof. İ. Ercüment Kuran’a Armağan, Ankara: 1989, s. 199–231.
- Lady Montagu: **Türkiye Mektupları**, Çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Eser, Tarihsiz
- Lamartin: **Osmanlı Tarihi**, C. II, Çev. Serhat Bayram, y.y.: 1991

- Lamb, Harold: **The City and The Tsar**, New York: 1967
- Lee, Stephen J.: **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, Dost Kitabevi, Ankara: 2004
- Leylak, Mehmet Halil: **I. Petro Döneminde Rusya'da Yapılan Yenilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1990
- MacGregor, Arthur: "The Tsar in England: Peter the Great's Visit to London in 1698", www.manchesteruniversitypress.co.uk/information_areas/journals/seventeenth/190116.pdf -, (5 Mart 2006), s. 116–147.
- Majeska, George: "Russian Pilgrims in Constantinopol", <http://www.doaks.org/DOP56/DP56ch07.pdf>, s. 93-108., (5 Mart 2006)
- Massie, Robert K.: **Peter The Great His Life and World**, London: 1990
- Maxim, Mihai: "Dimitri Kantemir", <http://www.ottomanhistorians.com/database/pdf/cantemir.pdf>, (12 Kasım 2006), s. 1–9.
- Mihajlovich, Rogozhin N.: "Rus Diplomatlarının Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar)", **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yayınları Ankara: 1999, s. 527-535.
- Mitchelle F. R. G. S., Mairin: **Rusyanın Denizcilik Tarihi**, Çev. Sermet Gökdeniz, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Deniz Basımevi, İstanbul: 1974
- Müller-Wiener, Wolfgang: **İstanbul Limanı**, Çev. Erol Özbek, İstanbul: 2003
- Nekrasov, M.: "XVI. Yüzyılda Rus-Osmanlı Ekonomik İlişkileri", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, T.T.K. Yay., Ankara: 1999, s. 91-96.
- O'Brien, C. Bickford: "Russia and Turkey, 1677–1681: The Treaty of Bakhchisarais", **Russian Review**, Vol. 12, No. 4, (Oct., 1953), pp. 259–268.
- Ongun, Zarf: "Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", **Tarih Vesikaları**, 1/6 (1942), s. 407–413.
- Oreshkova, Svetlana: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Üzerine Olan On Sekizinci Asır Başı Rus Diplomatik Kaynağı", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, C. III, kısım III, TTK. Yayınları, Ankara: 4–8 Ekim 1999.
- Orhonlu, Cengiz: "II. Mustafa", **İA.**, MEB, C. VIII, İstanbul: 1979, s. 695-700.
- Ortaylı, İlber: "18. yy Türk-Rus İlişkileri", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara: 2004, s. 377–386.

- Ortaylı, İlber: “Kırım Hanlığı’nın Ocak 1711 Tarihli Bir Ünersali”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I**, Ankara: 2004, s. 365–368.
- Ostrogorsky, George: **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret İşıltan, T.T.K. Yay., Ankara: 1999
- Özcan, Abdülkadir: “Karlofça”, **T.D.V.İ.A**, C. XXIV, İstanbul: 2001, s. 504–507
- Özcan, Abdülkadir: “Edirne Vak’ası”, **T.D.V.İ.A**, C. X, İstanbul: 1994, s. 445–446.
- Özcan, Abdülkadir: “Daltaban Mustafa Paşa”, **İ.Ü.E.F.T.E.D.**, S. 13, İstanbul: 1983-1987, s. 299-332.
- Öztürk, Yücel: “Kırım Hanlığı”, **Türkler**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 480-513.
- Öztürk, Yücel: **Kazaklar**, Yeditepe Yay., İstanbul: 2004
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I-II, MEB. Yay., İstanbul: 1993
- Palmer, Alan: **Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, İstanbul: 2000
- Parmaksızoğlu, İsmet: “Karlofça”, **İ.A.**, C. VI, MEB., İstanbul: 1977, s. 346-350.
- Pritsak, Omeljan: “1491-1532 yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, T.T.K., Ankara: 1999, s. 65-78.
- Sander, Oral: **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara: 1987
- Saray, Mehmet: **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, M.E.B. Yay., İstanbul: 1998
- Savaş, Ali İbrahim: “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, **Osmanlı**, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1999, s. 653–659.
- Sertoğlu, Midhat: “Osmanlı Padişahlarının Elçi Kabûl Töreni”, **Hayat Tarihi Mecmuası**, 2/7, 1974, s. 13–17.
- Shaw, Denis J. B.: “Mapmaking, Science and State Building in Russia Before Peter The Great”, **Journal of Historical Geopraphy** (31) (2005), pp. 409–429.
- Shaw, Stanford: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. I, E Yay., İstanbul 2004
- Subtelny, Orest: “Peter I’s Testament: A Reassessment”, **Slavic Review**, Vol. 33, no. (Dec., 1974), pp. 663–678.

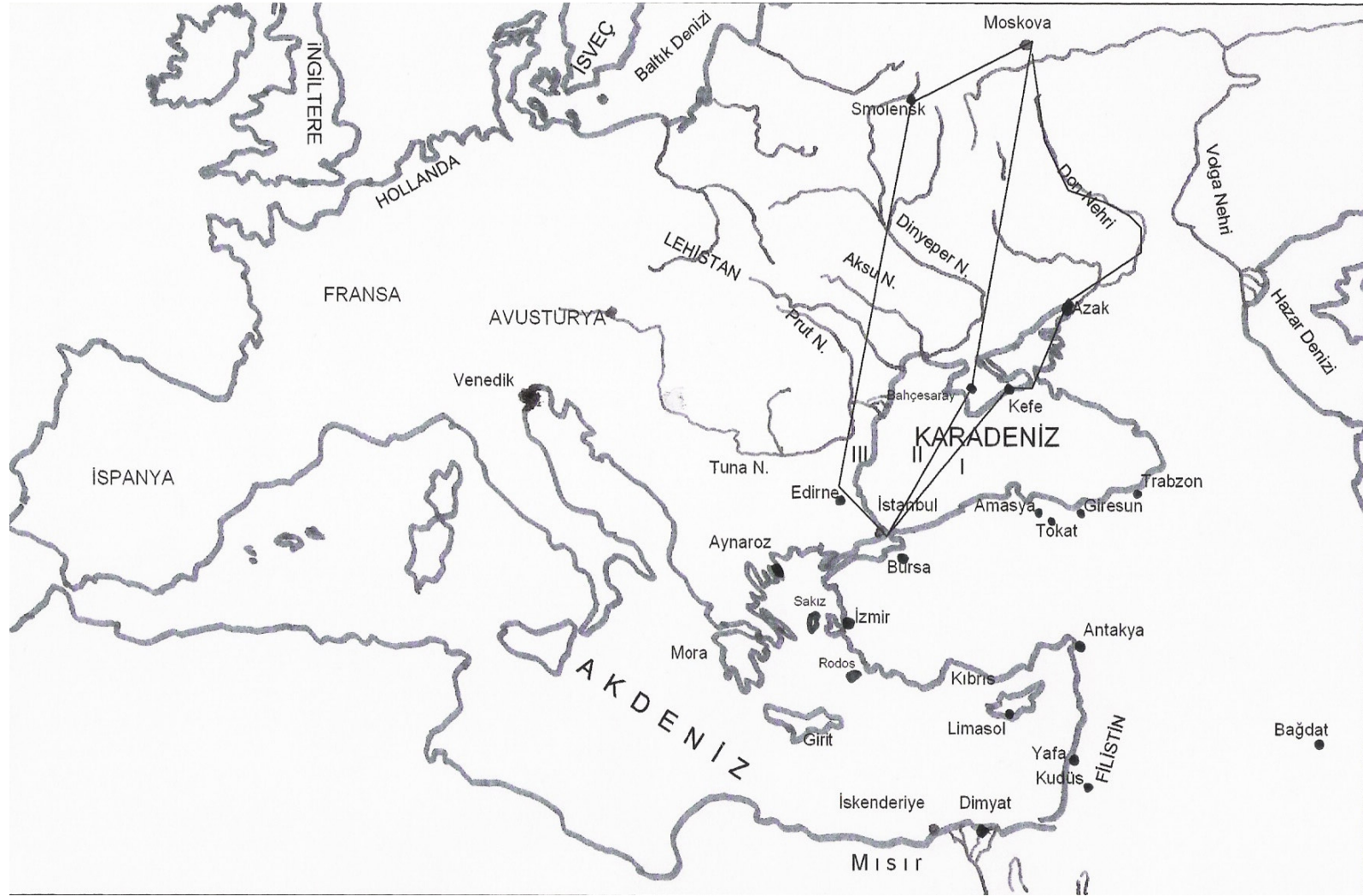
- Subtelny, Orest: "Russia and Ukrain: The Difference That Peter I Made", **Russian Rewiev**, Vol. 39, No. 1 (Jan., 1980), pp. 1-17.
- Sumner, B. H.: **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul: 1993
- Şutoy, V. E.: "Osmanlı Devletinin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", Çev. Ö. Cenap Eren, **Bellekten**, LIII/207-208, TTK. Yayınları, Ankara: 1989, s. 903-966
- Tekin, Zeki: "Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti", **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 754-763.
- Teply, Karl: "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 7/12-13 (1973), s. 247-263.
- Troyat, Henri: **Dört Çarıç**, Doğan Kitapçılık, İstanbul: 2000
- Tukin, Cemal: **Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul: 1947
- Tvircun, Victor: "Dimitri Kantemir", **Türk Dünyası Tarih**, S. 203, İstanbul: 2003, s. 50-56.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, C. II-III/I-IV/I-IV/II, T.T.K. Yay., Ankara 1995-2003.
- Vernadsky, George: **A History of Russia**, Yale University Pres, New Haven: 1968.
- Yakubovskiy, A. Yu.: **Altın Ordu ve Çöküşü**, T.T.K. Yay., Ankara: 2000
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin: "Ege Adalarının En Önemli Ticaret Merkezi Olan Sakız Adasının İktisadî ve Sosyal Hayatından Bir Kesit (1790-1810)", **CIÉPO**, XIV. Sempozyum Bildirileri, T.T.K. Yay., Ankara: 2004, s. 773-797.
- Yaşar, Şükran: "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyaz", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. I, S. 2, Manisa: 2003, s. 105-115.

XVIII. Yüzyılın Başlarında Karadeniz'in Kuzeyi

EK: 1

EKLER

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti İle Rusya Arasındaki Ticaret Yolları

(http://www.reisenett.no/map_collection/historical/baltics_1701.jpg)

1701 Yılında Baltık Ülkeleri

Ek: 4

Bender Şehri

(<http://www.molddata.md/Cultura/cetat/cttighina.html>)

Ek: 5

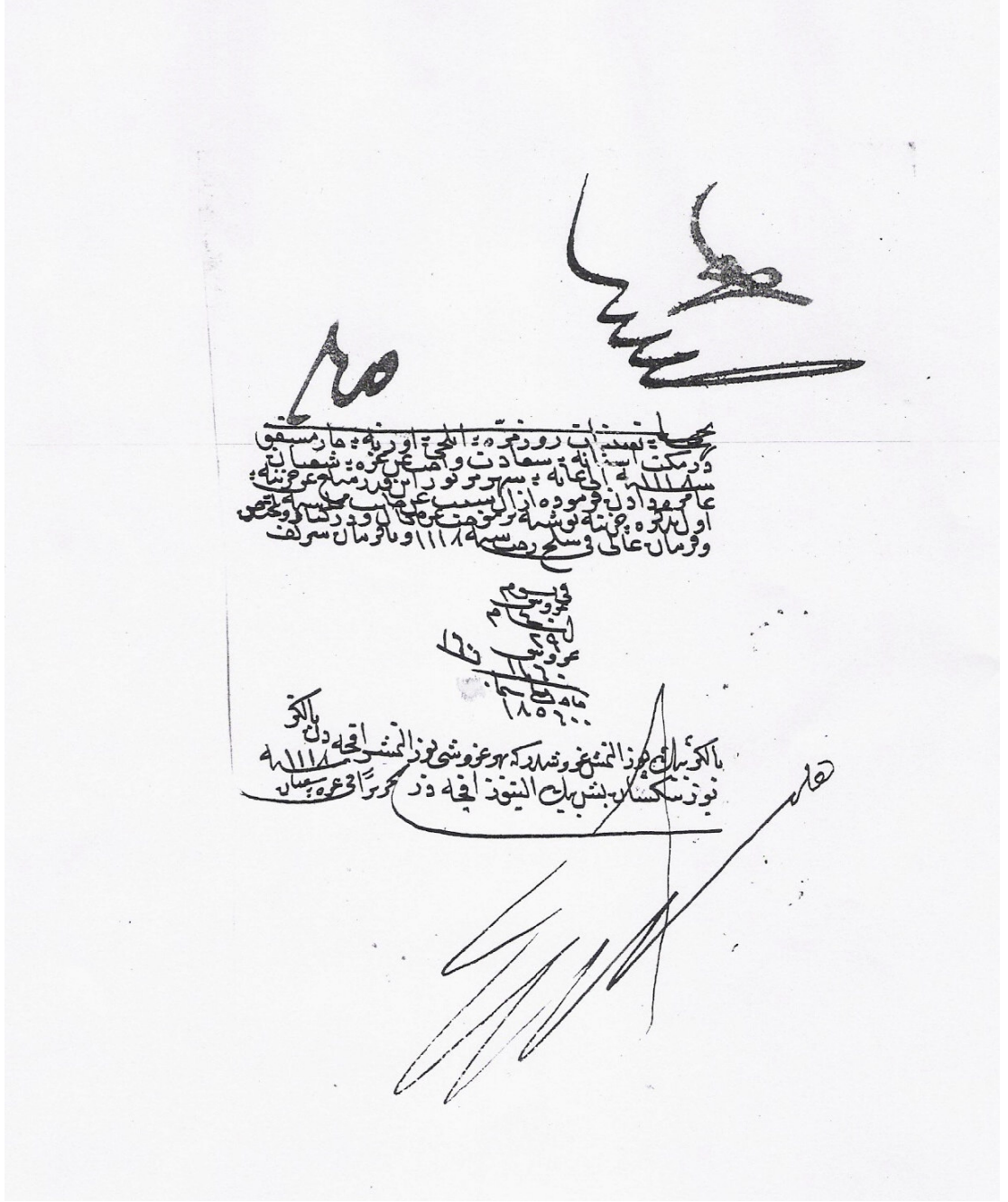
Ukrayna'da Hetman İvan Mazepa Adına Basılan Para

(http://es.wikipedia.org/wiki/Iv%C3%A1n_Step%C3%A1novich_Mazepa)

Ek: 6

Kudüs’de bulunan *Laura of The Reverend Saba The Blessed Kilisesi*
(http://www.atlastours.net/holyland/mar_saba_monastery.html)

Kasım 1706'da Tolstoy için yapılan bir aylık masrafı gösteren makbuz
(BOA, Ali Emiri, III. Ahmed)

Ek: 8

Tolstoy Ailesinin Ünlü İsimleri

Selivestr Ivanovich Tolstoy (?–1612), memur

Grigory Ivanovich Tolstoy (? –1636), memur

Vasili Ivanovich Tolstoy (? –1649), memur

Andrey Vasiliyevich Tolstoy (? –1690), memur

Ivan Andreyevich Tolstoy (1644-1713), memur (Azak valisi)

Pyotr Andreyevich Tolstoy (1645-1729), devlet adamı, elçi

Matvei Andreyevich Tolstoy (?-1763), asker

Ivan Matveyevich Tolstoy (1746–1808), asker

Dmitry Aleksandrovich Tolstoy (1754–1832), vali

Fyodor Andreyevich Tolstoy (1758-1849), koleksiyoncu

Nikolai Aleksandrovich Tolstoy (1761–1816), hukukçu

Pyotr Aleksandrovich Tolstoy (1769-1844), asker ve diplomat

Aleksander Ivanovich Ostermann- Tolstoy (1770–1857), asker

Matvei Feodorovich Tolstoy (1772–1815), senator

Fyodor Petrovich Tolstoy (1783-1873), sanatçı

Pavel Matveyevich Golenischev-Kutuzov- Tolstoy (1800–1883), Mikhail Illarionovich Kutuzov'un torunu ve mirasçısı(Kutuzov 1811'de Osmanlı Devletini yenilgiye uğratan komutandır.)

Yegor Petrovich Tolstoy (1802–1874), asker, vali, senator

Nikolai Matveyevich Tolstoy (1802–1879),asker, Anna Vyubova'nın büyükbabası (Anna Vyubova, Rasputin'i tanıtan kitabıyla ünlenmiştir.)

Ivan Matveyevich Tolstoy (1806–1867), memuru ve bakanı

Feofil Matveyevich Tolstoy (1809-1881), müzisyen

Mikhail Vladimirovich Tolstoy (1812-1896), yazar

Aleksey Konstantinovich Tolstoy (1817-1885), şair

Dmitry Andreyevich Tolstoy (1823-1889), devlet adamı

Yuri Vasiliyevich Tolstoy (1824-1878), devlet adamı ve tarihçi

Leo (Lev) Nikolayevich Tolstoy (1828-1910), filolog ve filozof

Lev Lvovich Tolstoy (1871-1945), heykeltıraş

Ivan Ivanovich Tolstoy (1880-1954), filolog ve akademisyen

Aleksei Nikolaevich Tolstoy (1883-1945), yazar

Nikita Ilyich Tolstoy (1923-1996), filolog

Nikolai Tolstoy (d. 1935), tarihçi

Tatiana Nikitishna Tolstoy (d. 1951), yazar

Viktoria Tolstoy (d. 1974) sanatçı

ÖZGEÇMİŞ

27.09.1982 yılında Balıkesir’de doğdu. İlkokulu Günlüce İlköğretim Okulu’nda, Ortaokulu ve Liseyi Zühtü Özkardaşlar Lisesinde (1999) tamamladı. 1999 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı ve 2003 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. Yabancı dili İngilizcedir.